

లిటిల్ మాస్టర్స్
45 రోజుల్లో హిందీ
100% గ్యారంటీ

Editor :
K. Ruben, M.A.,

Publishers :
NAVARATNA BOOK CENTRE
Karl Marx Road, VIJAYAWADA-520 002.

Little Master's HINDI IN 45 DAYS

Editor :
K. RUBEN, M.A

Copy Right Reserved by :
B.K.R. Murthy (Publisher)
H. No. 28-22-20, Rahman Street,
Arundelpet, Vijayawada-2.
Phone : 432813

First Edition :
February - 1999

Printers :
Ashok Printers
Vijayawada-2.

Price : Rs. 30-00

అభిలాష...

పూజ్య గాంధీజీ 1918వ సం॥ము దక్షిణ భారత దేశంలో హిందీ ప్రచారానికి శ్రీకారం చుట్టినప్పటి నుండి హిందీ ప్రచార సంస్థల ద్వారా, ప్రచారకులు, పండితుల ద్వారా హిందీ ప్రచారం జరుగుతూనే వుంది. హిందీ అభ్యసనం ఒక ఉద్యమంగా కొనసాగింది. స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన తర్వాత పాఠశాలల్లో హిందీ ఒక పాఠ్యాంశంగా చేర్చబడింది. అయినా హిందీ భాషా ప్రచారం ఎంతో జరుగవలసి వుంది. దూరదర్శన్ కార్యక్రమాలు, హిందీ సినిమాలు, ఉత్తర దేశయాత్రలు, వ్యాపార సంబంధాలు హిందీ నేర్చుకోవలసిన అవసరాన్ని ప్రతిరోజు గుర్తు చేస్తున్నాయి. ఈ అవసరాన్ని తీర్చడం కోసం మేము “45 రోజుల్లో హిందీ” పుస్తకాన్ని ప్రచురిస్తున్నాము. మా కోరికను అంగీకరించి హిందీ బోధనల్లో విశేష అనుభవం గల “కిన్నెర రూబెన్” గారు ఈ పుస్తకం రచించారు. 45 రోజులకు 45 పాఠాలు, అదనంగా మరికొన్ని అంశాలు యివ్వబడ్డాయి. ఈ పుస్తకం చదివిన పాఠకులు, హిందీ భాషతో పరిచయం ఏర్పరచుకొని, మున్ముందు హిందీ సాహిత్యం కూడ అభ్యసిస్తారని ఆశిస్తున్నాము.

ఈమని దయానంద,
కార్యవర్గ సభ్యులు,
ఆంధ్రప్రదేశ్ హిందీ అకాడమీ.

అభినందన

హిందీ మన జాతీయ భాష మాత్రమే కాదు, అనుసంధాన భాష కూడ. భారత రాజ్యాంగం దీన్ని రాజ భాషగా కూడ నిర్దేశించింది. విభిన్న ప్రాంతాలూ, వేష భాషలూ, పలుభాషలూ విస్తరించిన యీ సువిశాల భారతవనిలో పరస్పర సంబంధాలను పెంపొందించు కోవడానికి సమైక్యతను సాధించడానికి భాష ప్రధాన సాధనమనేది నిర్వివాదాంశం. అందుకే అధిక సంఖ్యాకులు అర్థం చేసికోగలిగిన హిందీని జాతీయ భాషగా గుర్తించి, అహిందీ ప్రాంతాల్లో దాన్ని విశేషంగా ప్రచారం చేయడానికి ప్రయత్నాలు సాగుతున్నాయి. ప్రభుత్వంతో పాటు అనేక స్వచ్ఛంద సంస్థలు కూడ నిర్విరామంగా కృషి చేస్తున్నాయి వ్యాపార విషయాలలోనూ, ఉద్యోగ నిర్వహణలోనూ ఎదురయ్యే సమస్యలతో పాటు దూరదర్శన్, సినిమా మొదలైన విజ్ఞాన వినోద సాధనాలు కూడ హిందీ అభ్యసించడానికి పురికొల్పుతున్నాయి ఈ పరిస్థితుల్లో సామాన్యుడికి గూడా సాధ్యమైనంత తక్కువ సమయంలో హిందీ భాషా పరిచయం గలిగించగల స్వబోధినులు చాలా ఆవసరం ఈ దృక్పథంతో యిప్పటికీ అనేక పుస్తకాలు ప్రచురించబడ్డాయి వాటిలోని బాగోగుల్ని, సామాన్య పాఠకుని సౌలభ్యాన్నీ గమనించి మిత్రులు రూబెన్ గారు యీ పుస్తకాన్ని రచించడం ముదావహం “45 రోజుల్లో హిందీ” అభ్యసించడానికి తన విశేషానుభవాన్నీ, నైపుణ్యాన్నీ మేళవించి ఈ పుస్తకాన్ని రచించారాయన. విస్తరణ భీతి చేత ఈ పుస్తకంలోని విశేషాలను విశేషీకరించలేకున్నాను. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే ఈ పుస్తకం మాటలు నేర్చే పసిబిడ్డలకు మాతృమూర్తి వంటిది. తప్పటడుగులు సరిదిద్ది తరణోపాయం సూచించగల గురుత్వముని వంటిది. ఇంత మంచి పుస్తకాన్ని రచించిన మిత్రులు శ్రీ రూబెన్ గారిని ప్రశంసిస్తున్నాను. జాతీయ భాషా ప్రచారంలో తన కర్తవ్యాన్ని నిర్వర్తిస్తున్నందుకు అభినందిస్తున్నాను

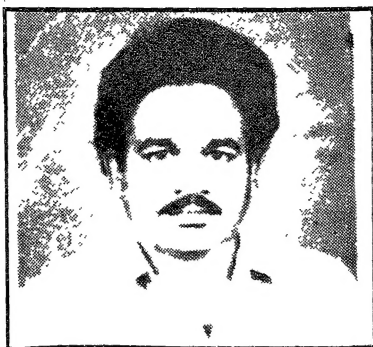
ఒంగోలు

“దయానంద”

2 అక్టోబరు 1994

(గాంధీ జయంతి)

అంకితం

నా మిత్రుడు బంగారు శ్రీనివాసరావుకు

ప్రణవి ఎడ్వర్టైజర్లు

5/2 పొత్తూరివారి తోట, గుంటూరు - 1

బాబూ,

నీవు మా కుటుంబానికి ఎన్నో ఉపకారాలు చేశావు. మనుమడు, మనుమరాలు బంటి, బన్నీలను (రిత్విక్, ప్రణవి) నాధికంగా ప్రేమించావు. అకస్మాత్తుగా జీవిత యాత్ర ముగించావు. ప్లు మేము మరచిపోలేము.

విషయ క్రమ : విషయ క్రమము

పేజీ

పాఠ 1.	स्वर और व्यंजन	అచ్చులు - హల్లులు	9
పాఠ 2.	हिंदी शब्द - उच्चारण	హిందీ మాటలు - ఉచ్చారణ	12
పాఠ 3.	बारहखंडी	గుణింతము	15
పాఠ 4.	संयुक्ताक्षर	సంయుక్తాక్షరములు	20
పాఠ 5.	वाक्य	వాక్యము	23
పాఠ 6.	कुछ वाक्य	కొన్ని వాక్యములు	26
పాఠ 7.	गिनती	ఒంట్లు	29
పాఠ 8.	आ, ए, ई (नियम)	आ, ए, ई నియమము	30
పాఠ 9.	यह, वह, ये, वे	ఇది, అది, ఇవి, అవి	34
పాఠ 10.	कया, कौन	ఏమి? ఎవరు?	35
పాఠ 11.	यहाँ, वहाँ, कहाँ, मे, पर	ఇక్కడ, అక్కడ, ఎక్కడ, లోపల, పైన	37
పాఠ 12.	वर्तमानकाल तात्कालिक वर्तमान काल	వర్తమాన కాలము తాత్కాలిక వర్తమాన కాలము	39
పాఠ 13.	विधिवाचक	విధివాచకము	43
పాఠ 14.	सज्ञा	నామవాచకము	46
పాఠ 15.	सर्वनाम पुरुष	సర్వనామము పురుషులు	47

‘अपना’ का प्रयोग	: अपना	యొక్క	
		ప్రయోగము	
‘जो’ का प्रयोग	: जो	యొక్క	
		ప్రయోగము	
गाठ 16. विशेषण	: విశేషణములు		58
गाठ 17. लिंग	: లింగములు		64
गाठ 18. वचन	: వచనములు		66
गाठ 19. कारक	: విభక్తులు		69
का, के, की	: యొక్క (షష్ఠీ విభక్తి)		
गाठ 20. क्रियार्थक सज्ञा	: క్రియార్థక వాచకము		72
गाठ 21. भूतकाल और	: భూతకాలము		73
भविष्यत् काल	: భవిష్యత్ కాలము		
गाठ 22. क्रिया - अकर्मक	: అకర్మక క్రియ,		
क्रिया - सकर्मक	: సకర్మక క్రియ		78
गाठ 23. वाच्य	: వాచ్యములు		81
गाठ 24. क्रिया विशेषण	: క్రియవిశేషణములు		83
गाठ 25. ‘ने’ प्रत्यय	: నే ప్రత్యయము		85
गाठ 26. सम्बन्ध सूचक	: సంబంధ సూచకము		87
गाठ 27. समुच्चय बोधक	: సముచ్చయ బోధకము		88
गाठ 28. ‘कि’ का प्रयोग	: कि యొక్క		
	ప్రయోగము		89
गाठ 29. विस्मयादि बोधक	: విస్మయాది		
	బోధకము		91
गाठ 30. होता, पडना,	: హోనా, పడనా,		
चाहिए	: చాహియే		91

పాఠ 31. సహాయక క్రియా	సహాయక క్రియలు	
और सयुक्त क्రిया	సంయుక్త క్రియలు	92
పాఠ 32. उपसर्ग और प्रत्यय	ఉపసర్గలు -	
	ప్రత్యయములు	100
పాఠ 33. घर (परिवार)	యిల్లు	
	(కుటుంబము)	106
పాఠ 34. गाँव	గ్రామము	107
పాఠ 35. पेशेवार	వృత్తి పనివారు	108
పాఠ 36. पालत् जानवर	పెంపుడు	
	జంతువులు	109
పాఠ 37. पक्षी	పక్షులు	111
పాఠ 38. कक्षा	: తరగతి	113
పాఠ 39. पाठशाला	: పాఠశాల	114
పాఠ 40. बाजार (सवाद)	: బజారు (సంభాషణ)	115
పాఠ 41. डाक घर (सवाद)	: తపాల ఆఫీసు	
	(సంభాషణ)	117
పాఠ 42. कृष्णा नदी	: కృష్ణానది	119
పాఠ 43. हमारा झंडा	మన జెండా	120
పాఠ 44. गाँधीजी	: గాంధీజీ	120
పాఠ 45. अच्छी सबक	: మంచిగుణపాఠము	
परिशीष्ट	: అనుబంధము	122
పాఠ परिशिष्ट	: అనుబంధము	124

1. స్వర అచ్చులు

అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఋ
ఎ	ఐ	ఒ	ఔ	అం	అః	

నియమములు

- 1) హిందీ భాషలో అక్షరములు 46.
అచ్చులు 13. హల్లులు 33.
- 2) తెలుగులో వున్న ఋ, ఎ, ఒ అక్షరములు హిందీలో లేవు.
- 3) తెలుగులో పూర్వానుస్వారము (O) అర్ధానుస్వారము (ఁ) విసర్గము (:) అక్షరములకు కుడివైపున వ్రాయబడును. హిందీలో పూర్వానుస్వారము. బిందువు రూపములోను, అర్ధానుస్వారము అర్ధచంద్రాకారములోను (ఁ) అక్షరముల పైన వ్రాయబడును. విసర్గము మాత్రము కుడివైపునే వ్రాయబడును.
- 4) హిందీ భాష దేవనాగరి లిపిలో వ్రాయబడును.
- 5) హిందీలో పూర్ణ బిందువు యొక్క ఉచ్చారణ అర్ధానునాసికము వలె (న కారము) ఉండును.

వ్యంజన హల్లులు

క	ఖ	గ	ఘ	ఙ
చ	ఛ	జ	ఝ	ఞ
ట	ఠ	డ	ఢ	ణ
త	థ	ద	ధ	న

ట	ఠ	డ	ఢ	ణ
ఠ	ఠ	డ	ఢ	ణ
త	థ	ద	ధ	న
త	థ	ద	ధ	న
ప	ఫ	బ	భ	మ
ప	ఫ	బ	భ	మ
	య	ర	ల	వ
	య	ర	ల	వ
	శ	ష	స	హ
	శ	ష	స	హ
క్ష	త్ర	జ్ఞ	త్త	
క్ష	త్ర	జ్ఞ	త్త	

1. హిందీలో శ, ణ అను అక్షరములు లేవు (అయితే ఉచ్చారణ సౌకర్యం కొరకు 'శ' అను అక్షరాన్ని 'హ' ఆకారంలో వ్రాస్తారు.
2. క్ష, త్ర, జ్ఞ అనునవి సంయుక్తాక్షరములు
 $క+ష = క్ష$ $త్+ర = త్ర$ $జ+ఞ = జ్ఞ$
3. ఆ, ఊ, ఐ, ణ, త్ర అను అక్షరములు హిందీలో రెండు విధములుగా వ్రాయబడుచున్నవి.

वर्णमाला

अ आ इ ई उ ऊ ऋ

ए ऐ ओ औ अः

क ख ग घ ङ

च छ ज झ ञ

ट ठ ड ढ ण

त थ द ध न

प फ ब भ म

य र ल व

श ष स ह

क्ष त्र ज्ञ श्र

समान रूप वाले अक्षर

त ल प ष ण

व ब क ए

च घ ध छ

य थ र स ख

ग म भ न

ट ठ ढ द

ड ड ङ ह

इ ई झ श ज्ञ

उ ऊ ज ञ

अ आ ओ औ

ए ऐ त्र ऋ

क्ष श्र ळ

2. हिन्दी शब्द : उच्चारण

హిందీ మాటలు : ఉచ్చారణ

1. హిందీలో రెండు, మూడు, అక్షరముల మాటల చివరి హల్లులు సగము మాత్రమే ఉచ్చరింపబడును

उदा नर नर, कल कल, उमर उमर, मन मन, नगर नगर.

(నర కల మన నగర అని పలుక కూడదు)

2. నాలుగక్షరముల మాటల రెండవ, నాలుగవ అక్షరములు సగము మాత్రమే పలుకవలెను. అయిదు అక్షరముల మాటలకు 3 వ 5వ అక్షరములు సగము పలుకవలెను.

उदा मसनद-मसनद, कटहल-कटहल,
कमरबद - कमरबद

3. మూడు అక్షరములు కలిగి, చివరి అక్షరము దీర్ఘము వున్నచో, రెండవ అక్షరము సగము పలుకవలెను.

उदा कपडा- कपडा, कमरा- कमरा

4. నాలుగు అక్షరముల మాటలో రెండవ అక్షరము, లేదా మొదటి అక్షరము సంయుక్తాక్షరమైనపుడు రెండవ అక్షరము పూర్తిగా పలుకవలెను.

उदा : पत्रकार- पत्रकार, स्थलाभाव- स्थलाभाव

5. ఉర్దూ, అరబ్బీ, ఫారసీ పదములు వ్రాయునప్పుడు అక్షరములు క్రింద బిందువు వ్రాయబడును. ఆ మాటల ఉచ్చారణ ఫారసీ ఈ పదముల ఉచ్చారణను పోలివుండును.

ज़मीन- जमीन, खत खत, ग़लत ग़लत, फकीर- फकीर

రాటలు :

సు	- మామిడిపండు
స	- ఈరోజు
ర్	- యిల్లు
సర్	- పట్టణము
హాల్	- మహాలు
గర్	- మొసలి
స్	- శరీరము
క్	- క్షణము
వ్	- క్షణము
గత్	- భక్తుడు
రాద్	- తేనె
క్	- కొళాయి
వక్	- దారి
క్	- గజము
ంస్	- హంస
స్	- పండు
వ్	- నిజము
క్	- ఒకటి
త్	- జాబు
త్	- పైకప్పు
నక్	- కండ్లజోడు
షధ్	- ఔషధము
రమ్	- వేడి
రబత్	- పానీయము
కల్ మండ్	- తెలివిలేని
ర్పట్	- వేగముగా
డ్బడ్	- క్రమభంగము

बरगद	- बरगद्	- मुद्रि
कलम	- कलम्	- कलము
कमल	- कमल	- कमलము
अग	- अङ्ग	- अवయవము
नगर	- नगरे	- నగరము
महक	- महक	- సువాసన
पग	- पङ्ग	- పాదము
मन	- मन	- మనస్సు
जल	- जल	- నీరు
जगत	- जगत्	- ప్రపంచము
नर	- नर	- మనిషి
इत्र	- इत्र	- అత్తరు
गरल	- गरल	- విషము
कर	- कर	- చేయు
हम	- हम	- మేము, మనము
रथ	- रथ	- రథము
धन	- धन	- ధనము
पढ	- पढ	- చదువు
ईख	- ईख	- చెరకు
बल	- बल	- బలము
ऋण	- ऋण	- అప్పు
औरत	- औरत	- స్త్రీ
नमक	- नमक	- ఉప్పు
कनक	- कनक	- బంగారము
मसनद	- मसनद	- పెద్దదిండు
शकरकद	- शकरकंद	- చిలగడదుంప
सरहद	- सरहद	- సరిహద్దు
चहल पहल	- चहल पहल	- ఆనంద
		- కోలాహలము

कसरत	- कसरत	- వ్యాయామము
गडबड मतकर	- गड बड मत्कर	- క్రమభంగము
		చేయవద్దు
महल पर चढ-	మహల్ పర్ చడ్	-మహలు పైకి ఎక్కుము
तन मन धन	-तन मन धन	- శరీరము,
		మనసు, ధనము
एक कर	- एक कर	- ఒకటిగా చేయుము
जल गरम कर	-जल गरम कर	- నీరు వేడి చేయి

3. बारहखडी : గుణింతము

హల్లులతో కలసినపుడు అచ్చుల యొక్క రూపములు ఈ క్రింది విధముగా ఉండును.

నియమములు

అ) అ ఆ ఇ ఓ ఉ ఋ ఌ ఐ ఔ అ అ
గుర్తులు - ा ा ि ि ూ ూ ృ ృ ౄ ౄ

ఆ) ఆ, ఓ, ఐ, ఔ అక్షరముల గుర్తు హల్లుల తరువాత చేర్చబడును.

ఉదా. కా, కి, కి, కి

'ఇ' గుర్తు అక్షరమునకు ముందు చేర్చబడును

ఉదా: కి, చి

ఇ) ఐ ఐ గుర్తులు హల్లులపైనను, ఊ, ఊ గుర్తులు హల్లుల క్రిందను చేర్చబడును.

ఉదా: చె, చే, చు, చు

ఓ) యహ్, వహ్, కహ్, నహ్, హే, మే, మే అను అక్షరములను పెదవులు పూర్తిగా మూసి ఉచ్చరింపగూడదు. అనునాసికము వలె ఉచ్చరింపవలెను. (కహ్ అనవలెను, కహ్ అనకూడదు)

ఊ) ర అక్షరమునకు ఊ ఊ ల గుర్తులు కలియునప్పుడు దాని రూపములు ఈ విధముగా ఉండును:-

ఉదా: రు, రు

कुछ उदाहरण

क० क० ङ० ङ० क० क० क० क० क० क० क०
 क का कि की कु कू कृ के कै को कौ क कः
 च चा चि ची चु चू चृ चे चै चो चै च चः
 ट टा टि टी टु टू टृ टे टै टो टौ ट टः
 त ता ति ती तु तू तृ ते तै तो तौ त तः
 प पा पि पी पु पू पृ पे पै पो पौ प पः
 म मा मि मी मु मू मृ मे मै मो मौ म मः
 य या यि यी यु यू यृ ये यै यो यौ य यः
 र रा रि री रु रू रे रै रो रौ र रः
 ल ला लि ली लु लू लृ ले लै लो लौ ल लः
 व वा वि वी वु वू वृ वे वै वो वौ व वः
 ख खा खि खी खु खू खृ खे खै खो खौ ख खः
 ग गा गि गी गु गू गृ गे गै गो गौ ग गः
 छ छा छि छी छु छू छृ छे छै छो छौ छ छः
 झ झा झि झी झु झू झृ जे जै जो जौ झ झः
 ठ ठा ठि ठी ठु ठू ठृ ठे ठै ठो ठौ ठ ठः
 ड डा डि डी डु डू डृ डे डै डो डौ ड डः
 ढ ढा ढि ढी ढु ढू ढृ ढे ढै ढो ढौ ढ ढः
 ण ना नि नी नु नू नृ ने नै नो नौ न नः
 त ता ति ती तु तू तृ ते तै तो तौ त तः
 थ था थि थी थु थू थृ थे थै थो थौ थ थः
 द दा दि दी दु दू दृ दे दै दो दौ द दः
 ध धा धि धी धु धू धृ धे धै धो धौ ध धः
 न ना नि नी नु नू नृ ने नै नो नौ न नः
 फ फा फि फी फु फू फृ फे फै फो फौ फ फः
 ब बा बि बी बु बू बृ बे बै बो बौ ब बः
 भ भा भि भी भु भू भृ भे भै भो भौ भ भः

అంతముల ఉచ్చారణ : కొన్ని ఉదాహరణలు

మ	అమ్	తీర	తీర్
మ	కామ్	రీతి	రీతి
గా	రాజా	మోటా	మోటా
గా	రాధా	గోల	గోల్
లా	లీలా	రోజ	రోజ్
డా	కీడా	పౌన	పౌన్
న	గీత్	నౌకర	నౌకర్
యల	కోయల్	గిలాస	గిలాస్
తా	తోతా	మినట్	మినట్
హన	మోహన్	కిలా	కిలా
గౌఆ	కౌఆ	కెలా	కేలా
రివ	కొరవ్	తెల	తేల్
గ్తాబ	కితాబ్	కేలాస	కైలాస్
ర	సిర్	సేర	సైర్
ల	తిల్	గుణ	గుణ్
గజ	ఆజ్	మని	ముని
మ	రామ్	చూడీ	చూడీ
మా	మామా	పూరి	పూరి
దా	దాదా	కృపా	కృపా
నాక్షి	మీనాక్షి	హదయ	హృదయ్
రు	గురు	తుమ్	తుమ్
పయా	రుపయా	చూహా	చూహా
మాల	రుమాల్	కూలీ	కూలీ
ఠనా	రుత్నా	గృహ	గృహ్
లా	మేలా	తృణ	తృణ్
ల	రేల్	పురుష	పురుష్

పేసా	:	పైసా	తరుణ	:	తరుణ్
మైనా	:	మైనా	రూహ	:	రూహ్
కుమార్	:	కుమార్	రూపక	:	రూపక్

కొత్త శబ్ద కౌన్సి మాటలు

కామ	:	పని	కితాబ	:	పుస్తకము
గాయ	:	ఆవు	గిలాస	:	గ్లాసు
రామ	:	రాముడు	రానీ	:	రాణి
నామ	:	పేరు	మামী	:	అత్త
తాలా	:	తాళము	దీదీ	:	అక్క
మాలా	:	దండ	కురసీ	:	కుర్చీ
రాజా	:	రాజు	ముని	:	ముని
మామ	:	మామ	చూహ	:	ఎలుక
బూడా	:	ముసలివాడు	కొన	:	ఎవరు
కృపా	:	దయ	నౌకా	:	పడవ
పితృ	:	తండ్రి	కస	:	కంసుడు
చెలా	:	శిష్యుడు	లగాడా	:	కుంటివాడు
మెలా	:	తిరుణాల	ఢకా	:	ధంకా
కెలా	:	అరటిపండు	అథా	:	గ్రుడ్డివాడు
పెడ	:	చెట్టు	కగాల	:	నిరుపేద
తెల	:	నూనె	సత	:	సాధువు
జెల	:	జైలు	గదా	:	మురికి
కైలాస	:	కైలాసము	పడిత	:	పండితుడు
పేసా	:	డబ్బు	గద	:	బంతి
మైనా	:	మైనాపక్కి			
హేజా	:	కలరా	పాంచ	:	ఐదు
కోయల	:	కోకిల, కోయిల	చౌద	:	చంద్రుడు
ఘొడా	:	గుర్రము	ఆఖ	:	కన్ను
రోజ	:	రోజు, ప్రతిరోజు	అత పుర	:	అంతఃపురము
తోతా	:	చిలుక	క్రమశ	:	క్రమముగా
గౌణ	:	అప్రధానము	దుఖ	:	దుఃఖము

बारहखडी : कुछ वाक्य

గుణింతము : కొన్ని వాక్యములు

कुछ वाक्य

मेरा नाम राजू है।	నా పేరు రాజు
वह घर बड़ा है।	ఆ యిల్లు పెద్దది
पेड़ पर तोता है।	చెట్టు మీద చిలుక వున్నది
मेज पर कलम है।	మేజాబల్ల మీద కలము వున్నది
यह लडका मोटा है।	ఈ బాలుడు లావుగా వున్నాడు
यह लडकी सुंदर है।	ఈ బాలిక అందముగా వున్నది
यह आदमी मजबूत है।	ఈ మనుష్యుడు బలముగా వున్నాడు
वह औरत बीमार है।	ఆ స్త్రీ జబ్బుగా వున్నది
लडके मैदान में खेलते हैं।	బాలురు ఆటస్థలములో ఆడుచున్నారు
लडकियाँ पाठ लिखती हैं।	బాలికలు పాఠము వాయుచున్నారు.
सिपाही ढका बजाता है।	సిపాయి ఢంకా మ్రోగిస్తున్నాడు
वह सत अधा है।	ఆ సాధువు గ్రుడ్డివాడు
घोड़ा तेज दौड़ता है।	గుర్రము వేగముగా పరుగెత్తుచున్నది
मैना गाता है।	మైనా పాడుతున్నది
नौकर सामान लाता है।	నౌకరు సామాన్లు తెస్తున్నాడు
पड़िताजी घर में नहीं है।	పండితులు గారు ఇంట్లోలేరు
रानी अतःपुर में रहता है।	రాణి అంతఃపురములో వుంటుంది.
गाय दूध देती है।	ఆవు పాలు యిస్తున్నది

गोखले जी हमारे देश के
 बड़े नेता थे।
 सीता हिन्दी कविता
 लिखती है।
 कौआ पेड़ों पर घोंसला
 बनाता है।
 उस औरत का नाम
 कृपावती है।

గోఖలే గారు మన దేశ
 నాయకులలో గొప్పవారు
 సీత హిందీ కవిత్వము
 వ్రాస్తుంది
 కాకి చెట్ల మీద గూడు
 నిర్మిస్తుంది.
 ఆ స్త్రీ పేరు కృపావతి

4. సంయుక్తాక్షర : సంయుక్తాక్షరములు

నియమములు

1. म,प,न,त,व వంటి అక్షరముల నిలుపు గీతను తీసివేసిన అవి సగం మాత్రం ఉచ్చరింపబడి ఒత్తులుగా మారును.
2. ख,स,श వంటి అక్షరములకు కుడివైపున ఉన్న గీతను తీసివేయవలెను.
3. ट,ठ,ल వంటి అక్షరములను ఒక దాని క్రింద మరియొకటి వ్రాయవలెను.

उदा : उल्लू । चिट्ठी

4. నిలుపు గీత లేని హల్లులను సంయుక్తాక్షరములుగా వ్రాయునపుడు ఒకదాని ప్రక్కన మరియొకటి వ్రాయు పద్ధతి ప్రస్తుతం ప్రచారంలో ఉన్నది. యిందులో మొదటి అక్షరము సగము, రెండవ అక్షరము క్రింద చిన్న గీత వ్రాయవలెను. దానిని పూర్తిగా ఉచ్చరింపవలెను.
5. మూడు అక్షరములు కలియునపుడు మొదటి రెండు అక్షరములు సగము వ్రాసి, సగమే పలుకవలెను. చివరి అక్షరము పూర్తిగా వ్రాసి పూర్తిగా పలుకవలెను

उदा : अगस्य

लिखने का तरीका

क्य	क्या	म्यान	म्यान्
प्यार	प्यार्	त्याग	त्याग
सत्य	सत्थ	व्याय	व्याय
अय्यर	अय्यर्	पुस्तक	पुस्तक
ख्याल	ख्याल	श्यायल	श्यायल
ईश्वर	ईश्वर	खट्टा	खट्टा
चट्टान	चट्टान	उल्लू	उल्लू
ग्यारह	ग्यारह	वाच्य	वाच्य
ज्यादा	ज्यादा	राज्य	राज्य
अच्छा	अच्छा	बच्चा	बच्चा
उज्वल	उज्वल	पुण्य	पुण्य
कष्ट	कष्ट	सभ्य	सभ्य
अवल	अवल	कल्याण	कल्याण
विद्वान	विद्वान	द्विवेदी	द्विवेदी
व्यापार	व्यापार		

4. संयुक्ताक्षर : సంయుక్తక్షరములు

నియమములు

- ఒక పదములో చివర ఉచ్చరింపబడు దానిని “క్రావడి” (क्रम, ताम्र) అనియు ముందుగా ఉచ్చరింపబడు దానిని “రేఫము” అనియు అందురు. (कर्ण, धर्म) క్రావడికి అక్షరము క్రింద, రేఫమును అక్షరముపైన వ్రాయుదురు
- ‘త్ర’ అను అక్షరములను రెండు విధములుగా వ్రాయవచ్చును
उदा पत्र, पत्र इत्र - इत्र
- ‘శ్రీ’ అను అక్షరము క్రింది విధముగా వ్రాయవలెను. श्रम, श्रीराम, श्रीकांत, श्रावण

4. నిలువు గీత లేని ట, క వంటి అక్షరములకు క్రావడి. 'ః' విధంగా వ్రాయాలి

ఉదా : టామ, డామా, రాష్ట, ఓట్ డామా, రాష్ట, ఐట్

ప్రేమ	ప్రేమ్	క్రమ	క్రమ్
చక్ర	చక్	వజ్ర	వజ్ర్
తామ్ర	తామ్	ఉగ్ర	ఉగ్ర్
రాత్రి	రాత్రి	పత్ర	పత్
ఇత్ర	ఇత్	సహస్ర	సహస్
వర్ణ	వర్ణ్	కర్ణ	కర్ణ్
సువర్ణ	సువర్ణ్	స్వర్గ	స్వర్గ్
పార్వతీ	పార్వతి	కర్వశీ	కర్వశి
నర్మదా	నర్మద	ఆమ్రపాలి	ఆమ్రపాలి

కొత్త వాక్య : (బారహుడీ)

1. గణేశజి పార్వతీ దేవి కే పుత్ర హే।
గణేశ్ జి పార్వతీదేవి కే పుత్ హై।
వినాయకుడు పార్వతీదేవి కుమారుడు.
2. మౌ అపనీ సతాన కో ప్యార కరతీ హే।
మా అప్నీ సంతాన్ కో ప్యార్ కరతీ హై।
తల్లి తన సంతానమును ప్రేమిస్తుంది.
3. సువర్ణ కే ఆభరణ బహుత్ సుందర్ హోతే హే।
సువర్ణ్ కే ఆభరణ్ బహుత్ సుందర్ హోతే హై।
బంగారు ఆభరణములు చాలా అందముగా ఉండును.
4. కర్ణ్ బడా పరాక్రమశాలి హే।
కర్ణ్ బడా పరాక్రమశాలి హై।
కర్ణుడు గొప్ప పరాక్రమశాలి.
5. బగీచే మేఁ కి వర్ణ్ కే ఫూల్ హోతే హే।
బగీచే మేఁ కి వర్ణ్ కే ఫూల్ హోతే హై।
తోటలో చాల రంగుల పూలు వుంటవి.

3. కర్తను బట్టి విశేషణములు, క్రియల యొక్క లింగ వచనములు మారుతాయి

उदा मोहन गाता है । लडके गाते हैं ।
गीता पढ़ती हैं । लडकियाँ पढ़ती हैं ।
यह घोड़ा काला है। यह बिल्ली काली है।
वह आदमी मोटा है। वह औरत नाटी है।

4. హిందీ భాషలో వాక్యములలో క్రియ తప్పక వుండును.

उदा वह लडकी सुन्दर है ।
यह घोड़ा सफेद है ।
घर मे माताजी है ।
बाजार मे दूकाने है ।

5. నిషేధార్థములో క్రియకు ముందు నహీ వచ్చును.

उदा . पिताजी घर मे नहीं है ।
रजनी दूध नहीं लायी ।
रमेश बाजार नहीं जायेगा ।
हम वहाँ नहीं रहेगे।

6. కొన్ని శబ్దములు సముదాయముగా వున్నను పూర్తి అర్థమును తెలియజేయవు. అటువంటి పదముల సముదాయమును వాక్యము అనుటకు వీలు లేదు. కనుక వాటిని 'వాక్యాంశములు' అందురు.

उदा : वह लडका, यह आदमी, वे औरते,
ये लडकियाँ, धोता है, दौड़ते हैं ।

పైన తెలిపిన వాక్యాంశములకు అవసరమైన కర్త, కర్మ లేదా క్రియను చేర్చినపుడు పూర్తి వాక్యములు ఏర్పడును.

उदा वह लडका आता है।

यह आदमी धनवान है ।

वे औरते आटा पीसती है।

ये लडकियाँ तमिल सीखती है ।

धाबी कपडे धोता है। लडके दौड़ते हैं।

అభ్యాస : అభ్యాసము

1. బ్రాకెట్టులు యిచ్చిన మాటలలో నుండి తగిన కర్త లేదా కర్మలతో ఖాళీలను పూరించండి :

1. ----हिरन को मारता है (शेर बिल्ली)
2. ----रोटी बनाती है (रमेश, रमा)
3. ----कहाँ जाते है (यह, वे)
4. ----नदी से पानी लाती हैं (लडके, औरते)
5. ----घास खाती है (कुत्ता, गाय)
6. ----कपडे सीता है (धोबी, दर्जी)
7. ----कल मैसूर जाते है (हम, वह)
8. बच्चा ---- पीता है (शरबत, दूध)
9. माताजी ---- बनाती है (चाय, कलम)
10. मास्टरजी ---- पढ़ाते है (पाठ, रोटी)
- 11 लडके ---- मे खेलते है (मैदान, जंगल)
12. नदी मे ---- चलती है (मोटर, नाव)

2. బ్రాకెట్టులో యిచ్చిన మాటలలో నుండి సరియైన క్రియను ఉపయోగించి ఖాళీలు పూరించండి. (క్రియారూపము అవసరమైన విధంగా మార్చండి)

1. घोडा तेज ----- (दौड़, खा)
2. मेरे मित्र आज बबई (खा, जा)
3. बच्चा बहुत ----- (रो, खा)
4. हम मराठी ----- (बोल, देख)
5. वे लडके समुद्र मे ----- (तैर, दौड़)
6. आप कहाँ ----- (जा, सुन)
7. बैल गाड़ी ----- (देख, खीच)
8. आप मद्रास मे कहाँ ----- (रह, चल)
9. हम बाजार मे वस्तुये ----- (देख, खरीद)
- 10 वे लडके क्रिकेट ----- (खेल, पढ़)
- 11 वर्ग मे छात्र बेचो पर ----- (हैंस, बैठ)
- 12 शेर हिरन को ----- (खा, प्यार कर)

6. కొత్త వాక్య (సంయుక్తాక్షర)

కొన్ని వాక్యములు

సూచన ఈ క్రింది వాక్యములలో గుణింతము యొక్క చిహ్నములు జాగ్రత్తగా గమనించవలెను. విద్యార్థులు స్వంతముగా వ్రాయునప్పుడు గుణింతము తప్పులు లేకుండ జాగ్రత్త పడవలెను. తెలుగు భాషలో గుడి, గుడి దీర్ఘము వున్న కొన్ని మాటలు హిందీలో వేరుగా వ్రాయబడుటను జాగ్రత్తగా గుర్తు వుంచుకొనవలెను బహువచనములు, స్త్రీ లింగములు వ్రాయునప్పుడు ఏర్పడు మార్పులు కూడ జాగ్రత్తగా గమనించవలెను. అప్పుడే శుద్ధమైన భాష వ్రాయగలరు

उदा

నది	నदी	వనితా	వనిత
पाठशाला	పాఠశాల	माता	మాత
रानी	రాణి	कविता	కవిత
मामा	మామ	हिन्दी	హిందీ
सरला	సరళ	रजनी	రజని
गुजराती	గుజరాతి	राधा	రాధ

मीनाक्षी छोटी है फिरभी खूब नाचती है ।

हमेशा सच बोलना चाहिए ।

माधव का बेटा नदी में स्नान करते है ।

राजाराव परीक्षा में प्रथम आना चाहता था ।

उल्लू रातो में घूमता है। वह कीड़े मकोड़े खाता है।

मोहनराव मोटा लडका है। वह खूब खेलता है।

सूरदास श्रीकृष्ण के परम भक्त थे । सूरसागर

उनकी अमर कृति है ।

तुलसीदास अनन्य राम भक्त थे । उन्होंने हिन्दी में रामायण लिखी ।

इस मेले में केले अधिक बेचते है ।

उसके घर में कौन कौन रहते हैं ।
 कोयल का रंग कोए की तरह काला होना ।
 कस सधूरा के शासक थे ।
 अतपुर की औरते दुख में डूबी है ।
 विस्वामित्र महान ऋषि थे ।
 वर्षा ऋतु में गदगी अधिक होती है ।

कुछ वाक्य (संयुक्ताक्षर)

अर्जुन और कर्ण धनुर्विद्या में चतुर हैं ।
 युधिष्ठिर धर्मराज नाम से प्रसिद्ध है ।
 अज्ञातवास के समय द्रौपदी ने सैरन्धी नाम रखलिया ।
 अर्जुन ने बृहन्नला नाम रखलिया ।
 मनुष्य के लिये स्वास्थ्य सबसे जरूरी विषय है ।
 उत्तर भारत में गेहूँ और दक्षिण भारत में चावल
 का उपयोग अधिक होता है ।
 श्रावण मास में विवाह अधिक होते हैं ।
 वह आदमी बड़ा कमबख्त है। वह बड़ा निकम्मा
 भी है।
 अशोक का धर्म चक्र झड़े के बीच अकित है।
 स्वामी विवेकानन्द के गुरु रामकृष्ण परमहंस थे।
 लक्ष्मी देवी विष्णु भगवान की पत्नी हैं।
 उत्तर भारत में अक्सर युद्ध होते थे।
 वैद्य ने विद्यार्थी की जाचकी।
 बच्चा जोर से चिल्लाता है।
 बिल्ली दूध पीती है ।
 मैसूर राज्य सुन्दर प्रकृति से शोभित है ।
 श्री बेकटेश्वर स्वामी बालाजी नाम से प्रसिद्ध
 श्री राम, लक्ष्मण, भरत और शत्रुघ्न दशरथ महाराज
 के पुत्र थे ।

कुरुक्षेत्र महासंग्राम मे दुर्योधन का पक्ष हार गया
विध्य पर्वत उत्तर और दक्षिण भारत को अलग करते
है।

व्यास महर्षि ने महाभारत लिखी ।

वाल्मीकि मुनि ने रामायण लिखी ।

సూచన :

1. పైవాక్యములలో రేఖాంశిత శబ్దములను శ్రద్ధగా గమనించి, ద్విత్వాక్షరములు మరియు సంయుక్తాక్షరములు వ్రాయు పద్ధతిని జాగ్రత్తగా అభ్యాసము చేయవలెను. తెలుగు భాషలో సంయుక్తాక్షరములు వ్రాయు పద్ధతికి, హిందీ భాషలో - అనగా దేవనాగరి లిపిలో - వ్రాయు పద్ధతికి వున్న భేదమును గమనించవలెను. హిందీలో సగము ఉచ్చరించు అక్షరము అసంపూర్తిగాను, పూర్తిగా ఉచ్చరించు అక్షరము పూర్తిగాను వ్రాయబడును తెలుగులో ఈ పద్ధతికి భిన్నముగా వుండును.
2. రేఫము మరియు క్రావడి విషయములలో అన్ని సందర్భములలో దేవనాగరి మరియు తెలుగు లిపులలో సారూప్యము ఉన్నది.

ఉదా :

వ్యాస	వ్యాసుడు	న్యా	న్యాయము
విद्यార్థి	విద్యార్థి	స్వామి	స్వామి
మన్యు	మనుష్యుడు	మహర్షి	మహర్షి
పుస్తక	పుస్తకము	ప్యార	ప్యార్
కర్ణ	కర్ణ	ధర్మ	ధర్మము
సూర్య	సూర్యుడు	సత్య	సత్యము
ప్రేమ	ప్రేమ	త్రేతాయుగ	త్రేతాయుగము
ప్రాణ	ప్రాణము	ద్రవ	ద్రవము

7. गिनती : ఒంటు

(1 से 20 तक) (1 నుండి 20 వరకు)

यह एक कलम है । ఇది ఒక కలము
 ये दो किताबे हैं । ఇవి రెండు పుస్తకములు
 वे तीन लडके हैं । వారు ముగ్గురు బాలురు
 मैदान में चार लडकियाँ खेलती हैं ।

మైదానములో నలుగురు బాలికలు ఆడుచున్నారు.

खेत में पाँच बैल घास चरते हैं ।

పొలములో ఐదు ఎద్దులు గడ్డి మేయుచున్నవి

छ. औरते पानी लाती हैं ।

ఆరుగురు స్త్రీలు నీరు తెస్తున్నారు.

हफते के सात दिन होते हैं ।

వారమునకు ఏడు దినములు.

पिजड़े में आठ चूहे हैं ।

బోనులో ఎనిమిది ఎలుకలు వున్నవి.

ललिता नौ बजे तक पढ़ती है ।

లలిత తొమ్మిది గంటల వరకు చదువుచున్నది.

हम दस बजे स्कूल जाते हैं ।

మేము పది గంటలకు స్కూలుకు పోతాము.

फुटबाल खेल में ग्यारह खिलाड़ी होते हैं ।

ఫుట్బాల్ ఆటలో పదకొండు మంది ఆటగాళ్ళు ఉన్నారు.

साल के बारह महीने होते हैं ।

సంవత్సరమునకు పన్నెండు నెలలు వుంటాయి.

दीवार पर तेरह कौए बैठे हैं ।

గోడమీద పదమూడు కాకులు కూర్చొని వున్నవి.

मेरे दादाजी चौदह बार तिरुपति गये थे ।

మా తాతగారు పదునాలుగు సార్లు తిరుపతి వెళ్లారు.

रामलक्ष्मि के पास पद्रह रूपये है ।

రామలక్ష్మి దగ్గర పదిహేను రూపాయలున్నవి.

सुदरी की उम्र सोलह साल है ।

సుందరి వయస్సు పదహారు సం॥లు.

गजनी मुहम्मद ने भारत पर सत्रह बार आक्रमण किया।

గజనీ మహమ్మదు భారతదేశంపై పదిహేడుసార్లు దండెత్తెను.

वर्ग मे अठारह विद्यार्थी बैठे है ।

తరగతిలో పద్దెనిమిది మంది విద్యార్థులు కూర్చొనివున్నారు.

उन्नीस तारीख को मैं गोवा जाना चाहता हूँ।

పందొమ్మిదవ తేదీన నేను గోవా వెళ్ళగోరుచున్నాను.

सुनील की जेब मे बीस गोलियाँ हैं।

సునీల్ జేబులో యిరవై గోలీలు ఉన్నవి.

8.ఆ,ఎ,ఇ నియమ : ఆ,ఎ,ఈ నియమము

నియమములు

1. హిందీ భాష అభ్యసించు వారు ఆ,ఎ,ఇ నియమము బాగుగా నేర్చుకొని, జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను. ఈ నియమము హిందీ భాషకు ప్రాణము వంటిది

कारांत (अकारात) पुंलिङ्ग शब्दములు బహువచనములో ఏ కారాంతములు (एकारात) గాను, స్త్రీలింగములో ఈ కారాంతములు (ईकारात) గాను మారును. ఈ నియమమునే ఆ,ఎ,ఇ నియమము అందురు.

2. రూపాంతరము ఆకారంత పుంలింగ నామవాచకములకు, విశేషణములకు మరియు సంబంధకారక విభక్తులకు జరుగును. (सज्ञा, विइदरण और सम्बन्ध कारक विभक्तियों के लिये होता है)

उदा : घोड़ा - घोड़े - घोड़ी

కాలా - కాలే - కాలీ

కా - కే - కి

3. సంభావ్య భవిష్యత్ కాలములో తప్ప తక్కిన అన్ని కాలములలో ఈ మార్పు సంభవించును.

उदा वह स्कूल जाये ।

हम गीत गाये ।

4. నిషేధార్థ వర్తమాన కాలము, సామాన్య భూతకాలము మరియు హేతు హేతు మద్భూత కాలములో చివర్ని పైన బిందువును చేర్చవలెను,

उदा . वे रोती नही गाती ।

ये लडकियाँ अभी आयी ।

यदि वे जाती तो हम भी जाती ।

5. స్త్రీ లింగములో ఏకవచనము, మరియు బహువచనములో కూడ చివర్న వచ్చును. అయితే బహువచనములో పైన బిందువు చేర్చాలి

उदा लडकियाँ पढती है ।

लडकियाँ पढती है ।

वह औरत अडे बेचती है ।

वे औरते मछलियाँ नही बेचती ।

कुछ उदाहरण वाक्य

लडका पाठ पढता है। लडके पाठ पढते है।

औरत रोटी बनाती है। औरते रोटियाँ बनाती हैं।

यह तोता हरा है। ये तोते हरे है ।

वह गाय काली है । वे गाये काली है ।

वह घोडा दौडता है । वे घोडे दौडते है।

यह लडकी हँसती है । ये लडकियाँ हँसती है।

अभ्यास : वचन बदल कर लिखिये

1. वह लडका पाठ पढता हए ।
2. यह घोडा तेज दौडता है ।
3. वह लडकी क्यो रोती है ?
4. मै पाठशाला जाता हूँ ।
5. गाय दूध देती है ।
6. लडका मैदान मे खेलता है ।
7. वह औरत चाय बनाती है ।
8. मै रोटी खाता हूँ ।
9. वह कहाँ रहता है ?
10. यह क्या लिखती है ?

(सज्ञा, विशेषण और सम्बन्ध कारक विभक्तियों के लिये होता है)

उदा . घोडा - घोडे - घोडी
काला - काले - काली
का - के - की

3. సంభావ్య భవిష్యత్ కాలములో తప్ప తక్కిన అన్ని కాలములలో ఈ మార్పు సంభవించును.

उदा वह स्कूल जाये ।

हम गीत गाये ।

4. నిషేధార్థ వర్తమాన కాలము, సామాన్య భూతకాలము మరియు హేతు, హేతు మద్భూత కాలములో చివర్ని కేపైన బిందువును చేర్చవలెను,

उदा वे औरते नहीं गाती ।

ये लडरियों अभी आयी ।

यदि वे जाती तो हम भी जाती ।

5 స్త్రీ లింగములో ఏకవచనము, మరియు బహువచనములో కూడ చివర్న క్కే వచ్చును. అయితే బహువచనములో క్కే పైన బిందువు చేర్చాలి.

ఉదా : లడకీ పడతీ హే ।

లడక్కియొ పడతీ హే ।

వహ ఔరత అడె బెచతీ హే ।

వె ఔరతె మఱలియొ నహీ బెచతీ ।

కొఱ ఉదాఱరణ వాక్య

లడకా పాఠ పడతా హే। లడకె పాఠ పడతె హే।

ఔరత రోటి బనాతీ హే। ఔరతె రోటియొ బనాతీ హే।

యహ తోతా హరా హే। యె తోతె హరె హే ।

వహ గాయ కాలీ హే। వె గాయె కాలీ హే ।

వహ ఘోడా దొడతా హే । వె ఘోడె దొడతె హే।

యహ లడకీ హేసతీ హే । యె లడక్కియొ హేసతీ హే

అభ్యాస : వచన బదల కర లిఖియె

1. వహ లడకా పాఠ పడతా హే ।
2. యహ ఘోడా తేజ దొడతా హే ।
3. వహ లడకీ క్యో రోతీ హే ?
4. మే పాఠశాలా జాతా హ్ం ।
5. గాయ ద్దూఢ దెతీ హే ।
6. లడకా మేదాన మె ఖెలతా హే ।
7. వహ ఔరత ఛాయ బనాతీ హే ।
8. మే రోటి ఖాతా హ్ం ।
9. వహ కఱొ రఱతా హే ?
10. యహ క్యా లిఖతీ హే ?

9. यह, वह, ये, वे ఇది, అది, ఇవి, అవి

यह किताब है।	ఇది పుస్తకము
वह कुरसी है।	అది కుర్చీ
यह कलम है।	యిది కలము
वह मेज है।	అది మేజాబల్ల
यह दवात है।	ఇది సిరాబుడ్డి
वह गाय है।	అది ఆవు
यह लडका है।	ఇతడు బాలుడు
वह घोड़ा है।	అది గుర్రము
यह लडकी है।	ఈమె బాలిక
वह तोता है।	అది చిలుక
ये किताबे है।	యివి పుస్తకములు
वे कुरसियाँ है।	అవి కుర్చీలు
ये कलमे है।	యివి కలములు
वे मेजे है।	అవి మేజాబల్లులు
वे दवाते है।	ఇవి సిరాబుడ్లు
वे गाये है।	అవి ఆవులు
ये लडके है	వీరు బాలురు
वे घोड़े है।	అవి గుర్రములు
ये लडकियाँ है।	వీరు బాలికలు
वे तोते है।	అవి చిలుకలు
यह किताब लाल है।	ఈ పుస్తకము ఎర్రగా వున్నది
वह कलम काली है।	ఈ కలము నల్లగా వున్నది
यह लडका छोटा है।	ఈ బాలుడు చిన్నవాడు
वह लडकी सुन्दर है।	ఆ బాలిక అందముగా వున్నది

ये गाये सफेद है।   ఈ ఆవులు తెల్లగా వున్నవి
 वे तोते हरे है।   ఆ చిలుకలు ఆకుపచ్చగా వున్నవి
 ये कुरसियाँ छोटी है।   ఈ కుర్చీలు చిన్నవి
 वे मेजे बड़ी है।   ఆ మేజా బల్లలు పెద్దవి

वाक्य बनाइये

यह	कलम कुरसी फल	है
वह	पुस्तक पेड	
ये	लडका मेजे	है
वे	लडकियाँ कुरसियाँ तोते	

10. क्या, कौन ఏమి, ఎవరు

यह क्या है?   ఇది ఏమి ?
 यह घर है।   ఇది యిల్లు
 वह क्या है?   అది ఏమి?
 वह स्कूल है।   అది పాఠశాల
 यह कौन है?   యితడు ఎవరు?
 यह एक लडका है।   యితడు ఒక బాలుడు
 यह मोहन है।   యితడు మోహనుడు
 मोहन मेरा भाई है।   మోహనుడు నా సోదరుడు
 वह कौन है?   ఆమె ఎవరు?

वह एक लडकी है।
 वह ललिता है।
 ललिता मेरी बहन है।
 ये कौन है?
 ये माताजी है।
 माताजी घर मे
 काम करती है।
 वे कौन हैं?
 वे पिताजी है।
 पिताजी अध्यापक
 का काम करते है
 ये कौन है।
 वे मेरे मामाजी है।
 मेरे मामाजी वकील है।
 वे कौन है।
 वे मेरी मामीजी है।
 मेरी मामीजी डाक्टर है।
 यह क्या है?
 यह एक गाय है।
 गाय का रंग सफेद है।
 वह क्या है?
 वह एक तोता है।
 तोते का रंग हरा है।
 यह क्या है?
 यह एक कलम है।
 कलम का रंग नीला है।
 वह क्या है?
 वह एक कुरता है।
 कुरते का रंग पीला है।

ఆమె ఒక బాలిక
 ఆమె లలిత
 లలిత నా చెల్లెలు
 వీరు ఎవరు?
 వీరు తల్లిగారు
 తల్లిగారు యింటిలో
 పనిచేస్తారు
 వారు ఎవరు?
 వారు నాన్నగారు
 నాన్నగారు ఉపాధ్యాయునిగా
 పనిచేస్తారు
 వీరు ఎవరు?
 వీరు నా మామగారు
 నా మామగారు న్యాయవాది
 వారు ఎవరు?
 వారు నా అత్తగారు
 నా అత్తగారు డాక్టరు
 యిది ఏమి?
 ఇది ఒక ఆవు
 ఆవు రంగు తెలుపు
 అది ఏమి?
 అది ఒక చిలుక
 చిలుక రంగు ఆకుసచ్చ
 ఇది ఏమి?
 ఇది ఒక కలము
 కలము రంగు నీలము
 అది ఏమి?
 అది ఒక చొక్కా
 చొక్కా రంగు పసుపురంగు

11. यहाँ, वहाँ, कहाँ, मैं, पर

అక్కడ, అక్కడ, ఎక్కడ, తోపల, పైన

ज यहाँ है।	మేజాబల్ల యిక్కడ వున్నది.
तक वहाँ है।	పుస్తకము అక్కడవున్నది
म यहाँ है।	రాముడు యిక్కడ వున్నాడు.
मा वहाँ है।	ఉమ అక్కడ వున్నది.
डके यहाँ है।	బాలురు యిక్కడ వున్నారు.
डकियाँ वहाँ है।	బాలికలు అక్కడ వున్నారు
ज कहाँ है।	మేజాబల్ల ఎక్కడ వున్నది
ज यहाँ है।	మేజాబల్ల యిక్కడ వున్నది.
ज जमीन पर है।	మేజాబల్ల నేల మీద వున్నది.
स्तक कहाँ है।	పుస్తకము ఎక్కడ వున్నది?
स्तक वहाँ है।	పుస్తకము అక్కడ వున్నది.
स्तक मेज पर है।	పుస్తకము బల్ల మీద వున్నది.
मा कहाँ है।	రమ ఎక్కడ వున్నది?
मा यहाँ है।	రమ యిక్కడ వున్నది.
मा घर मैं है।	రమ యింటిలో వున్నది.
मा घर मे पढ़ती है।	రమ యింటిలో చదువుచున్నది.
मा कहाँ है।	ఉమ ఎక్కడ వున్నది?
मा वहाँ है।	ఉమ అక్కడ వున్నది.
मा मैदान मे है।	ఉమ మైదానములో వున్నది.
मा मैदान मे खेलती है।	ఉమ మైదానములో ఆడుచున్నది.
डके कहाँ है।	బాలురు ఎక్కడ వున్నారు?
डके यहाँ है।	బాలురు యిక్కడ వున్నారు.
डके पाठ लिखते है।	బాలురు పాఠము వ్రాస్తున్నారు.
डकियाँ कहाँ है।	బాలికలు ఎక్కడ వున్నారు?
डकियाँ वहाँ है।	బాలికలు అక్కడ వున్నారు.

వే మైదాన మే దౌడతీ హే। వారు మైదానములో

పరుగెత్తుతున్నారు.

కలమ కహౌ హే।

కలము ఎక్కడ వున్నది?

కలమ దవాత మే హే।

కలము సిరాబుడ్డిలో వున్నది.

పుస్తక కహౌ హే।

పుస్తకము ఎక్కడ వున్నది?

పుస్తక మేజ పర హే।

పుస్తకము మేజాబల్ల మీద వున్నది.

లోటా కహౌ హే।

గ్లాసు ఎక్కడ వున్నది?

లోటా ఖిడకీ మే హే।

గ్లాసు కిటికీలో వున్నది.

థాలీ కహౌ హే।

పళ్లెము ఎక్కడ వున్నది?

థాలీ అలమారి మే హే।

పళ్లెము బీరువాలో వున్నది

ఘడి కహౌ హే।

గడియారము ఎక్కడ వున్నది?

ఘడి దీవార పర హే।

గడియారము గోడమీద (గోడకు)

వున్నది.

బిల్లీ కహౌ హే।

పిల్లి ఎక్కడ వున్నది?

బిల్లీ చటాई పర హే।

పిల్లి చాప మీద వున్నది.

పితాజీ కహౌ హే।

నాన్నగారు ఎక్కడ వున్నారు?

పితాజీ కురసీ పర హే।

నాన్నగారు కుర్చీపై వున్నారు.

మాతాజీ కహౌ హే।

అమ్మగారు ఎక్కడ వున్నారు?

మాతాజీ కమర మే హే।

అమ్మగారు గదిలో వున్నారు.

దవాత మే క్యా హే।

సిరాబుడ్డిలో ఏమి వున్నది?

దవాత మే స్యాహీ హే।

సిరాబుడ్డిలో సిరా వున్నది.

కమరే మే కౌన హే।

గదిలో ఎవరు వున్నారు?

కమరే మే మేరీ బहन హే।

గదిలో నా సోదరి వున్నది.

వह कपडे सीती है।

ఆమె బట్టలు కుట్టుచున్నది.

अध्यापक कहॉ है।

ఉపాధ్యాయుల వారు ఎక్కడ

వున్నారు.

अध्यापक वर्ग मे है।

ఉపాధ్యాయుల వారు తరగతిలో

వున్నారు.

वे पाठ पढ़ाते है।

వారు పాఠము చెప్పుచున్నారు.

जवाब लिखिये

1. कलम कहाँ है?
2. पुस्तक कहाँ है?
3. उमा कहाँ है? वह क्या करती है?
4. लडके क्या करते हैं?
5. रमा कहाँ है? वह क्या करती है?
6. मेज कहाँ है?
7. लडकियों कहाँ हैं? वे क्या करती हैं?
8. लोटा कहाँ है?
9. घडी कहाँ है?
10. कमरे में कौन है?
11. दवात में क्या है?
12. अध्यापक कहाँ है? वे क्या करते हैं?
13. बिल्ली कहाँ है?
14. पिताजी कहाँ है?
15. माताजी कहाँ है?

12. वर्तमान काल वर्तमानकालము

నియమములు

- 1 క్రియ ప్రథమ పురుష (అన్య పురుష) లో ఉన్నప్పుడు ధాతువునకు చివర తా హే వచ్చును. స్త్రీ లింగమయినచో తీ హే వచ్చును. ఉదా : పడతా హే, పడతీ హే.
- 2 వాక్యములో కర్త, కర్మ, క్రియ ఉండును.
- 3 లేదు, కాదు అని చెప్పవలసి వచ్చినప్పుడు క్రియకు ముందు నహీ వచ్చును. చివర హే లోపించును. ఉదా : మే వహో నహీ జాతా।
వహ నారగీ నహీ ఖాతా।

4 ఉత్తమ పురుష, మధ్యమ పురుష, ప్రథమ పురుషులలో క్రియా
రూపములు క్రింది విధముగా ఉండును.

మै - పఢతా हूँ - పఢతీ हू।

तुम - పఢతే हो - పఢతీ हो।

यह, वह - పఢతా है - పఢతీ है।

ये, वे - పఢతే है - పఢతీ है।

हम, आप - పఢతే है - పఢతీ है।

उदाहरण

रमेश पाठ पढ़ता है।

रजनी पाठ लिखती है।

मोहन गीत गाता है।

माधवी हिन्दी सीखती है।

करीम कहाँ जाता है।

करीम बाजार जाता है।

कमला क्या खाती है।

कमला आम खाती है।

केशव क्या खेलता है।

केशव क्रिकेट खेलता है।

सरला क्या पीती है।

सरला चाय पीती है।

वह दूध नहीं पीती।

बच्ची क्या पीती है।

बच्ची दूध पीती है।

वह काफी नहीं पीता।

गाय घास खाती है।

तोता फल खाता है।

बन्दर पेड़ पर रहता है।

शेर जंगल में रहता है।

रमेश पాఠ చదువుతున్నాడు

రజని పాఠ వ్రాయుచున్నది

మోహన్ పాట పాడుచున్నాడు.

మాధవి హిందీ నేర్చుకొంటున్నది.

కరీమ్ ఎక్కడికి వెళ్ళుచున్నాడు?

కరీమ్ బజారు వెళ్ళుచున్నాడు

కమల ఏమి తింటున్నది?

కమల మామిడిపండు తింటున్నది.

కేశవ ఏమి ఆడుతున్నాడు?

కేశవ క్రికెట్ ఆడుతున్నాడు.

సరళ ఏమి త్రాగుచున్నది.

సరళ తేనీరు త్రాగుచున్నది.

ఆమె పాలు త్రాగదు

బిడ్డ ఏమి త్రాగును?

బిడ్డ పాలు త్రాగును.

వాడు కాఫీ త్రాగదు.

అవు గడ్డి తింటుంది

చిలుక పండ్లు తింటుంది.

కోతి చెట్టుపై నివసిస్తుంది.

సింహము అడవిలో వుంటుంది.

మఱి పానీ మే రహతీ హే। చేప నీటిలో నివసిస్తుంది
 కిసాన గావ్ మే రహతీ హే। రైతు గ్రామములో వుంటారు
 బచ్చా రోతా హే। శిశువు (బిడ్డ) ఏడుస్తున్నాడు
 బాలక దోడతా హే। బాలుడు పరుగెత్తుతున్నాడు
 సుందరీ సోతీ హే। సుందరి నిద్రపోతున్నది
 సులోచనా కపడే సీతీ హే। సులోచన బట్టలు కుట్టుతున్నది
 బస సడక పర జాతీ హే। బస్సు రోడ్డుపైన పోతున్నది.
 రైల్ పటరీయే పర జాతా హే। రైలు పట్టాలపై పోతున్నది
 మజదూర్ ఘాస కాటతే హే। కూలీలు గడ్డి కోస్తున్నారు.
 జహాజ సముద్ర మే జాతీ హే। ఓడ సముద్రములో వెళ్తున్నది.

అభ్యాస : 1. ప్రశ్నో కే జవాబ్ లిఖియే

1. రమేశ క్యా కరతా హే?
  2. రజనీ క్యా కరతీ హే?
  3. మోహన క్యా కరతా హే?
  4. తుమ క్యా లిఖతే హో?
  5. మాధవీ క్యా సీఖాతీ హే?
  6. మధు క్యా పీతా హే?
2. ఉచిత శబ్దో సే ఖాలీ స్థాన భరియే :
- (క్రికెట్, మఱి, చాయ, జగల్, దూధ, గావ్)
1. సరలా ----- పీతీ హే।
  2. బచ్చా ----- పీతా హే।
  3. శేర ----- మే రహతా హే।
  4. కిసాన ----- మే రహతా హే।
  5. ----- పానీ మే రహతీ హే।
  6. కేశవ ----- ఖేలతా హే।

तात्कालिक वर्तमान काल

తాత్కాలిక వర్తమాన కాలము

నియమములు

తాత్కాలిక వర్తమాన కాలములో క్రియాధాతువునకు చివర
రహా వచ్చును. కర్త యొక్క లింగ వచనములను అనుసరించి రహా
మాత్రమే రహా, రహే, రహీ గా మారును.

ఉదా. ఖా రహా है, ఖా రహే है, ఖా రహీ है,
ఖా రహీ है।

उदाहरण

మే పాఠ లిఖ రహా हूँ। నేను పాఠము వ్రాస్తూ వున్నాను.
మే సినిమా దెఖ రహా हूँ। నేను సినిమా చూస్తూ వున్నాను.
లడకే గీత గా రహే हैं। బాలురు పాట పాడుతూ ఉన్నారు.
లడకియో క్యా పఢ రహీ है?
బాలికలు ఏమి చదువుతూ ఉన్నారు.
మాతాజీ రోటీ బనా రహీ है।
అమ్మగారు రొట్టె చేస్తూ వున్నారు.
సడక పర అధ్యాపక జీ జా రహే है।
రోడ్డుమీద ఉపాధ్యాయులవారు పోతూ వున్నారు.
నోకర తరకారియో లా రహా है।
నౌకరు కూరగాయలు తెస్తూ వున్నాడు.
వే ఔరతే ఫూల వేచ రహీ है।
ఆ స్త్రీలు పూలు ఆమ్ముతూ వున్నారు.
తుమ కహో జా రహే हो।
నీవు ఎక్కడికి వెళ్ళుతూ వున్నావు?
తుమ క్యో రో రహే हो।
నీవు ఎందుకు ఏడస్తూ వున్నావు?

यह रेल दिल्ली जा रही है।

ఈ రైలు డిల్లీ వెళ్ళుతూ వున్నది.

वह रेल बबाई से आ रही है।

ఆ రైలు బాంబాయి నుండి వస్తూ వున్నది
మేరే పితాజీ కమరే మే సో రహే హే।

మా నాన్నగారు గదిలో నిద్రపోతూ వున్నారు
हम दुकान में कपडे खरीद रहे हैं।

మేము అంగడిలో బట్టలు కొంటూ వున్నాము.

बच्चा दूध पी रहा है।

పిల్లవాడు పాలు తాగుచూ వున్నాడు.

अभ्यास : तात्कालिक वर्तमानकाल में लिखिये

1. तू क्या पढ़ता है?
2. तुम क्या करते हो?
3. वह स्कूल जाता है।
4. आप दिल्ली से आते हैं।
5. वे मैदान में खेलते हैं।
6. यह पाठ लिखता है।
7. लता कमरे में सोती है।
8. रमेश फल खाता है।
9. लड़की क्यों रोती है।
10. मैं रोटी खाती हूँ।

13. विधिवाचक

విధివాచకము

1. ఆదేశము మరియు విజ్ఞప్తి - ఈ రెండు సందర్భములలో
విధి వాచకము ఉపయోగింపబడును
తూ కర్తగా ఉన్నపుడు ధాతువు మాత్రము ఉండును

కర్తగా ఉన్నప్పుడు ఆ, ఆమ కర్తగా ఉన్నప్పుడు ఇయే క్రియకు చివర వచ్చును ఉదా, తూ జా। తుమ జాఱొ। ఆప జాఇయే।

తూ పఢ, తుమ పఢొ, ఆప పఢియే।

2. లే,దే,పీ,కర ఈ నాలుగు ధాతువులలో ఇయే కు బదులుగా జియే వచ్చును

లే - తుమ లో - ఆప లీజియే।

దే - తుమ దొ - ఆప దీజియే।

పీ - తుమ పిఱొ - ఆప పీజియే।

కర - తుమ కరొ - ఆప కీజియే।

3. ఉదా : మత ఖాఱొ, మత పిఱొ।

తూఱా	నీవు రాఱి
తూ కర	నీవు చెఱి
తూ పఢ	నీవు చదువు
తూ దేఖ	నీవు చూడు
తుమ ఱాఱొ	నీవు రమ్ము, (మీరు రండి)
తుమ జావొ	నీవు వెళ్ళుము, (మీరు వెళ్ళండి)
తుమ పాఠ పఢొ	నీవు పాఠము చదువుము
తుమ హిందీ లిఖొ।	నీవు హిందీ వ్రాయుము
తుమ యహ కామ కరొ।	నీవు ఈ పని చేయుము
తుమ వహొ బేఠొ।	నీవు అక్కడ కూర్చొనుము
ఆప ఱాఇయే।	తమరు రండి
ఆప జాఇయే।	తమరు వెళ్ళండి
ఆప పాఠ పఢియే।	తమరు పాఠము చదవండి
ఆప హిందీ లిఖియే।	తమరు హిందీ వ్రాయండి
ఆప యహ కామ కీజియే।	తమరు ఈ పని చేయండి

आप वहाँ बैठिये।

तुम काफी मत पिओ।

आप जमीन पर मत बैठिये।

आप कुरसी पर बैठिये।

తమరు అక్కడ కూర్చోండి

మీరు కాఫీ తాగవద్దు

తమరు నేలపై కూర్చోవద్దండి

తమరు కుర్చీ మీద కూర్చోండి

अर्थपूर्ण वाक्य बनाइये

तू

बाजार

जा

गीत

गा

काम

कर

सिनेमा

देख

पाठ

पढ

हिन्दी

लिख

तुम

जाओ

देखो

करो

पढो

लिखो

गाओ

आप

जाइये

कीजीये

गाईये

देखिये

14. సంజ్ఞా : నామవాచకము

సంజ్ఞాపనము : మనుష్యులు, జంతువులు, పక్షులు, పర్వతములు, పట్టణములు, వస్తువులు మొదలగువాని పేర్ల పదములను నామవాచకములందురు. (సంజ్ఞా)

ఉదా గోపాల, గాయ, తోతా, గోదావరీ హిమాలయ, దిల్లీ నామవాచకములు అయిదు రకములు

1. వ్యక్తివాచక	వ్యక్తివాచకము
2. జాతివాచక	జాతి వాచకము
3. సమూహవాచక	సమూహవాచకము
4. ద్రవ్యవాచక	ద్రవ్యవాచకము
5. భావవాచక	భావవాచకము

షర కొందరు పండితులు సమూహవాచకము మరియు వాచకములను జాతి వాచకము యొక్క ఉపభేదములుగా చూస్తారు వారి విభజన ప్రకారము నామవాచకము నామవాచకము 2 జాతి వాచకము 3. భావవాచకము అ: సగములుగా విభజింపబడినవి

ఉదాహరణ

1. వ్యక్తి వాచక	రాజారావ, రాధా, నీలగిరి
2. జాతివాచక	బాలక, ఆదమీ, మేజ, పహాడ
3. సమూహవాచక	సేనా, బీడ, దల, ర
4. ద్రవ్యవాచక	సోనా, చాదీ, పెట్రోల్ మోతీ, పానీ
5. భావవాచక	కోధ, శాంతి, మిఠాస,

అభ్యాస

తగిన నామ వాచకములతో ఖాళీలు పూరించండి :

- దూధ పీతా హై ।
- సామాన లాతా హై ।

3. ----- खेत जोतता है ।
4. ----- करखाने में काम करता है ।
5. ----- मैदान में खेलते हैं ।
6. ----- हिन्दी पाठ लिखती है ।
7. ----- मिठाई बनाति है ।
8. ----- पर चार बदर हैं ।
9. फुटबाल खेल मैं दो ----- होते हैं ।
10. नौकर पर मालिक को बहुत ----- आया ।
(माताजी, दल, क्रोध, पेड़, लड़कियाँ, लड़के,
मजदूर, किसान, नौकर, बच्चा గీతలుంచిన నామ
వాచకములు ఏరకమునకు చెందినవో వ్రాయండి .
1. यह कुरसी बहुत सुन्दर है ।
2. गौरी बहुत अच्छी लड़की है ।
3. नीलगिरि दक्षिण भारत के प्रसिद्ध पर्वत है ।
4. सिंधु नदी के पांच उपनदियाँ हैं ।
5. बच्चे की बातें सुनकर मुझे बड़ी खुशी हुयी ।
6. प्रेम सबसे उत्तम गुण है ।
7. आजकल घी का दाम बढ़ गया है ।
8. आजकल पेट्रोल के बिना भी कार चलाते हैं।
9. बाबर की सेना छोटी थी, लेकिन पराक्रमशाली थी ।
10. नागार्जुनसागर भारत का एक प्रसिद्ध बाध है ।

15. सर्वनाम : సర్వనామములు

मैं - నేను, तू - నీవు, तुम - మీరు, यह - ఇది, ఇतः, ఈమె,
 ఈ, वह - అది, అతడు, అమె, ఆ, ये - ఇవి, వీరు, वे - అవి,
 వారు, आप - తమరు, कौन - ఎవడు, ఎవరు.

గమనిక :

సర్వనామమును అనుసరించి క్రియారూపము ఈ క్రింది విధముగా మారును. (ఈ నియమమును కంఠస్థము చేయవలెను.)

అ : వర్తमान काल

मैं	- जाता हूँ	- जाती हूँ	(स्त्री)
तुम	- जाते हो	- जाती हो	(स्त्री)
यह, वह	- जाता है	- जाती है	(स्त्री)
ये, वे	- जाते हैं	- जाती हैं	(स्त्री)
हम, आप	- जाते हैं	- जाती हैं	(स्त्री)
कौन	- जाता है	- जाती है	(स्त्री)
कौन (बहुवचन)	- जाते हैं	- जाती हैं	(स्त्री)

उदाहरण .

मैं स्कूल जाता हूँ । मैंने पాठशालకు వెళ్ళుతాను
 तुम कहा रहते हो? నీవు ఎక్కడ వుంటున్నావు?
 तुम कहाँ जाते हो? నీవు ఎక్కడికి వెళ్ళుచున్నావు?
 यह चित्र बहुत सुन्दर है। ఈ చిత్రము చాల అందముగా వున్నది
 यह बालक सच बोलता है। ఈ బాలుడు నిజము మాట్లాడుతాడు.
 वह औरत नाचती है। ఆ స్త్రీ నాట్యము చేస్తుంది.
 ये आदमी बबाई से आते हैं। ఈ మనుష్యులు బాంబాయి నుండి వస్తారు

वे घोड़े तेज दौड़ते हैं। ఆ గుర్రములు వేగముగా పరుగెత్తును
 आप क्या करते हैं। తమరు ఏమి చేస్తున్నారు?
 मद्रास से कौन आते हैं। మద్రాసు నుండి ఎవరు వస్తారు?
 उस घर मे कौन रहते हैं। ఆ యిరటిలో ఎవరు వుంటున్నారు

अर्थपूर्ण वाक्य बनाइये

मैं स्कूल

तुम सामान

जाता

जाते

हूँ

यह, वह-देखेगा	(एगा)
ये, वे-देखेंगे	(एँगे)
हम, आप-देखेंगे	(एँगे)
कौन-देखेगा	(एगा)
कौन-देखेंगे	(बहु) (एगे)

उदाहरण

मैं गेद खेलूँगा।	मैं तमिल लिखूँगा।
तुम हाकी खेलो।	तुम हिन्दी पढ़ोगे।
वह क्रिकेट खेलेगा।	वह मलयालम सीखेगा।
यह खोखो खेलेगा।	यह गुजराती गीत गायेगा।
वे कबड्डी खेलेंगे।	वे सिन्धी सीखेंगे
ये बैस्केट बाल	ये बंगला में बोलेंगे खेलते
हम तालाब में तैरेंगे।	हम अंग्रेजी में बोलेंगे
आप मैदान में दौड़ेंगे।	आप कहाँ ठहरेगे
कौन बैडमिंटन खेलेगा।	उस के साथ कौन जायेगा।
वालीबाल कौन खेलेंगे?	इस महल में कौन कौन रहेंगे।

अभ्यास : भविष्यत काल में लिखिये

1. मैं कल गुटूर------(जा)
2. आप अमरावती कब-----?(आ)
3. वे लडके क्या-----?(पी)
4. हम मेले में कपडे------(खरीद)
5. तुम वहाँ कितने दिन------(रह)
6. महेश कालेज में------(भरती हो)
7. महिता चूडियो------(पहन)
8. बच्चा टोपी------(ला)
9. यह लडका झूठ नहीं------(बोल)

अर्थपूर्ण वाक्य बनाइये

मैं	गेद क्रिकेट	खेलूँगा
तुम		खेलोगे
यह	तामिल हिन्दी में	खेलेगा
वह		खेलेगा
ये		सीखूँगा
		सीखोगे
		सीखेगा
वे		सीखेगे
हम		बोलूँगा
		बोलोगे
आप		बोलेगा
		बोलेगे

सर्वनामों के रूपान्तर సర్వనామములలో మార్పులు

विभक्तियों के कारण सर्वनामों में रूपान्तर होते हैं।

कुछ उदाहरणः

मैं+ने= मैंने	मैं+को= मुझको (मुझे)
तुम+ने= तुमने	तुम+को= तुमको, तुम्हें, तुझको
यह+ने= इसने	यह+को= इसको, इसे
वह+ने= उसने	वह+को= उसको, उसे
ये+ने= इन्होंने	ये+को= इनको, इन्हे
वे+ने= उन्होंने	वे+को= उनको, उन्हे
आप+ने= आपने	आप+को= आपका

कौन+ने= किसने	कौन+को= किसको, किसे
कौन+ने= किन्होने	कौन+को= किनको, किन्हे
मै+का= मेरा	मै+से= मुझसे
तुम+का= तुम्हारा	तुम+से= तुमसे, तुझसे
यह+का= इसका	यह+से= इससे
वह+का= उसका	वह+से= उससे
ये+का= इनका	ये+से= इनसे
वे+का= उनका	वे+से= उनसे
हम+का= हमारा	हम+से= हम से
आप+का= आपका	आप+से= आप से
कौन+का= किसका	कौन+से= किससे
कौन+का= किनका(बहु)	कौन+से= किनसे कुछ

उदाहरण वाक्य :

तुमहारा नाम क्या है? मेरा नाम रंगाराव है।
 इसका घर बड़ा है। उसका कमरा छोटा है।
 इनके पिताजी अध्यापक है। उनके पिताजी वकील है।
 हमारा गाँव बहुत सुन्दर है। आपके साथ कौन जाते है।
 तुम किसके पास रहते हो? किन के पास कलमे है?

प्रभ्यास సర్వనామముల ఉచిత రూపములతో భావీలు పూర్తిచేయుండి.

1. ----- पास सौ रुपये है। (मै)
2. ----- गाँव यहाँ से बहुत दूर है (हम)
3. -----साथ उसका भाई भी रहता है (वह)
4. ----- घर में एक साप दिखाई पड़ा(यह)
5. ----- पास कितने रुपये है (तुम)
6. ----- घरों का भाड़ा अधिक है (वे)
7. ----- क्या चाहिए (आप)
8. यह कलम ----- जेब में मिली (कौन)

పురుష : పురుషలు

1. హిందీ భాషలో మూడు పురుషలు ఉన్నవి

1) उत्तम పురుష ఉత్తమ పురుష . మే, హమ

2) मध्यम పురుష మధ్యమ పురుష : तू, तुम, आप

3) अन्य పురుష అన్య పురుష : यह, वह, ये, वे

సూచన తెలుగు భాషలో అన్య పురుష “ప్రథమ పురుష” అని పిలువబడుచున్నది తనను గురించి తెలుపునది ఉత్తమ పురుష. ఎదుటి వానిని గురించి తెలుపునది మధ్యమ పురుష. ఎక్కడో ఉన్న వానిని గురించి తెలుపునది ప్రథమ పురుష అని పిలువబడుచున్నది. అయితే హిందీలో ఎక్కడో ఉన్న వానిని గురించి తెలుపు సర్వ నామములను అన్య పురుష (అన్య పురుష) అని అంటారు

कुछ उदाहरण वाक्य

मैं रोटी खाता हूँ।	हम रोटी खाते हैं।
నేను రొట్టె తింటున్నాను	మేము రొట్టె తింటున్నాము
तू क्या करता है?	तुम क्या करते हो?
నీవు ఏమి చేస్తున్నావు	మీరు ఏమి చేస్తున్నారు
आप कहाँ जाते हैं?	आप कुरसी पर बैठिये।
తమరు ఎక్కడికి వెళ్ళుచున్నారు?	తమరు కుర్చీ మీద కూర్చోండి
यह अच्छा लहका है।	ये तोते बहुत सुन्दर हैं।
ఇతడు మంచి బాలుడు	ఈ చిలుకలు చాల అందముగావున్నవి
वह गाय कमजोर है।	वे बैल मजबूत हैं।
ఆ ఆవు బలహీనముగా ఉన్నది	ఆ ఎద్దులు బలముగా ఉన్నవి

మాట్లాడువారు తమను గురించి చెప్పవలసి వచ్చినపుడు ఏకవచనములో मैं బహువచనములో हम ఉపయోగింతురు :

उदा मैं तमिल सीखता हूँ
हम काकिनाडा में रहते हैं।

ఎదుట ఉన్న వారిని గురించి చెప్పనపుడు త్వ, తుమ, आप అన
సర్వనామములు ఉపయోగింతురు. త్వఅను సర్వనామమును చిన్నవారు
నొకర్లు మొ॥ వారి పట్ల ఉపయోగింతురు (కొన్ని పర్యాయముల
భగవంతుని ఉద్దేశించికూడ త్వ ఉపయోగిస్తారు.) ఎక్కువ
సన్నిహితులు త్వ శబ్దము ఉపయోగిస్తుంటారు.

उदा तू अब तक कहाँ गया?

तू बड़ा नटखट है?

हे भगवान! तू मेरी प्रार्थना क्यों नहीं सुनता

तुम कहाँ रहते हो?

तुम नागपूर में कितने दिन रहोगे?

आप देर से क्यों आये।

आपका कालेज बहुत बड़ा है।

మాట్లాడు వారికి దూరంగా (ఎక్కడో) ఉన్నవారిని (వస్తువులను) గురిం
తెలుపు సర్వనామములు यह वह, ये, वे।

उदा यह फल बहुत मीठा है।

वह फल बहुत कच्चा है।

ये फूल बहुत सुन्दर हैं।

वे फूल सूख गये हैं।

अभ्यास అవసరమైన సర్వనామములను ఉపయోగించి ఖాళీలను
పూర్తి చేయండి.

1. ----- कहाँ रहता है (तू, तुम)
2. ----- मैलापूर में रहते है (तुम, वे)
3. ----- क्यों रोते हो? (वह, तुम)
4. ----- तरकारियाँ लाने जाते है (हम, या)
5. ----- बन्दर पेड पर बैठे है (ये, तुम)
6. ----- घोडा तेज दौडता है (यह, वे)
7. ----- मैसूर में तीन दिन ठहेर (हम, वह)
8. ----- मंदिर आन्ध्र प्रदेश में मशहूर है
(वह, हम)
9. ----- क्या लिखता है (हम, तू)
10. ----- किस स्कूल में पढते हो (तुम, हम)

‘अपना’ का प्रयोग : ‘अपना’ యొక్క ప్రయోగము

1. ‘अपना’ అనునది నిజవాచక సర్వనామము. యిది అన్ని పురుషలు, లింగములు, వచనములందు ఉపయోగింపబడును.
2. యిది వాక్యములోని కర్తకు చెంది యుండును. అయితే కర్మను బట్టి మారుచుండును.

उदा : मैं अपना गाँव जाता हूँ।

वे अपने कपड़े धोते हैं।

अनिता अपनी कलम से लिखती है।

छात्र अपनी किताबें नहीं लाये।

3. अपना అనునది నామవాచకము లేదా సర్వనామము తర్వాత వచ్చి విభక్తితో దాని ఆవృత్తిని నివారించుటకై ఉపయోగింపబడును. अपना ఉపయోగించక పోయినచో తప్పు అర్థము వచ్చుటకు వీలున్నది.

उदा : तपु

बपु

तुम तुम्हारा घर जाओ - तुम अपना घर जाओ
वे उनका गाव जाते हैं - वे अपना गाव जाते हैं।

वह उसकी बहन को - वह अपनी बहन को
प्यार करता है - प्यार करता है।

लीला उसके कपड़े - लीला अपने कपड़े
सीती है - सीती है।

मैं मेरा काम करता हूँ - मैं अपना काम करता हूँ।
मैं तరుवात मेरा, तुम तరుवात तुम्हारा, वह तరుवात उसका
अनु సర్వనామము చదువుటకు అసహజముగా ఉంటాయి. వాటికి బదులు अपना ఉపయోగింపబడుతుంది.

कुछ ठदाहरण

1. मैं अपना गांव जाता हूँ .
నేను మా గ్రామమునకు వెళ్ళుతాను.
2. तुम अपना पाठ पढ़ो
నీవు నీ పాఠము చదువుము
3. वह अपने घर से आता है .
అతడు తన యింటనుండి వస్తున్నాడు
4. वे अपने खेतो में काम करते हैं
వారు తమ పొలాల్లో పని చేస్తున్నారు.
5. हम अपने घरों में रहते हैं :
మేము మా యిండ్లలో ఉంటున్నాము
6. आप अपनी किताब क्यों नहीं लाये
తమరు తమ పుస్తకము ఎందుకు తీసికొని రాలేదు.
7. माधवराव जी अपने कपड़े खुद धोते हैं .
మాధవరావుగారు తమ బట్టలు స్వయంగా ఉతుకుకొంటారు.
8. लीला अपना भोजन खुद पकाती है :
లీల తన భోజనము తానే వండుకొనును.
9. गाय अपने बछड़े के पास गयी :
ఆవు తన దూడ దగ్గరికి వెళ్ళినది
10. कुत्ता अपने मालिक के खूब पहचानती है
కుక్క తన యజమానిని చక్కగా గుర్తిస్తుంది.

अभ्यास ఈ క్రింది వాక్యములలో సర్వనామముల యొక్క ప్రయోగములలో తప్పులను సరిచేయుము. అవసరాన్ని బట్టి अपना, अपने, अपनी అను సర్వనామములు ఉపయోగించుము.

1. रमा उसके दोस्त के घर गयी।
2. मैं मेरा पाठ लिखता हूँ।
3. वे उनके खेतो में काम करते हैं।
4. वह उसकी कलम से लिखता है।

5. हम हमारी बहिन के साथ जाते है।
6. महेश उसकी पत्नी को बहुत प्यार करता है।
7. अध्यापक उनका वेतन लेने गये।
8. यह लडका इसकी थाली में खाता है।
9. आप आपकी बेटी को बुलाइये।
10. तुम तुम्हारी पेटी खोल कर देखो।

जो का प्रयोग : जो యొక్క ప్రయోగము

1. जो అనునది సంబంధ సూచక సర్వనామము. కనుక ఇది నామ వాచకము లేదా సర్వనామముతో ఎక్కువ సంబంధము కలిగి ఉండును.
2. जो అప్పడప్పుడు వాక్యమునకు ముందు, అప్పడప్పుడు వాక్యము మధ్యలోను వచ్చును. जो అను మాటకు అనుబంధముగా వాక్యము మధ్యలో సో వచ్చును. అప్పడప్పుడు वह లేక वे కూడా వచ్చును కొన్ని పర్యాయములు తో వచ్చును.

जैसे : जो दयालू है वही सच्चा राजा है।
 जो खूब पढ़ता है सो पास होता है।
 वह अतिम विजय पाता है जो धैर्य से काम करता है।
 वे महापुरुष होते हैं जो देश केलिये कष्ट सह लेते हैं।

3. విభక్తి ప్రత్యయము వచ్చినపుడు जो యొక్క రూపాంతరము ఈక్రింది విధముగా జరుగును

जैसे :	एक वचन	बहुवचन
	जो+ने जिसने	जिन्होने
	जो+को जिसको, जिसे	जिनको, जिन्हें
	जो+से जिससे	जिनसे
	जो+पर जिस पर	जिन पर

4. జొ అను మాట విశేషణముగా కూడా వాడబడును. నామ వాచకము తర్వాత విభక్తిప్రత్యయము ఉన్నచో ఏక వచనములో జిస, బహువచనంలో జిన గా మారును.

जैसे - जिस घर में तुम रहते हो वह कहाँ है?
(एक वचन) जिन लड़कों को तुम
चाहते हो वे घर में नहीं है (बहुवचन)

अभ्यास जो యొక్క ఉచిత రూపములతో ఖాళీలు పూర్తి చేయండి.

1. ----- आदमी को तुम जानते हो उसे मैं भी जानता हूँ।
2. ----- घर तालाब के किनारे पर है वह मेरे मामाजी का है।
3. ----- अधिक बातें करता है सो काम नहीं करता।
4. ----- लड़के यहाँ नहीं है वे सिनेमा गये।
5. वही सच्चा देश भक्त है----- देश के लिए अपना सुख त्याग करता है।
6. ----- तुम यहाँ अधिक दिन काम करना चाहते हो तो मेरी बात सुनो।

16. विशेषण : विशेषणములు

వియమములు

1. కర్త యొక్క లింగ వచనములను అనుసరించి ఆ మారును. ఆకారాంత పుంలింగ విశేషణము బహువచనములో ఆ కారాంతము గాను, స్త్రీ లింగము కి కారాంతము గాను మారును. స్త్రీలింగ బహువచనములో కూడా కి మారదు. కాని హేకి పైన బిందువు చేర్చవలెను.
उदा : मोटा आदमी, मोटी औरत
मोटे आदमी, मोटी औरत

2. ఆకారాంతములు కాని పులింగ శబ్దములు మారవు.

उदा : सुन्दर, पेड

3. నామవాచకము తరువాత విభక్తి ప్రత్యయము వచ్చినచో పులింగ ఆకారాంత విశేషణము 'ए' కారాంతముగా మారును.

(స్త్రీలింగములో మార్పు వుండదు.)

उदा : बडे घर मे, मोटे आदमी को, मोटी औरत स

कुछ उदाहरण

वह आदमी मोटा है।

ఆ మనుష్యుడు లావు

(లావుగా వున్నాడు)

यह औरत गोरी है।

ఈ స్త్రీ ఎరుపు(ఎర్రగా వున్నది)

वह बकरा काला है।

ఆ మేక నలుపు (నల్లగా వున్నది)

यह कबूतर सफेद है।

ఈ పావురము తెలుపు

(తెల్లగా వున్నది)

वह हिरन सुन्दर है।

ఆ జింక అందముగా వున్నది

आकाश नीला है।

ఆకాశము నీలం రంగులో వున్నది.

पत्ते हरे है।

ఆకులు ఆకుపచ్చగా వున్నవి.

यह गेद लाल है।

ఈ బంతి ఎర్రగా వున్నది.

कलकत्ता बडा नगर है।

కలకత్తా పెద్ద నగరము

यह गाँव छोटा है।

ఈ గ్రామము చిన్నది.

रजिया अच्छी लडकी है।

రజియా మంచి బాలిక.

खेत मे पाँच ऊँचे पेड है।

పొలములో అయిదు ఎత్తయిన చెట్లు వున్నవి

ये सतरे बहुत मीठे है।

ఈ కమలా పండ్లు చాలా తియ్యగా వున్నవి

गरम दुध पीओ।

వేడిపాలు తాగుము.

ठडा पानी पीओ।

చల్లని నీరు తాగుము.

ये आम पके नहीं है।

ఈ మామిడి పండ్లు పండినవి కావు.

सूत के कपडे सस्ते है।

నూలు బట్టలు చౌక

ये कच्चे अगूर है।

యివి పచ్చి ద్రాక్షపండ్లు.

रेशमी साडियाँ बहुत महगी है।

పట్టుచీరెలు చాలా ఖరీదైనవి.

गंगा नदी का पानी साफ है।

గంగానది నీరు పరిశుభ్రముగా వున్నది

गोविंद की कमीज गदी है।

గోవిందుని చొక్కా మురికిగా వున్నది

अभ्यास : 1. जवाब लिखिये

1. रजिया कैसा लडकी है ?
2. वह हिरन कैसा है ?
3. यह गेद कैसी है ?
4. यह गाँव कैसी है ?
5. ये सतरे कैसे हैं ?
6. वह आदमी कैसा है ?

2. खाली स्थान भरिये

(काली, लाल, साफ, नीला, बड़ा, हरे गरम, सफेद, महगी, सस्ते)

1. आकाश ----- है ।
2. कलकत्ता ----- नगर है ।
3. पत्ते ----- हैं ।
4. यह कबूतर ----- है ।
5. ----- दूध लाओ ।
6. सूत के कपडे ----- होते हैं ।
7. यह गेद ----- है ।
8. रेशमी साड़ियाँ बहुत ----- हैं ।
9. गंगा नदी का पानी ----- है ।
10. उसकी कलम ----- है ।

विशेषण-तुलना विश्लेषणములు - తర తమ భేదములు

1. విశేషణములను పోల్చునపుడు సే, సవసే, బడకర, కీ అపేఆ, కమ, జ్యాదా అను మాటలు ఉపయోగింపబడును. రెండు వస్తువుల భేదమును (తరము) తెలుపునపుడు సే ఉత్తమత్వమును (తమము) తెలియజేయునపుడు సవసే ఉపయోగింపబడును (కొన్ని సందర్భములలో విశేషణమును రెండు పర్యాయములు వుపయోగించి మధ్యలో సే వాడబడును)

2. కొన్ని సందర్భములలో కీ అపేనా(కంటె)వడకర (మించిన, ఎక్కువ) అను మాటల ద్వారా తారతమ్యము సూచించబడును.
3. కొన్ని సార్లు కమ అను మాట ద్వారా న్యూనతను, ज्यादा అను మాట ద్వారా అధిక్యతను తెలియ జేయవచ్చును.

కొంత ఉదాహరణ

यह लडका उस लडकी से बड़ा है ।

ఈ బాలుడు ఆ బాలిక కంటె పెద్దవాడు (తరము

यह लडका सबसे बड़ा है ।

ఈ బాలుడు అందరికంటె పెద్దవాడు (తమము)

गोदावरी नदी कृष्णा नदी से बड़ी है ।

గోదావరి నది కృష్ణానది కంటె పెద్దది

गंगा नदी भारत की सब नदियों से बड़ी है।

గంగానది భారతదేశంలోని అన్ని నదులకంటె పెద్దది.

अच्छी अच्छी मिठाई ।

అత్తుత్తమమయిన మిఠాయి.

मोटी से मोटी औरत ।

అందరికంటె లావుపాటి స్త్రీ

सुन्दर से सुन्दर चित्र ।

అతి సుందరమైన చిత్రము

पोतना से बढकर कोई कवि नहीं है ।

పోతనను మించిన కవి లేడు.

लीला की अपेआ सुशीला लम्बी है ।

లీల కంటె సుశీల పొడవైనది.

रंगाराव रामाराव से कम खाता है ।

రంగారావు రామారావు కంటె తక్కువ తింటాడు.

यह लडका गोविन्द से ज्यादा अक पाता है।

ఈ బాలుడు గోవిందుని కంటె ఎక్కువ మార్కులు

తెచ్చుకుంటాడు.

विशेषणो की तुलना : విశేషణముల తారతమ్యము

.వివరణ :

1. విశేషణములను ఒక దానితో ఒకటి పోల్చినపుడు సేఅను విభక్తి, ప్రత్యామ్నాయం ఎక్కువగా ఉపయోగింపబడును.
ఉదా : उमा से सुन्दर । गोपाल से बडा
2. అన్నిటి కంటే ఉత్తమము (తమము) అని తెలుపుటకు సవ సే అను పదములు ఉపయోగింపబడును.

ఉదా : सबसे छोटा, सबसे अकलमद, सबसे बडा।

3. కొన్ని పర్యాయములు వస్తువులు, వ్యక్తులు, మొ॥ వాటిని పోల్చినపుడు ज्यादा (ఎక్కువ)బడकर (గొప్ప, ఎక్కువ) कम (తక్కువ, అల్పము) అను మాటలు ఉపయోగింపబడును.

उदा : सोहनलाल से ज्यादा सोना मोहनलाल के पास है । मद्रास नगर से बढकर बबई नगर मे व्यापार होता है ।

मेरी बहन तुमसे कम अकलमद नही है ।

नया मालिक पुराने मालिक से ज्यादा पैसा देता है । भारत के वैज्ञानिक यूरोप के वैज्ञानिको से कम नही है । उसके काम उसकी बातो से बढकर होते है ।

విశేషణములను రెండుసార్లు ఉపయోగించుటద్వారా సర్వోత్తమము (తమము) అని తెలియజేయవచ్చును: కొన్ని సార్లు అన్నిటికంటే తక్కువ అనికూడ తెలియజేయవచ్చును)

उदा: बडे से बडा पेड ।

मोटे से मोटा आदमी ।

छोटे से छोटा लडका ।

सस्ते से सस्ता फल ।

कुछ उदाहरण

1. हिमालय दुनिया का सबसे ऊँचा पहाड़ है।
2. हमारे घर में सबसे बड़े मेरे दादाजी हैं।
3. नागपूर कलक्ता से छोटा शहरा है।
4. हिन्दमहासागर अरब सागर से बड़ा है।
5. यह कलम अन्य कलमों से सुन्दर है।
6. मैं पिताजी से बढकर हिन्दी जानता हूँ।
7. मनोहर के भाई उससे कम पढते हे।
8. कल शादी में सबसे बढिया भोजन मिला।
9. रामकृणा मिषन ने भूकम्प पीडित लोगो की अधिक से अधिक सेवा की।
10. मेरे मामा जी मामी से कम खर्च करते हे।

अभ्यास

ఈ క్రింది వాక్యములను సే, ज्यादा, कम, बढकर
వంటి తర తమ సూచక శబ్దముల నుపయోగించి తిరిగి
వ్రాయండి:

1. यह घड़ी सुन्दर है। बाकी घड़ियाँ
सुन्दर नहीं है।
2. मोहन बड़ा है। बाकी लडके छोटे हैं।
3. गोदावरी बड़ी नदी है। कृणा नदी छोटी नदी
है।
4. मेरा बड़ा भाई मेहनत करता है।
5. वह लडकी अपनी बहन से - बोलता है।
6. मातृ भूमि से - प्यारी चीज कोई नहीं है।
7. वह आदमी सबसे - धनवान है।
8. प्रशांत महासागर ससार के - बड़ा समुद्र है।
9. माँ सबसे - ज्यादा प्यारी है।
10. मेरे मामाजी लडको से - लडकियो को पसंद
करते हैं।

17. లింగ : లింగములు

నియమములు

1 హిందీ భాషలో 1) పుంలింగము 2) స్త్రీ లింగము అను రెండు లింగములు మాత్రమే ఉండును (నపుంసక లింగము లేదు.) కనుక అన్ని వస్తువులు, భావవాచకములు కూడ ఏదోఒక లింగమునకు చెంది యుండును

2. వస్తువు యొక్క స్వభావము, పరిమాణము బట్టి పండితులు లింగ నిర్ణయము చేసి యున్నారు ఉదా : పర్వతముల పేర్లు పుంలింగములు. నదులు నగరముల పేర్లు స్త్రీ లింగములు.

3. లింగ నిర్ణయము అభ్యాసము ద్వారా చేయవలెను. అన్నింటికి, అన్వయించే ఖచ్చితమైన నియమము ఏమీలేదు

4. లింగములను అనుసరించి క్రియలు, విశేషములు, పట్టివిభక్తి ప్రత్యయములు మారును.

ఉదా

लडका जाता है।

लडकी जाती है।

बड़ा आदमी।

बड़ी औरत।

रमेश का घर बड़ा है।

रमा की कलम काली है।

सीता का भाई मोटा है।

उमा की माँ अच्छी है।

घर की दीवार ऊँची है।

उषा की घड़ी छोटी है।

లింగా పరివర్తన : कुछ नियम

ంలింగ శబ్దముల నుండి స్త్రీ లింగ శబ్దములుగా మార్పుట :

दा आ काराంత पुंलिङ्ग शब्दములు ईकाराంత शब्दములుగా మారును.

लडका लडकी, घोड़ा—घोड़ी, बेटा—बेटी

मूत्रिणि తెలుపు మాటలకు చివర్న ఇన,వచ్చును.

धोबी—धोबिन, माली—मालिन, तेली—तेलिन

కొన్ని మాటలకు చివర ఇన, ఆఇన వచ్చును

पडीत—पडिताइन, हाथिन

కొన్ని మాటలకు చివర ఇన, ఆనీ వచ్చును
 శేర-శోనీ జేఠ-జేఠానీ, దేవర -దేవరానీ
 కొన్ని మాటలు ప్రత్యేకముగా ఉండును
 పితా-మాతా, బేల-గాయ, ఆదమీ-औरत
 కొన్ని పదములకు మాదా చేర్చిన స్త్రీ లింగములు అగును.
 నర కౌआ-మాదా కౌआ।

उदा :

हमने रोटी खायी।
 राजा ने चार घोडे खरीदे
 सुशीला ने देखा
 शेर ने हिरन को मारा
 सपेरे ने साप को पकड़ा।
 उन्होंने खद्दर पहनने की प्रतिज्ञा की।
 मोहन ने डूबदे हुये बच्चे को बचाया।
 तुमने क्या किया?
 उसने धोखा दिया ।
 किसने यह काम किया?
 अमरनाथ ने यह मंदिर बनवाया ।
 स्वामी विवेकानन्द ने हिन्दू धर्म का प्रचार किया
 गाधीजी ने सत्य और अहिंसा का मार्ग दिखाया
 छात्रो ने पाठ सीखा ।
 श्रीरामचन्द्र ने रावणासुर का वध किया ।

अभ्यास : लिंग बदल कर पूरे वाक्य लिखिये

1. राघव का भाई नागपूर में रहता है?
2. बैल खेत में घास चरता है?
3. घोड़ा गाड़ी खींचता है?
4. तोता पेड़ पर बैठा है?
5. वह बकरा काला है?

6. यह आदमी अमरूद बेचता है?
7. वे लडके रोते हैं?
8. शेर जंगल में रहता है?

2. रेखांकित शब्दों के लिंग पहचानिये

1. हरा पत्ता 2. बड़ा पेड़ 3. बेटा लडका 4. मेरा घर 5. उसकी गाय 6. लीला की पुस्तक 7. ऊँची दीवार 8. छतरी कलम 9. मा की 10. बड़ा घड़ा 11. मोटा आम 12. करिम का अच्छी घर 13. लडकी के फूल 14. किसान के बैल 15. मेरी दवात

18. వచన : వచనములు

1. హిందీలో రెండు వచనములు కలవు 1 ఏకవచనము. 2. బహువచనము.

2. బహువచనములో విశేషణము, క్రియ, షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయము కూడ బహువచనములోనికి మారును

3. విభక్తి ప్రత్యయము వచ్చినపుడు ఏకవచనములో కూడ కా, కే గా మారును

उदा उसका + घर में - उसके घर में

4. ఆకారాంత పుంలింగశబ్దము ఐ కారాంతముగా మారును. అయితే హల్లులు ఐ, ఊ, ఐ చివర ఉన్న పుంలింగ శబ్దములు బహువచనములో కూడా మారవు.

उदा : लडका - लडके, तोता - तोते, घर - घर, उल्लू - उल्लू

आदमी - आदमी, भाई - भाई

ఈ కారాంత స్త్రీ లింగ శబ్దముల చివర కెయ్ వచ్చును. హల్లు చివర ఉన్నచో ఐ వచ్చును. ఆ చివర ఉన్నచో ఆయే వచ్చును.

उदा : घड़ी - घड़ियाँ, नदी - नदियाँ

राता - राते पुस्तक - पुस्तके
 माता - माताये, लता - लताये
 पाठशाला - पाठशालोये, कविता - कविताये
 मैं - हम, तू तुम - आप
 यह - ये, वह, वे

उदाहरण

घोडा दौडता है।	గుర్రము పరుగెత్తుచున్నది.
घोडे दौडते है।	గుర్రములు పరుగెత్తుచున్నవి
वह पुस्तक बडी है।	ఆ పుస్తకము పెద్దది.
वे पुस्तके बडी है।	ఆ పుస్తకములు పెద్దవి
नारियल का पेड ऊँचा है।	కొబ్బరి చెట్టు ఎత్తయినవి
नारियल के पेडे ऊँचे है।	కొబ్బరి చెట్లు ఎత్తయినవి.
वह गधा काला है।	ఆ గాడిద నల్లగా వున్నది.
वे गधे काले है।	ఆ గాడిదలు నల్లగా వున్నవి.
एक लडका मुरली बजाता है।	
ఒక బాలుడు పిల్లనగ్రోవి వాయిస్తున్నాడు	
चार लडके मुरलियाँ बजाते है।	
నలుగురు బాలురు పిల్లనగ్రోవులు వాయిస్తున్నారు.	
लडकी रोटी बनाती है।	
బాలిక రొట్టెలు తయారుచేస్తున్నది.	
लडकियाँ रोटियाँ बनाती है।	
బాలికలు రొట్టెలు తయారు చేస్తున్నారు	
यह घडी बहुत सुन्दर है।	
ఈ గడియారము చాల అందముగా వున్నది.	
ये पूरियाँ बहुत अच्छी है।	
ఈ పూరీలు చాల మంచివి.	
मेरे हाथो मे सतरे है।	
నా చేతులలో కమలాపండ్లు వున్నవి.	
उन पुस्तको मे सुन्दर चित्र है।	
ఆ పుస్తకములలో అందమైన బొమ్మలు వున్నవి.	

ఇన ఘరో మే కౌన రహతే హే।
 ఈ యిండ్లలో ఎవరు వుంటున్నారు.
 ఇస గలీ మే ఫూల బేచతే హే।
 ఈ సందులో పూలు అమ్ముతారు.
 उन दूकानों में कपड़े बेचते हैं।
 ఆ అంగళ్ళలో బట్టలు అమ్ముతారు

अभ्यास : 1. वचन बदल कर वाक्य लिखिये

1. यह किताब है।
2. वह केला है।
3. यह दीवर ऊँची है।
4. वह घड़ी सुन्दर है।
5. यह कलम है।
6. वह गाय है।
7. यह घड़ा है।
8. वह लडका है।
9. यह माला सुन्दर है।
10. वह कुरसी छोटी है।
11. यह घड़ी है।
12. वह लता है।

सज़ाओं के उचित रूपों खाली स्थान भरिये

1. मेज पर दो ----- है। (कलम)
2. कमरे में तीन ----- है। (बिल्ली)
3. मैं ----- में काफी नहीं पीता। (रात)
4. इन ----- में कौन रहते हैं। (घर)
5. वर्ग में ----- शोर मचाते हैं। (लडका)
6. मेरे लिये तीन ----- लाओ। (पुस्तक)
7. वह युवक ----- पर सवार है। (घोड़ा)
8. वे ----- रसोई घर में हैं। (औरत)
9. टोकरी में दस ----- हैं। (आम)
10. ----- नदी की तरफ जाती है। (गाय)

19. कारक (विभक्त्युत्तर)

का - नि, नु, कि, कु,
 मे - मु, मी, वलन, कंठ, चैत, त
 का, के, की - योक्
 मे - ल, लपल
 पर - मी, पिन
 के लिये, के वास्ते - करकु

उदाहरण

राम का बुलाओ ।
 बच्चे का दूध दो।
 उषा की वहन कालेज में पढ़ती है।
 उसी योक्, सोदो कालेजो चदुपुचुक्
 माताजी घर में नहीं है।
 लल्लारु योन्तीलो लेरु
 कमला का घर कहाँ है?
 कमल योल्कु विक्रम पुन्र्दि?
 आम के पेड़ पर चार बंदर हैं
 माहिडी चोल्कु मीद नालुगु कोठुलुन्नु
 मालती से माधवी बड़ी है।
 मालती कंठे माधवी पेद्वदि
 कलम अलमारी में रखो।
 कलमसु अलमरलो पेल्कुमु
 मंदिर हमारे घर से दूर है।
 देवालयमु मा योन्तीकी दूरमु
 हम कलम से लिखते हैं।
 मनमु कलमसो व्रास्तेमु
 मरा दागु गुदूर से आता है।
 ना पेल्कुतुदु गुन्तारु नुन्डी वस्तुन्नु

20. क्रियार्थक संज्ञा

క్రియార్థక నామవాచకము

క్రియలు నామవాచకము లుగా ప్రయోగింపబడినచో వాటిని “క్రియార్థక నామవాచకములు” అందురు. ధాతువునకు చివర నా చేర్చినచో క్రియార్థక నామవాచకము ఏర్పడును. వాటి తర్వాత విభక్తులు వచ్చినచో నా, నే గా మారును.

उदा	लिखना	వ్రాయుట, వ్రాయు
	पढ़ना	చదువుట, చదువు
	देखना	చూచుట, చూపు
	लिखने से	వ్రాయుటతో
	देखने मे	చూచుటలో

कुछ उदाहरण

मुझे हिन्दी लिखना नहीं मालुम।

నాకు హిందీ వ్రాయుట (వ్రాత) తెలియదు.

उसको तैरना नहीं आता।

అతనికి ఈత రాదు.

देर तक जागना अच्छा नहीं है।

పొద్దు పోయేవరకు మేల్కొనుట మంచిది కాదు.

दिन रात पढ़ना उचित नहीं है।

రాత్రింబవళ్ళు చదువుట మంచిది కాదు.

रोज सिनेमा देखने से तदुरुस्ती बिगड जाती है।

రోజూ సినిమా చూచుట వలన ఆరోగ్యము పాడగును.

बार बार काफी पीना अच्छा नहीं है।

మాటిమాటికి కాఫీ త్రాగుట మంచిది కాదు.

गीता एक मोटर कार खरीदना चाहती है।

గీత ఒక మోటారుకారు కొనగోరుచున్నది.

मैं तमिल सीखना चाहता हूँ।

నేను తమిళము నేర్వగోరుచున్నాను.

दिन में सोने से आदमी सुस्त बनता है।

పగలు నిద్రించినచో మనిషి సోమరి అవుతాడు.

कसरत करने से शरीर तदुरुस्त होता है।

కసరత్తు చేయుట వలన శరీరము ఆరోగ్యముగా వుండును
రోజు ఫల ఖానా అच्छా है।

రోజూ పండ్లు తినుట మంచిది.

वे नदी में स्नान करने (केलिये) जाते हैं।

వారు నదిలో స్నానము చేయుటకు వెళ్ళు చున్నారు.

क्रियार्थक सज़ा ओ के उचित रूपों से खाली
स्थान भरिये

1. दिन में -----अच्छी आदत नहीं है।
2. अधिक ----- तन्दुरूस्तीके लिये हानिकारक है।
3. बड़ी देर तक ----- उचित नहीं है।
4. मुझे समुद्र में ----- नहीं आता।
5. मेरे पीताजी को हीन्दी ----- नहीं आता।
6. उस आदमी को मोटर ----- नहीं आता।
7. झूठ ----- से कई अनर्थ होते हैं।
8. रोज सबरे ----- से हम तन्दुरूस्त बनते हैं।
9. मेरा भाई एक साइकिल ----- चाहता है।
10. शराब----- बुद्धि खराब होती है।

21. భూత కాల : భూత కాలము

1. గడిచిపోయిన కాలములో జరిగిన పనిని తెలియజేయునపుడు క్రియ భూత కాలములో నుండును భూత కాలములో వ్రాయునపుడు అకర్మక క్రియలు, సకర్మక క్రియలు వేరు వేరుగా వుండును.

2. సకర్మక క్రియను భూత కాలములో వ్రాయునపుడు కర్తకు నే చేర్చవలెను క్రియ కర్మ యొక్క లింగ వచనములను అనుసరించి మారుచుండును. (కర్తను బట్టి కాదు)
3. కర్మలోపించినను, కర్మ తర్వాత కౌ వచ్చినను క్రియ పుంలింగ ఏక వచనములో వుండును.

उदा : मैंने देखा। उसने खाया

हमने सुना। तूने पढ़ा

4. భూత కాలములో ఆరు రకములున్నవి. వాటిలో అపూర్ణ భూత కాల, हेतु हेतु मदभूत काल అను రెండు రూపాలలో నే ప్రత్యయమురాదు. కనుక ఈ రెండు రూపాలలో క్రియ కర్తను బట్టి వుండును.
5. ला, बोल, भूत అను క్రియలు, सक, चुक, लग అనుసహాయ క్రియలు వచ్చినపుడు కర్తకు నే ప్రత్యయము చేర్చనవసరం లేదు.

उदा : वह थैली लाना भूला।

लडका पुस्तके नहीं लाया।

मन्त्री जी हिन्दी में बोले।

हम एक मील दौड़ सके।

लडके दूध पी चुके।

वे तालाब की ओर जाने लगे।

6. भूतकाल के छ भेद हैं।

1) सामान्य भूतकाल సామాన్య భూతకాలము,

उदा : लडका गाया। लडके ने पाठ पढ़ा।

2) आसन्न भूतकाल అసన్న భూతకాలము

उदा : लडका गया था। लडके ने पाठ पाठ था।

3) पूर्ण भूत काल పూర్ణ భూతకాలము

उदा : लडका गया था। लडके पाठ पढ़ता था।

4) अपूर्ण भूत काल అపూర్ణ భూతకాలము

उदा : लडका जाता था। लडका पाठ पढ़ता था।

- 5) सदिग्ध भूत काल   సందిగ్ధ భూత కాలము
 उदा लडका गया होगा। लडके ने पाठ पढ़ा होगा।
- 6) हेतू हेतु मदभूत काल   హేతు హేతు మద్యుత కాలము
 उदा लडका जाता ता में लिये धडी लाता।

भूतकाल : कुछ उदाहरण

अकर्मक क्रिया	सकर्मक क्रिया
मा क्यो हँसी बच्चा क्यो रोया मैं चार बजे उठा राकेश तेज दौड़ा रवि कहीं से आया राकेश गोवा गया तुम कहीं ठहरे लीला जलदी सोयी हम पाच बजे जागे वे सब कहीं बैठे	करीम ने केला खाया हमने नदी में स्नान किया मदारी ने बन्दर को पकड़ा लडकी ने गिलाश तोड़ी शरत बाबु ने अच्छी कहानियाँ लीखी। नेवले ने शाप को मारा सुनील ने सुन्दर चित्र रचा रितविक्र ने डबल रोट्टी खरिदी मामी एक दर्जन आम लायी मैं अंग्रेजी में बोला

उचित क्रीया ओ खाली स्थाना भरिये

अ) वर्तमान काल

- लडके स्कूल ---- 2 तुम क्या ----?
- मैं काफी----- 4 हम सिनेमा ----
- वह क्यो ----- 6 यह लडकी स्कूल से--
- आप कितने बजे--- 8. वे तमिल -----

आ) भूतकाल

- मैंने एक नारियल ----- (खरीद)
- पिताजी एर कुरता----- (ला)
- मेरी वहन ने एक अच्छी घडी---(खरीद)

4. हमने कल एक तमाश ----- (देखा)
5. ऊर्मिला ने एक सुन्दर कविता ----- (लिख)
6. यह काम किसने-----? (कर)
7. धोबी कपडे कब -----? (ला)
8. प्रेमा के साथ बगलूर कौन -----? (जा)
9. आप काकिनाडा से कब -----? (आ)
10. मेरा भाई गुजराती मैं -----। (बोल)

अभ्यास : भूतकाल में लिखिये

1. मैं खत लिखता हूँ।
2. वह दूध पीता हूँ।
3. हम तमाशा देखते हैं।
4. वे मंदिर की तरफ जाते हैं।
5. तुम कहाँ रहते हो।
6. वे क्या करते हैं।
7. वह दस पूडियाँ खा सकता है।
8. मैं रेडियो में गीत सुनता हूँ।
9. आप कहाँ रहते हैं।

भविष्यत काल భవిష్యత్ కాలము

1. భవిష్యత్ కాలములో క్రియ రాబోవు కాలములో జరుగబోవు పనిని తెలుపును. భవిష్యత్కాలములో క్రియారూపములు ఈ క్రింది విధముగా వుండును.

మैं	- (ऊंगा)	करूंगा	- करूगी (स्त्री)
तुम	- (ओगे)	करोगे	- करोगी (स्त्री)
यह, वह	- (एगा)	करेगा	- करेगी (स्त्री)
ये, वे	- (ऐंगे)	करेगे	- करेगी (स्त्री)
हम, आप	- (ऐंगे)	करेगे	- करेगी (स्त्री)

స్వత్కలము రెండు రకములుగా వుండును

అన్య భవిష్యత కాల : సామాన్య భవిష్యత్కలము

: వఱ గావ జాయేగా।

అన్య భవిష్యత కాల : సంభావ్య భవిష్యత్కలము

: వఱ గావ జాయే।

ఉదాఱరణ వాక్య

పరీక్షా లిఖేగా।

॥ మాలా బనాయేగీ।

। కవితా సునాయేగీ।

అరసో రామేశవమ జాఁగేగా।

మామాజీ కల తిరూపతి సే ఆయేగే।

కాకినాడా మే కఱ్ఱో ఠఱరేగే?

ఱ్రరే కల నారగీ లాయేగీ।

మర్రీ జీ సే కబ మిలొగే?

నదీ మే నఱీ నఱాయేగే।

మేరే సాథ చలెగా।

మేరీ సఱేలీ ఁక గీత గాయేగీ।

శామ కొ క్కా కరొగే?

౩] కౌష్ఠక మే దియే శబ్దొ కొ

యత కాల మే బదల కర రిక్త స్యాన ఖరయి

పేతాజీ బాజార సే చావల ----- (లా)

ఱమ దేశ కీ సేవా ----- (కర)

వఱ ఫుటబాల నఱీ ----- (ఖేల)

మే కాఫీ నఱీ ----- (పీ)

సుమిత్రా ఆమ నఱీ ----- (ఖా)

తుమ తిరూపతి కబ ----- (జా)

వే ఁస ఘర మే దొ మఱీనే ----- (రఱ)

చాచాజీ దిల్లీ మే చార దిన----- (ఠఱర)

కూల కే లడకే కల గొలకొడా ---- (దేఖ)

కిశొర కాలేజ మే నఱీ ----- (పఱ)

22. क्रिया - "अकर्मक"

(అకర్మక క్రియ)

క్రియలు రెండు రకములు 1 అకర్మక క్రియ, 2 సకర్మక క్రియ

ఆ అకర్మక క్రియలతో కర్మ ఉండదు కర్త చేయు పనియొక్క ఫలితమును కూడా కర్తయే అనుభవించును

आ अकर्मक कृिया लकु भूतकाल मूल नहित मूल कर्त न प्रत्यय मूल चर्च वल सन अवसर मूल लेदु

క విశేషణము, క్రియలు కర్తను అనుసరించి వుండును

उदा

वर्तमान काल	भूतकाल
1 वह आता है। అతడు వస్తున్నాడు	वह आया। అతడు వచ్చాడు
2 वे जाते हैं। వారు వెళ్ళుచున్నారు.	वे गये। వారు వెళ్ళినారు
3 हम दौड़ते हैं। మేము పరుగెత్తుచున్నాము लडकियाँ हँसती हैं। బాలికలు నవ్వుతున్నారు	हम दौड़े। మేము పరుగెత్తినాము लडकियाँ हँसी। బాలికలు నవ్వినారు
वडा भाई दम बजे मत है। అన్న పది గంటలకు నిద్రపోతాడు लडके रोते हैं। బాలురు ఏడుస్తున్నారు	वडा भाई दम बजे सार अन्न पदि गంటलकु निद्रापोयाड लडके रोये। పిల్లలు ఏడ్చినారు
सूरज पूरव मे निकलता है। సూర్యుడు తూర్పున ఉడుముచున్నాడు	सूरज पूरव मे निकल सूर्य्युड तूर्य्युड उडुमुंचाड
8. तुम कब जागते हो। నీవు ఎప్పుడు మేల్కొంటావు	तुम कब जागे। నీవు ఎప్పుడు మేల్కొన్నావు.

उदाहरण :

मामा ने आम खाया।	మామ మామిడిపండు తిన్నాడు.
माताजी ने रोटी बनायी	అమ్మగారు రొట్టె తయారుచేసినారు.
कल हम ने सिनेमा देखा।	నిన్న మేము సినిమా చూచితిమి
उषा ने पाठ लिखा ।	ఉష పాఠము వ్రాసినది.
लडको ने चाय पी।	బాలురు తేనీరు త్రాగినారు.
बच्चो ने दूध पिया।	చిన్నపిల్లలు పాలు త్రాగినారు.
राजा ने दस धोडे खरीदे।	రాజు పదిగుర్రములు కొనెను.
ललिता ने दो केले खाये।	లలిత రెండు అరటి పండ్లుతినినది
सुन्दरी ने दस चूड़ियों खरीदी।	సుందరి పదిగాజులు కొనినది
मै ने देखा।	నేను చూచితిని
हमने सुना।	మేము వింటిమి.
गीता ने पिया।	గీత త్రాగెను.
मैनेजर ने सौ रूपयो माँगे।	మేనేజరు వందరూపాయలు అడిగెను.
जमींदार ने पचास रूपये दिये।	జమీందారు ఏబదిరూపాయలు యిచ్చెను
अनुपमा ने यह काम किया।	అనుపమ ఈ పని చేసెను.
अनिता ने यह चित्र रचा।	అనిత ఈ చిత్రము రచించెను
सुन्दरम ने यह घर बनवाया।	సుందరం ఈ యిల్లు కట్టించెను.
क्षीकृष्णदेवराय ने यह	శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు ఈ
मंदिर बनवाया।	దేవాలయము కట్టించెను
कूली समान लाया।	కూలివాడు సామాను తెచ్చెను.
मन्त्री जी साभा मे बोले	మంత్రిగారు సభలో మాట్లాడిరి.
मै आपका काम भूला।	నేను మీ పని మరచితిని.
हम पहाड पर चढ़ सके।	మేము కొండపైకి ఎక్కగలిగితిమి.
वह हिन्दी पाठ सीख चुका।	అతడు హిందీ పాఠము
	నేర్చుకొనుట పూర్తిచేశాడు.
वे कल से सगीत सीखने लगे	వారు నిన్నటి నుండి సంగీతము
	నేర్చుకొనసాగిరి
लडके गीत गाते है।	బాలురు పాట పాడుతున్నారు.

23. वाच्य : वाच्यములు

1. హిందీ భాషలో వాచ్య మూడురకములు
- 1) कर्तृ वाच्य 2) कर्म वाच्य और 3) भाव वाच्य।
2. కర్తృవాచ్యములోని మూల ధాతువును సామాన్య భూతకాలములోనికి మార్చి “ జా ధాతువు యొక్క రూపమును అవసరమైన విధంగా ఉపయోగించినపుడు కర్మ వాచ్య ఏర్పడును
3. కర్మ వాచ్య లో కాలమును బట్టి జా ధాతువు యొక్క రూపము మారుతుంది. అది వర్తమానకాలంలో జాతా है. భూతకాలంలో गया భవిష్యత్ కాలంలో जायेगा అవుతుంది.
4. కర్మవాచ్య మరియు భావ వాచ్య సే లో కర్తకు తర్వాత సే విభక్తి వచ్చును కర్మను బట్టి క్రియ మారును
5. భావ వాచ్య లో క్రియ ఎల్లప్పుడు పుంలింగ ఏక వచనములో వుంటుంది సాధారణముగా భావ వాచ్య నిషేధార్థములో వుంటుంది.

उदाहरण

कर्तृवाच्य

कर्म वाच्य

मैं आम खाता हूँ	- मुझसे आम खाया जाता है।
माँ रोटी बनाती है	- माँ से रोटी बनायी जाती है।
राम ने रावण	
को मारा	- राम से रावण मारा गया
हमने सिनेमा देखा	- हमसे सिनेमा देखा गया
रगाराव दो केले	- रगाराव से दो केले खाये
खाता है	जाते हैं।

उसने दो घड़ियाँ खरादी	- उससे दो घड़ियाँ खरीदी गयी।
वह इतने फल नहीं खा सकता	- उससे इतने फल नहीं खाये जाते।
रमेश कहानी पढ़ता है	- रमेश से कहानी पढ़ी जाती है।
वे नाटक देखेंगे	- उनसे नाटक देखा जायेगा
राम रोटियाँ खायेगा	- रामसे रोटियाँ खाया जायेगी।

कर्तु वाच्य

भाव वाच्य

मैं चल नहीं सकते	- मुझ से सोया नहीं जाता।
वे सो नहीं सकते	- उनसे सोया नहीं जाता।
सविता उठ नहीं सकता	- सविता से उठा नहीं जाता
हम दौड़ नहीं सकते	- हमसे दौड़ा नहीं जाता।

अभ्यास

ఈ క్రింది వాక్యములను కర్మవాచకము లేదా భావవాచకము

లోనికి మార్చుము .

1. यह चित्र किसने रचा 2. यह गाय की पूजा करती है 3. मैं कल जरूर पैसा दूँगा।

4 वे आज खेल नहीं सकते 5 हम इतने फल नहीं खा सकते 6 मेरी वहन सूत के कपड़े पहनती है 7 वह धोडा दौड़ नहीं सकता 8 रहीम फूल लाता है।

9. हम यहाँ बैठ नहीं सकते

10 वे अमरूद खाते हैं। 11 कौआ रोटी खाता है।

12. बिल्ली चूहे को मारती है 13. बच्चा दूध पीता है।

14 दक्षिण में तमिल बोलते हैं।

15 धावी कपड़े धोता है।

కే। స్త్రీలు నాటకము చూస్తున్నారు
 వారు తేనీరు త్రాగుచున్నారు
 హే। కోతి తమాషా చేయుచున్నది
 హే। ప్రజలు తమాషా చూస్తున్నారు
 । మనోహర్ పాఠము వ్రాస్తాడు
 గే। సులోచన గడియారము అమ్మును.

విశేషణ క్రియా విశేషణము

1. అవ్యయము కనుక లింగ, వచన, విభక్తులను
 ర్చు జరుగదు అనగా అన్ని లింగములలోను,
 స్థలలోను ఒకే విధముగా వుండును
 ను గురించిన ప్రత్యేకతలను (విశేషతలను)
 2. ను క్రియా విశేషణములు అందురు.
 3. ఖూబ ఖాఆ, ఉధర దేఖో , అవశ

క్రియా విశేషణములు నాలుగు రకములు
 1. అవాచకము

కబ, తబ, అబీ, తబీ, కబీ-కబీ,
 బార-బార, సదా, ఆజ, కల, పహలై,
 కలై, పీఠై, ప్రథమ, పరసో

2. స్థానవాచకము

కిధర, జిధర, చారో ఐర, బాహర, బీతర,
 దూర, సాథ, ఉపర, నీచై, పీఠై, ఆగె,
 వహొ, కహొ, ఆర పర

3. క : పరిమాణ వాచకము

నా, తొడా, బహుత, కమ, జ్యాదా, కుఠ,
 హలకా, భారీ, కిచిత, పర్థాప్త, అతి

4. రీతి వాచకము

ఇటపట, అనాయాస, ధీరై-ధీరై, కదాచిత,
 హే, ఠీక, మత, న, నహీ, తో, తక,
 చ, బేశక, అవశ్య,

मत, न, नहीं

- 1 मत యొక్క ప్రయోగము విధి వాచకములో నిషేధమును తెలుపు సందర్భముందు (వద్దు అను అర్థములో) జరుగును అను మాట ఆజ్ఞ, అనుమతి, మరియు విజ్ఞాపన ఈ మూడు సందర్భములలో ఉపయోగింపబడును

उदा वहाँ मत जाओ। काफी मत पिओ।

अभी बाजार मत जाइये ।

- 2 'न' యొక్క ప్రయోగము నిషేధము తెలుపుటకు మాత్రమే ఉపయోగింపబడును న యొక్క ప్రయోగము ప్రతి యొక్క నిశ్చితరూపంగాను. అప్పుడప్పుడు విజ్ఞప్తి హస్తంతోను ఎందు రెండు క్రియా విశేషణముల మధ్య న వచ్చినచో అది అనిశ్చయతను సూచించును

निषेध मे तुम उनके घर मे न ठहरो।

प्रश्न मे वह मेरे साथ चलेगा न?

प्रर्थना मे उसके साथ चलो न ।

अनिश्चय कही न कही , कभी न कभी, किसी न किसी, कोई न कोई

- 3 'नहीं' యొక్క ప్రయోగము ఈ క్రింది సందర్భములలో జరుగును

अ) निषेधములో నిశ్చయత సూచించునపుడు

उदा ग्वाली दूध नहीं, लाया ।

पिताजी घर मे नहीं है ।

आ) ఏదయినా ప్రశ్నకు జవాబుగా

उदा क्या, अध्यापक जी स्कूल मे है ?
नहीं, अध्यापक जी स्कूल मे नहीं है ।

- ई) నిత్యత్వమును సూచించు వర్తమాన కాలములోను, ఆసన్నభూత కాలములోను నహి ఉపయోగింపబడును

उदा वह गीत नहीं गाता ।

यह सत्य नहीं बोलता ।

हम ने केले नहीं खाये है ।

वह दूध नहीं लाया है ।

उदा मोहन ने केला खाया ।
 मोहन ने दो केले खाये ।
 मोहन ने रोटी खायी ।
 मोहन दो रोटियाँ खायी ।

4. కర్మ లోపించినపుడు, కర్మ తర్వాత కో విభక్తి వచ్చినపుడు
 క్రియ ఎల్లప్పుడు పుంలింగ ఏకవచనములో మాత్రమే వుండును.
 उदा उसने देखा ।
 हमने सुना ।
 रमेश ने बिल्ली को मारा ।
 मोहन ने साप को देखा ।

5. లా, బోల, భూల, సక, చుక, లగ .అను క్రియలు
 సకర్మక క్రియలు. అయినను పై క్రియలు వచ్చినపుడు కర్తకు
 నే ప్రత్యయము చేర్చబడదు.
 उदा : आदमी सामान लाया।
 मंत्रीजी सभा में बोले।
 वे चार किलो मीटर दौड़ सके।
 विध्वं जवाब सीख चुके।
 हम चित्रकला सीखने लगे।

कुछ उदाहरण

मैंने यह काम किया।
 उसने समुद्र में स्नान किया।
 हमने रोटी खायी। उसने काफी पी।
 सुशीला ने देखा। सुजाता ने लिखा।
 राजा ने चार हाथी खरीदे।
 महादेवी वर्मा ने सुन्दर कविताये लिखी।
 शेर ने हिरन को मारा।
 सपेरे ने साप को पकड़ा।
 उन्होने खट्खट पहनने की प्रतिज्ञा की।
 मोहन ने डूबते बच्चे को बचाया।

अर्थ सपेरा - పాములవాడు, డూబతే हुये - మునుగుచున్న
 शेर - సింహము, हिरन - జింక, साप - పాము.

26. सम्बन्ध सूचक

1. సంబంధ సూచక అవ్యయము నామవాచకము లేదా సర్వనామమునకు వాక్యములోని యితర మాటలతో గల సంబంధమును సూచించును.
2. సంబంధ సూచకమునకు ముందు 'के' విभक्ति చేరును
की ओर, की तरह, की तरफ, की जगह, की वजह
से అనువాటికి మాత్రము की వచ్చును.
उदा के ऊपर, के बाद, के पास, के बारे में
- 3 కొన్ని సంబంధ సూచక అవ్యయములకు ముందు విభక్తులు వుండవు. వీటిని अनुबद्ध అందురు.
उदा सहित, पर्यंत, मात्र, केवल।

कुछ उदाहरण

सुन्दरम के पास दो सौ रुपथे है (पद्ध)
 मेरा घर स्कूल के पास है। (दग़्गठ)
 हमारे घर के सामने एक नारियल का पेड है (ఎదుట)
 मंदिर के पीछे तालाब है (వెనుక)
 छत के ऊपर क्यों चढ़ते हो? (పైన)
 मेज के नीचे एक चूहा है (క్రింద)
 कमरे के अंदर कौन कौन है? (లో, లోపల)
 वर्ग के बाहर क्यों खड़े हो? (బయట)
 करीम रहीम के साथ बर्बई जाता है। (తో, కూడ)
 लीला सुशीला की तरह गाती है । (వలె, మాదిరి)
 सुधीर समुद् की तरफ जाता है। (వైపు)
 सोमसुन्दरम నది की ओर దొడతా है। (వైపు)
 जान की जगह जोसफ काम करता है (బదులుగా)
 मेरे पिताजी शक्कर के बिना काफी पीते है। (తెకుండా)
 मैं रोज पाच बजे के पहले उठता हूँ (ముందు)

అకవర కే వాద జహగీర దిల్లీ కా బాదశహ వనా
(తరువాత)

రమేశ కే లితే అచ్చీ దవా లాఆ (కొరకు, కు)
మనోహర కే సివా యహ సవాల్ కోర్కీ నహీ హై। (కొకుండా, తప్ప)
ఘర మే మాతాజీ కే అలావా కోర్కీ నహీ హై। (కొకుండా, తప్ప)
అనూరాధా అపనీ బహన కే యహ్నీ రహతీ హై (దగ్గర, పర్ల)
అభ్యాస:

ఉచిత సబన్ధ సూచక అవ్యయో సే ఖాల్లీ స్థాన భరియే
(కే బాద, కే ఊపర, కీ తరఫ, కే పీఠే, పాస్,
కీ జగహ, కే సాథ, కీ తరహ, కే బినా, కే నీచే)

1. మేరే - ఁక అచ్చీ కలమ హై।
2. మదిర - ఁక నదీ హై।
3. పెడ - కర్కీ కౌఁ హై ।
4. బరగద - ఁర గాయే హై ।
5. మేరీ బహన లీలా - గాతీ హై ।
6. లడకే తాలాబ - క్యో జాతే హై ।
7. ఆజకల రాజారావ - మోహనరావ కామ కరతే హై ।
8. మేరీ మౌ శక్కర - కాఫీ పీతీ హై ।
9. శ్రీలతా అపనె భాఁ - అమెరికా జాతీ హై ।
10. ఔరగజెబ - ముగల శాసన కా పతన हुआ ।

27. సముచ్చయ బోధక (యోజక)

సముచ్చయ బోధక అవ్యయములు రెండు రకములు :

1. సమానాధికరణములు రెండు ప్రధాన వాక్యములను కలుపును.
యివి 4 రకములుగా ఉన్నవి.
1. సంయోజకములు : ఔర, తథా, ఁవ
2. విభాజకములు : ఁవ అథవా, వా, కి
3. విరోధ దర్శకములు : లేకిన, కిన్తు, పరన్తు, పర ।

4. పరిణామ దర్శకములు यदि, इसलिये, क्यों कि
2. వ్యధికరణములు 4 కరములుగా వున్నవి.
1. స్వరూప వాచకము जो, मानो ।
2. కారణ వాచకము क्यों कि,
3. ఉద్దేశ్య వాచకము . कि, जो कि ।
4. సంకేత వాచకము यदि-तो, फिर भी,
यद्यपि - तथापि ।

उदाहरण

रहीम और राजू कालेज में पढ़ते हैं ।

उमा या सरस्वती को बुलाओ ।

यह आदमी अच्छा है लेकिन कजूस है ।

आज रविवार है इसलिये कालेज में छुट्टी है ।

यह गांव छोटा है फिर भी सुन्दर है ।

वह आदमी बीमार है तो भी काम करता है ।

अगर तुम नागपूर जाते तो मेरे लिये पचास सत्तरे लाओ ।

जल्दी आओ, नहीं तो रेल गाडी नहीं पकड़ सकेंगे
कल पिताजी दफतर नहीं गये, क्यों कि वे बीमार थे
मैंने मालती से कहा कि खूब पढ़ो ।

अर्थात् बुलाओ - పిలుపుము. కజूस - పిసికారి వాడు
बीमार - జబ్బుగా, अगर - ఒకవేళ, సత్తర - కడులాడుము
जल्दी - త్వరగా దఫतर - ఆఫీసు. खूब - చాలా

28. 'की' का प्रयोग

1. 'कि' అనునది సముచ్చయ బోధక అవ్యయము ఇది ఒక ప్రధాన వాక్యమును మరియొక ప్రధాన వాక్యముతో కలుపుటకు ఉపయోగింపబడును. 'कि' తరువాత కర్త చెప్పిన మాటకు ఉన్నవి ఉన్నట్లుగా వ్రాయబడును (అయితే ఆయన రచయితలు కొందరు 'कि' తరువాత పరోక్ష సంవాచకము కూడా వ్రాయుచున్నారు

29. విస్మయాది బోధక

విస్మయాది బోధక అవ్యయములు వ్యక్తుల యొక్క వివిధ మనోభావములను ప్రకటించును ఈ అవ్యయములను అయిదు రకములుగా విభజింపవచ్చును

హర్ష బోధక   శావాశ, వాహ, సాధు।
 శోక బోధక   हे राम, हाय, वाप रे।
 आश्चर्य बोधक   अहो, ओहो, है।
 घृणा बोधक   छि, धिक, धुत।
 सबोधन बोधक   हे, रे, अजी, अरे।

कुछ उदाहरण

हे भगवान। मेरे पुत्र के प्राण बचाओ।
 अजी महाशय। मेरा कष्ट दूर कीजिये।
 शावाश। तुम परीक्षा में सर्व प्रथम आये?
 वाह। बहुत अच्छा काम किया?
 हाय। सब यात्री डूब मरे।
 हे राम। मेरे प्राण बचाओ।
 अरे भाई। तुम कहाँ जाते हो?
 धिक। तुम्हारा जन्म बेकार है।
 छि। तूने बड़ा नीच काम किया।

अर्थ   बचाना - రక్షించుట, बेकार - వ్యర్థము, डूब मर - మునిగి చనిపోవుట.

30. होना, पडना, चाहिए

నియమములు :

“होना” అను సహాయక క్రియ “ఉండును” “ఉండవచ్చును.”
 అని అర్థమున వాడబడును
 “पडना” అను సహాయక క్రియ విధిలేని పరిస్థితిలో (యితరుల బలవంతము మీద) పని చేయుచున్నట్లు తెలుపుము
 “चाहिए” అనునది కావలయును, వలెను అను అర్థములో వాడబడును

होना, पडना, चाहिए अनु सहायक क्रिये ल वच्ची नप्पुडु कर्तृकु तर्वात को चैर्यबडुनु. क्रिये ल कर्तृनु बट्टी मार्यु ँडुनु.

उदाहरण

1. वह घर मे होगा।
2. इसके लिए कोई कारण होगा।
3. वह औरत गरीब होगी।
4. वे लोग कहाँ रहते होंगे?
5. वे लोग पटेल नगर मे रहते होंगे।
6. मुझे रात भर जागना पडा।
7. हमे रोटियाँ खानी पडी।
8. उसे सौ रूपये देने पडेगे।
9. रवि को नागपूर जाना पडा।
10. तुम्हे आन्दोलन मे भाग लेना पडेगा।
11. हमको महीने मे दो बार अस्पताल जाना पडेगा।
12. तुमको काम करना चाहिए।
13. उसे रोज दूध पीना चाहिए।
14. राजाराव को वहाँ जाना चाहिए।
15. तुमको यह पुस्तक जरूर पढनी चाहिए।
16. लडको को पाठ सीखना चाहिए।

अर्थ : जागना - మేల్కొనుట महीना- नेल

31. सहायक क्रियायें और संयुक्त क्रियायों सहायक क्रिये ल मरियु संयुक्त क्रिये ल

सहायक क्रिये ल क्रिये ये क्क रीतिनि (पद्धतिनि) तेलिये जैयुनु. सक, दुःख, लग, चाह, दे, पा अनु नदि सहायक क्रिये ल. लिङ्गमु, वचनमु, कालमु वलन कलुगु मार्यु ल सहायक क्रिये के कलुगुनु. (प्रधान क्रिये धातुवु रूपांशु ल वुं डुनु. दानि ल एट्टी मार्यु वुं डुनु)

उदा पढ सकता ह।, लिख चुकी।, गेन लगा,
दखना चाहती हं।, जाने दीजिये, नहीं कर पाया।

1. सक (३३ बंधकम्)

धातुवृत्तस्य सक चैर्यनच् 'गल' अनु ३३ बंधकम्
पर्युक्तस्य क्त्वि संदर्भम्बलत् अनुमति कुरुतु क्त्वा सक
उपयोगिचबद्धस्य

उदा क्या मैं बाहर

जा सकता हूँ? मैंने बयंतीके वेष्टवच्युना?

आप जा सकते हैं? तमरु वेष्टवच्युनु

मनोहर दो किलोमीटर दौड़ सकता है।

हम परीक्षा लिख सकते हैं।

अनूराधा मित्र बना सकती है।

वे औरते रोटी बना सकती है।

आप घर जा सकते हैं।

तुम सात बजे तक सो सकते हो।

लडके बीस रुपये कम दे सकते हैं।

वे दिल्ली देख सके।

यात्री पहाड़ पर चढ़ सके।

आप घर जा सकते हैं।

तुम सात बजे तक सो सकते हो।

लडके बीस रुपये कम दे सकते हैं।

वे दिल्ली देख सके।

यात्री पहाड़ पर चढ़ सके।

भक्त देवी के दर्शन कर सके

वे हजारो रुपये कमा सकेगा।

छात्र बगला पढ़ सकेगे।

हम सर्प उद्यान (स्नेक पार्क) में तरह तरह के साप देख
सकेगे।

अर्थ सोना निद्रिचुत, - कम त्कुव

2. చుక్క (సమాప్తి బోధకము)

ఏదయినా ఒక పని పూర్తి అయినపుడు లేదా పూర్తి చేసినపుడు చుక్క ఉపయోగించబడును. చుక్క ఉపయోగించినపుడు కర్త తరువాత ఏ ఒక్క ప్రత్యయము కాదు క్రియ కర్త యొక్క లింగ, వచనములను అనుసరించి మారుచుండును.

उदा . वह नावुन खरीद चुका। पिताजी पत्र पढ चुके।
छात्र भोजन कर चुके। मजदूर चावल ला चुके।
सरिता रसोई बना चुकी। सविता रोटी खा चुकी
वे औरते सभा में बोल चुकी। लड़कियाँ स्कूल
जा चुकी। वे सुन चुके होंगे। यात्री जा चुके
होंगे।

3. लग (ఆరంభ బోధకము)

ఏదయినా ఒక పనిని ప్రారంభించుట లేదా కొనసాగుట జరిగినచో లగా ఉపయోగించబడును. లగాకు ముందు క్రియార్థక నామవాచకము వుండును లింగము, వచనము, పురుషల వలన కలుగు మార్పులు లగా అను సహాయక క్రియకే కలుగును ప్రధాన క్రియలో ఏ మార్పు ఉండదు.

उदा

मैं पढ़ने लगा।	मैं सोने लगा।
हम पढ़ने लगे।	हम सोने लगे।
रमणी जाने लगी।	रजनी देखने लगी।
औरते जाने लगी।	औरते देखने लगी।

4. चाह

ఏదయినా ఒక వస్తువును లేదా ఒక పనిని కోరినపుడు ఆ భావము చాహ అను సహాయక క్రియ ద్వారా సూచించబడును. చాహ కు ముందు క్రియార్థక నామవాచకము యొక్క సామాన్య రూపముండును. మార్పులన్నియు చాహ నకే జరుగును.

तुम क्या पढ़ना चाहते हो?
 मैं वकालत पढ़ना चाहता हूँ।
 वे क्या करना चाहते हैं?
 वे देश सेवा करना चाहते हैं।
 सुन्दरी कहाँ जाना चाहती है।
 सुन्दरी काशमीर जाना चाहती है।
 छोटे बच्चे क्या चाहते हैं?
 छोटे बच्चे मिठाई चाहते हैं।
 मेरे भाई ने हिन्दी सीखनी चाही।
 हमने मद्रास देखता चाहा।

5. దే (అనుమతి బోధకము)

అనుమతి యిచ్చుట, అనుమతి కోరుట - ఈ రెండు సందర్భములలో క్రియార్థక నామవాచకము తర్వాత 'దే' వచ్చును. లింగము, వచనము, కాలములను అనుసరించి వచ్చు మార్పులన్నియు 'దే' అను సహాయక క్రియకే వచ్చును. క్రియార్థక నామవాచకము ఏమి వుండు నా నే గా మారును.

6. పానా (అవకాశ బోధకము)

యిది స్వతంత్రముగాను, క్రియార్థక నామ వాచకములతో వాడబడును. సక ఉపయోగించు అర్థములోనే 'పానా' ఉపయోగించబడును. సక అనునది స్వకీయమై సమర్థత లేదా అసమర్థతను సూచించును. అయితే పానా అను క్రియ యిచ్చుట అసమర్థతను సూచించున కలిగిన అసమర్థతను సూచించును. లింగ, వచన, కాలములకు సంబంధించిన మార్పులు దీనికి కలుగవు.

उदा

वे नहीं कर पाये (करने पाये)
 हम नहीं जा पाये (जाने पाये)
 वह नहीं सुन पाया (सुनने पाया)
 मैं नहीं देख पाया (देखने पाया)

నువ్వ నవ్వి క్షణ పాఠాగ (కరన పాఠాగ)
 అక్ష నవ్వి లిఖి పాయ (లిఖన పాయ)
 అక్ష వ గుర్త నవ్వి జానె పాయెగ
 అక్ష న ఉమె పాతా తొ కిసీ తరగ
 అపనె రూపయె వమూల కరతా।

సయుక్త క్రియాయే సంయుక్త క్రియలు

హిందీ భాషలో సంయుక్త క్రియలు విక్యూహగా వాడబడును
 చాల సంకీర్ణములలో సహాయక క్రియ తన సహజ అర్థమును
 కోల్పోయి మొదటి క్రియలో పూర్తిగా కలిసి పావును సంయుక్త క్రియల
 మలమలములగా క్రియలో ప్రత్యేకత మరియు తీవ్రత తెలియనగును
 జానా, పడనా, డాలనా, లేనా, దేనా, ఉఠనా, వఠనా,
 అడనా, గఠనా

అనుగమ సహాయక క్రియలు యివి ప్రధాన క్రియల తర్వాత
 వచ్చును తెందు క్రియలు కలిసినప్పుడు సంయుక్త క్రియలు అగును

1. జానా అను సహాయక క్రియ కార్య సమాప్తిని సూచించును.
 ఉదా. మో జానా, హో జానా, మర జానా, భూల జానా,
 నిల జానా, ఖా జానా, లే జానా, ఆ జానా।

2. పడనా వినబడు, కనబడు క్రియలవలె యింద్రియ
 వ్యాపారములను సూచించును
 ఉదా. చీక పడనా, హీస పడనా, రో పడనా, దిఖాడీ
 పడనా।

3. డాలనా యిది నిశ్చయతా బోధకము తెలుగులో ధాతువునకు
 'దేయు' అనుమాట చేర్చబడును
 ఉదా. మార డాలనా, కర డాలనా, తొడ డాలనా,
 కాట డాలనా

- 10 లేనా సహాయక క్రియ ఆత్మార్థములో ఉపయోగింపబడును
తెలుగులో “కాను” అను అర్థమునిచ్చును
- ౧1 वह अपने कपडे सी लेता है।
वह अपना काम कर लेती है।
तुम यह पाठ लिख लो।
मैं एक कमीज खरीद लेता हूँ।
- 11 దేనా సహాయక క్రియ ‘యిచ్చు’ అను అర్థములో పరస్మై
పదముగా ఉపయోగింపబడును
- दा मैं रमेश को एक गीत लिख देता हूँ।
पिताजी मोहन के लिये एक कलम खरीद देते हैं
मैं बच्चे को खाना खिला देती है।
राजा हरिश्चन्द्र ने अपना राज्य दान में दे दिया।
- 2 उठना (अकस्मिकता बोधकम्) ఏదయినా క్రియ అక
స్మాత్తుగా జరిగినచో క్రియకు తోడుగా उठना వాడబడును
उदा कह उठना, जाग उठना, चौक उठना, चिल्ली
उठना, बोल उठना
- 13 बैठना (యిది కూడ అకస్మాత్తుగా జరిగిన పనిని తెలియ
జేయును)
उदा पूछ बैठना, कर बैठना, मार बैठना, लिख बैठना
- 14 छोड़ना విచ్ఛేదార్థకము.
उदा रख छोड़ना, कर छोड़ना
- 15 रखना వుంచుట, సంరక్షించుట, అను అర్థములో ఉపయో
గించబడును.
उदा मैंने चार आम छिपा रखे।
मामा ने भाई को रोक रखा।
उसने बहुत से रुपये कमा रखे।
- సూచన వ్యతిరేకార్థములో సంయుక్త క్రియలను ఉపయోగించ
దును

ఉదా : వహ నహీ రఖా గయా (తప్పు)
 उसने नहीं खाया (ఒప్పు)
 उसने नहीं मार डाला (తప్పు)
 उसने नहीं मारा (ఒప్పు)
 मैंने गीत नहीं लिख दिया (తప్పు)
 मैंने गीत नहीं लिखा (ఒప్పు)

अर्थ : वकालत · వకీలు కోర్టు
 जाग उठना · మేల్కొనుట
 चौक उठना ఉలిక్కిపడుట
 “है” और “होता है” का प्रयोग

- 1 है అనునది సాధారణముగా ఒక ప్రత్యేకమైన వ్యక్తిని లేదా వస్తువును గురించి చెప్పనపుడు వాడబడును.

उदा अमीरखान बड़ा नेक आदमी है।
 वह बन्दर बड़ा है।
 यह स्था लाल है।
 नदी का पानी साफ है।

2. होता है అనునది ఒక సాధారణ ధర్మమును తెలుపుటకు ఉపయోగింపబడును.

उदा आकाश नीला होता है।
 समुद्र का पानी ख़ाश होता है।
 राजपुत्र पराक्रमी होते हैं।
 तोते हरे होते हैं।
 केले हरे या पीले होते हैं।
 पहाड़ी लोग अनपढ़ और असभ्य होते हैं।
 पक्षी के दो पैर होते हैं,
 लेकिन जानवर के चार पैर होते हैं।

అలవాటుగా జరుగుచుండు పనులను గురించి తెలుపునపుడు కూడ होता है ఉపయోగింపబడును

उदा . इस मैदान में शाम को खेलकूद होते हैं।
 उस भवन में रोज संगीत और नृत्य होते हैं।
 బంధుత్వము తెలియజేయుటకు కూడ होता है ఉపయో
 గింపబడును.

उदा माधवी मेरी भाभी होती है।
 माधव तुम्हारा क्या होता है?
 माधव मेरा भतीजा होता है।

(आ) 'तो' का प्रयोग

तो అనుమాట రకరకాల అర్థాలతో చాల సందర్భాలలో వచ్చును. దీనికి ప్రత్యేక నియమము ఏదీ లేదు. ఆది. అయితే. కాని. నిజముగా అను వివిధ అర్థములలో వాడబడును మనము చెప్పు విషయములోని ప్రత్యేకతను తెలియజేయును తో అను మాట సాధారణముగా చివరరాదు. ఒకవేళ వచ్చినచో దానివెంట 'సహి' అనుమాట కూడ వచ్చును.

कुछ उदाहरण

तुम्हारी बात तो सही है।
 पहले उसकी पढ़ाई तो देखे।
 कल नहीं तो परसो आपका काम करेंगे
 यह बुरा तो नहीं है।
 तुम तो उसका स्वभाव जानते हो।
 सो तो सच है।
 असली बात तो यही है।
 वह भी तो एक मामूली आदमी है।
 सभा में भाग तो जरूर लूंगा, लेकिन नहीं बोलूंगा।
 मैं पैसा तो नहीं दूंगा, कपडे दूंगा
 दिखाओ तो सही, तुम क्या लाये?
 बताओ तो सही, तुमने क्या किया?
 मंत्री जी से एक बार मिलो तो सही।
 रमा तो अभी गाव से आयी है।

32. उपसर्ग और प्रत्यय

మాటలకు ముందు వచ్చి వాటి ఆర్థములో గొప్ప మార్పును కలిగించు వాక్యాంశములను **उपसर्ग** అందురు

उदा सुपुत्र, कुपुत्र

హిందీ భాషలో సంస్కృతము . హిందీ మరియు ఉర్దూ ఉపసర్గలు ప్రయోగములో వున్నది

उदा अवः अवगुण, अवनीत

परि परिजन, परिवार

भर भरपेट, भरसक

ला : लापता, लावारिस

ప్రత్యయములు మాటలకు చివర వచ్చును యిది రెండు రకములు. ధాతువులకు చివర ప్రత్యయములు చేర్చుట వలన ఏర్పడు క్రియలు కాని శబ్దములు కృత ప్రత్యయములు అందురు. కృతప్రత్యయములు జోడించుట వలన ఏర్పడు మాటలను కృదంతములు అందురు. క్రియలు కాకుండా యితర ప్రత్యయము.

1. కృత ప్రత్యయము . ऊ . कामाऊ, टिकाऊ

इय जडिया, धुनिया

आवट धकावट, लिखावट

2 తద్ధిత ప్రత్యయము . भूख + आ-भूखा

मदरास + ई - मदरासी

सुन्दर + अ - सौदर्य

सोना + आर - सोनार

उपसर्ग : कुछ उदाहरण

नि-వ్యతిరేकार्థము

दुर्गम-వెళ్ళలేని

निडर-భయములేని

दुराचार-చెడ్డ ఆచారము

निरर्थक-నిరుపయోగమైన

अभिमुख-ఎదురుగా

ना-వ్యతిరేकार्థము

अभिमत-కోరిక

నామమకిన-అసంభవమైన
 నాలాయక-అయోగ్యమైన
 సు-మంచి
 సునాగరిక-మంచి పౌరుడు
 దుస-చెడ్డ
 దూర-కఠినమైన
 అభి-కోరిక, వైపు
 అవ-నీచమైన
 అప-చెడ్డ, వ్యతిరేకమైన
 ఉప-చిన్నదైన, దగ్గరి
 ఉపమత్రీ-సహాయమంత్రీ
 ఆ-వరకు, కూడ
 అధి-పైన, శ్రేష్ఠమైన
 అను-వెనుక, సమానమైన
 నిరొగ-రోగములేని
 నిరపాయ-అపాయములేని
 నాప సంద-అయిష్టత
 నాదానీ-అజ్ఞానము
 సుపుత్ర-మంచికుమారుడు
 దుష్కర్మ-చెడ్డపని
 దుస్తర-కఠినమైన

అవగుణ-చెడ్డగుణము
 అవనతి-పతనము
 అపయశ-అపకీర్తి
 అపశబ్ద-తప్పుమాట
 అపనామ-మారుపేరు
 ఉపవన-తోట
 ఉపకార-మేలు
 ఆజీవన-జీవన పర్యంతము
 ఆగమన- వచ్చుట
 అధిపతి-పెద్ద
 అధికారి-అధికారముగల
 అనుజ-తమ్ముడు
 అనుగమన-అనుసరించు
 పరా-వ్యతిరేకమైన
 ప్రతి-విరుద్ధమైన, ప్రతియొక
 అనుచర-అనుచరుడు
 అనురూప- పోలిన
 పరాజయ-ఓటమి
 పరాధీన-యితరుల ఆధీనము
 ప్రతికూల-అనుకూలము కాని
 ప్రతి క్షణ-ప్రతిక్షణము

కృత ప్రత్యయ : కుఱ్ఱ ఉదాహరణ

అక్కుడ	ఘమక్కుడ, పియక్కుడ
క	కమాక, ఖాక
వేయా	గవేయా, ఖేవేయా
ఆలూ	ఇగడాల్
ఆక	టికాక, బికాక
ఐయా	ఘిటియా, బిడియా

आवना	डरावना, सुहावना
नी	सुधनी, ओढनी
	कतरनी, घाँकनी
आई	पढाई, लडाई
आवट	थकावट, रूकावट
आहट	बराहट चिल्लाहट
आव	चढाव, बहाव

క్రియలు కాని యితర మాటలకు చేర్చు ప్రత్యయములను “తద్ధిత ప్రత్యయములు” అందురు. తద్ధిత ప్రత్యయములు చేర్చిన మాటలను తద్ధితాంతములు అందురు .

तद्धित प्रत्यय : कुछ उदाहरण

अ) सज़ाओ से सज़ाये నామవాచకములనుండి నామ వాచకములు.

खाना मुसाफिरखाना, दवाखाना, जेलखाना

సత్రము , వైద్యశాల , జైలు

गुसलखाना స్నానగారము

चडूखाना గంజాయి అంగడి

कारखाना కర్మాగారము, ఫ్యాక్టరీ

गर जादूगर మాంత్రికుడు

कारीगर శిల్పి

सौदागर వ్యాపారి

ई-मास्टरी ఉపాధ్యాయవృత్తి

विरागी- వైరాగ్యము కలవాడు

आबाद हैदराबाद, औरंगाबाद

आर सुनार, लोहार,

కంసాలి . కమ్మరి

वान, वाला गाडीवाला, अकलवाला

गुणवान जलवान

आ)सज्ञाओ से विशेषण नाम वाचकमुल नुन्डी विशेष्णमुल

ई	जगली	अडवि संबन्धमैन
	लालची	दुराश गल
इक	सैनिक	सेनकु संबन्धिचिन
	दैनिक	रोजुवारी
	मासिक	नेलवारी
	नैतिक	: नीतिकी संबन्धिचिन
	घार्मिक	: मत्त संबन्धमगु

ला	चमकीला	: मेरयुचुन्नु
	लजीला	: सिगुत्तो निन्डीन

दार	मालदार	: अस्तिगल , चमकदार : कांतिगल
	जोरदार	: बलमुगल

मन्द	अकलमद	: तेलिविगल,
	फायदेमन्द	: लाभिचु

इ) विशेषणे से सज्ञाये विशेष्णमुल नुन्डी नाम वाचकमुल

पन:	बडप्पन	: गोप्पदनमु.
	छुटपन	: चिन्तनमु
	नीचता	: नीचत्वमु,
	कुशलता	: नैरुपेक्षनमु

ई	मोटाई	लावु,
	बडाई	: गोप्पदनमु
	नरमी	मेत्तदनमु,
	कडाई	करिन्नत्वमु

द्विरुक्त शब्द : द्विरुक्त शब्दములు

తెలుగు భాషలో వలె హిందీలో కూడ ద్వీరుక్త శబ్దములు వాడుకలో కలవు యివి సందర్భము లేక పని యొక్క తీవ్రతను తెలియజేస్తాయి

యివి నామవాచకములు, సర్వనామములు, విశేషణములు మరియు క్రియా విశేషణములందు వుంటాయి.

उदा : द्विरूक्त सज्ञाये

ద్విరుక్త నామవాచకములు . बात बात मे . మాటమాటలో . ప్రతి సందర్భములో

घर घर मे . యింటింటి ఘర హీ ఘర అన్నీ యిండ్లే . ఫూల హీ ఫూల ఎక్కడ చూసినా పూలే, द्वार द्वार ప్రతిద్వారము నందు, भीड के भीड గుంపులు గుంపులుగా, खून ही खून ఎక్కడ చూసినా రక్తమే, बात की बात मे అకస్మాత్తుగా, कीचड ही कीचड అంతా బురద, टुकडे टुकडे ముక్కలు ముక్కలు

द्विरूक्त सर्वनाम : द्विरुक्त सज्ञाये

हर एक, हर कोई	ప్రతి ఒకడు
एक एक	: ఒక్కొక్కరు अपने आप, आप ही
	आप తనంతటతాను
कुछ न कुछ	ఎంతో కొంత , खुद ब खुद
	స్వయముగా

किसी किसी को	: కొందరికి మాత్రమే
किसी न किसी का	ఎవరో ఒకరికి
कोई न कोई	: ఎవరో ఒకరు

द्विरूक्त विशेषण : द्विरुक्त विशेषणములు

मीठी मीठी : తియ తియ్యని अच्छे अच्छे . మంచి మంచి, छोटे छोटे . చిన్న చిన్న, बड़े बड़े . పెద్ద పెద్ద मोटो मोटे : లావు లావు, कुछ कुछ : కొంచెము కొంచెము, थोडा थोडा, जरा जरा చాల కొంచెము कुछ न कुछ ఎంతో కొంత, बहुत कुछ . చాల తక్కువ

33. घर (परिवार)

यह हमारा घर है । हमारा घर बहुत बड़ा है। इसमें चार कमरे हैं । एक रसोई घर है । एक स्नान घर और एक पाखाना भी है । घर के सामने सुन्दर बगीचा है । बगीचे में कई फूलों के पौधे हैं । बगीचे में गुलाब, चमेली, जुही, आदि फूल फूलते हैं । बगीचे में नीम, आम, नारियल और अमरूद के पेड़ भी हैं । हमारे घर के पीछे एक छोटा मैदान है । हमारे घर में मेरे पिताजी माताजी, दादाजी और दादी जी रहते हैं । मेरे एक भाई और दो बहने हैं । मेरा नाम राजू है । मेरे बड़े भाई का नाम रजनीश है । मेरी बहनो के नाम रमा और राधा हैं। मेरे पिता का नाम रगाराव है और माता का नाम पार्वती है । मेरे पिताजी नगर पालिका में मैनेजर हैं । मेरी माताजी अध्यापिका हैं।

हमारे घर के लोग मिल जुलकर रहते हैं । सभी काम समय पर करते हैं । समय पर पढ़ते हैं, खाते हैं और सोते हैं । आनंद से दिन बिताते हैं । हमारा परिवार एक आदर्श परिवार है ।

अर्थ : रसोई घर - వంటయిల్లు, पाखाना - టెట్రీన్, बगीचा - తోట, पौधे - మొక్కలు, चमेली - మల్ల, जुही - జాజి, नीम - వేప, अमरूद - జామ, दादा - తాత, दादी - నాయనమ్మ, नगर पालिका - మునిసిపాలిటీ, मिलजुलकर - కలిసిమెలసి, दिन बिताना - గడుపుట, परिवार - కుటుంబము

34. गांव

यह एक गाँव है । इसका नाम रामापुरम है । इसकी आबादी हजार है । यहाँ के अधिकांश लोग किसान हैं । वे खेतों में काम करते हैं । वे अनाज पैदा करते हैं । तरकारियाँ और भाजी भी पैदा करते हैं । तरकारियाँ पास वाले शहर में बेचते हैं । गाँव में एक ग्रंथालय है । वहाँ पर लोग दैनिक साप्ताहिक और मासिक पत्रिकाएँ पढ़ते हैं । अच्छी पुस्तकें भी पढ़ते हैं । गाँव में एक अस्पताल और एक उन्नत पाठशाला है । अस्पताल में बीमार लोगों की चिकित्सा होती है । उनको दवाएँ भी देते हैं । उन्नत पाठशाला में 10 वी कक्षा तक है । रामापुरम में एक सिनेमाघर भी है । लोग सिनेमा देखने से मनोरंजन पाते हैं । रामापुरम में तब तरह के पेशेवर रहते हैं । यहाँ धोबी, जुलाहे, बट्टा राज, लोहार, सुनार, चमार और मजदूर रहते हैं । वे अपने अपने पेशे करके जीवन बिताते हैं । गाँव के लोग मिलजुलकर रहते हैं । वे सीधे-सादे होते हैं । वे मेहनत करते हैं और देश को सुख संपन्न बनाते हैं ।

अर्थ तरकारियाँ - కూరగాయలు, भाजी - ఆకుకూరలు, दवाएँ - మందులు, मनोरंजन - విनోదము, पेशेवर - వృత్తి పనివారు, धोबी - చాकలి, जुलाहे - సాలివాండ్లు, बट्टई - పడ్రంగి, राज - తాపీ మేస్త్రీ, लोहार, - కమ్మరి, सुनार - కంసालి, चमार - చर्मकारుడు, मजदूर - కూली, सीधे-साधे - నిరాदంబరులు, मेहनत - పరిश्रమ.

35. पेशेवर

मनुष्य सामाजीक प्राणी है। वह समाज बन कर गाँवों में या शहरों में रहता है। वह सब काम नहीं कर सकता। अपने लिये आवश्यक सब चीजें खुद तैयार नहीं कर सकता। इसलिये समाज के दूसरे व्यक्तियों पर निर्भर रहता है। वह भी दूसरों के लिये उपयोगी काम करता है। मनुष्य केलिये खाना कपड़ा और मकान ये तीनों जरूरी हैं। इनको पाने केलिये वह जो काम करता है उसे पेशा कहते हैं।

किसान : भारत के अधिकतर लोग किसान हैं। किसान गाँवों में रहते हैं। वे खेत जोतकर बीज बोते हैं। खेत को पानी से सींचते हैं और अनाज पैदा करते हैं। किसान कठिन परिश्रम करते हैं और सारे देश को अन्न देते हैं। किसान देश केलिये रीढ़ की हड्डी के समान हैं।

जुलाहा : जुलाहे सूत से कपड़े तैयार करते हैं। वे करघों पर तरह-तरह के कपड़े बनाते हैं। करघों पर धोतियाँ, साड़ियाँ, तोलियाँ, दुपट्टे आदि बुनते हैं। वेकटगिरि, गढ़वाल, कचि, धर्मवरम और बेनारस (काशी) की रेशमी साड़ियाँ बहुत प्रसिद्ध हैं। आजकल लोग मिल के कपड़े पसंद करते हैं। हथकरघे के कपड़े खरीदने से जुलाहों को काम और धन मिलेगा।

सुनार : सोने, चादी के आभूषण बनाने वाले को सुनार कहते हैं। सुनार सोने से अंगूठी, ककण, जजीर, गहने, डिब्बे, गूलूबब्ब आदि बनाते हैं। वे सोने के आभरणों में हीरे, जवाहरत मोती और कीमती पत्थर जड़ते हैं। वे चादी की वस्तुएँ भी बनाते हैं। भारत के सुनार सारे संसार में मशहूर हैं।

वह किसान केलिये बहुत उपयोगी है । गाय घास खाती है । गाय हमे मीठा दूध देती है । गाय का दूध छोटे बच्चो केलिये बहुत लाभदायक है । गाय के दूध से दही, घी और तरह-तरह की मिठाईयाँ बनती है । गाय हमे बैल देती है । बैल खेत जोतता है। और गाडी खींचता है। भैस भी दूध देती है। भैस का दूध गाढा होता है ।

घोड़ा : घोड़ा समझदार जानवर है । घोड़ा गाड़ी खींचता है । घोड़ा बड़ा निडर जानवर है । वह तेज दौड़ता है । लोग घोड़े पर सवारी करते हैं । प्रचीन काल में युद्धों में घोड़ों का उपयोग होता था । घोड़ा अपने मालिक का आदेश मानता है । लड़ाई में मालिक रक्षा करता है ।

कुत्ता : कुत्ती बड़ा वफादार जानवर है । वह घर रखवाली करता है । और चोरो को भगाता है । गहकरी कुत्ते तेज दौड़ते हैं और जानवरो को पकड़ते हैं । कुछ कुत्ते सुन्दर होते हैं । कुछ कुत्ते अपराधियो को पकड़ने मे पुलिसकी मदद करते हैं । कुत्त मास, रोटी और भात खाता है । वह जोर से भूक कर चोरो को भंगाता है । वह अपने मालिक केलिये प्राणभी देता

ऊँट ऊँट बड़ा उपयोगी जानवर हो । इसके मूत्रे होते हैं । पाव समतल और गहेदार होते हैं । रेगिस्तानोमे यात्रा करने केलिये बहुत उपयोगी ऊँट को रेगिस्तानी जहाज कहते हैं । ऊँट एक पानी पीकर दस दिन तक रह सकता है । ऊँट खीचता है और सामान ढोता है। उत्तर भारत के मे ऊँट गाडियों देखने को मिलती हैं ।

हाथी हाथी बड़ा जानवर है । उसके पैर लम्बे और मोटे होते हैं । उसकी आँखें छोटी और कान बड़े होते हैं । हाथी अपनी सुड़ से भारी सामान और पेड़ ढोता है । हाथी जंगलो म रहते हैं । फिर भी कुछ लोग हाथियों को पालते हैं और उनसे काम कराते हैं । सरकस मे हाथी अनेक करामात दिखाते हैं ।

विल्ली विल्ली सबके घर मे रहती है । यह बाध जैसी हांती है । यह रातो मे अच्छी तरह देक सकती है । विल्ली को दूध, दही और मक्खन बहुत पसद है । विल्ली चूहो को पकडकर खाती है । विल्ली के पाँव गद्देदार होते हैं । उसके नख तेज होते हैं । विल्ली अपने नखो से शिकार को घायल करती है । अत मे खा जाती है ।

गाय, घोडा, विल्ली, कुत्ता, ऊँट, हाथी आदि पालतू जानवर हैं । शेर, चीता, बाध, लोमडी, भालू, भेडिया हिरन आदि जगली जानवर हैं ।

अर्थ . मखवन - వెన్న, नख - గొళ్ళు, शिकार - వేట
ऊँट - ఒంటె, हाथी - ఏనుగు, शेर - సింహము, चीत - చిరుతపులి, बाध - పెద్దపులి, लोमडी - నక్క, भालू - ఎలుగుబంటి, भेडिया - తోడేలు, हिरन - జింక, जगल जानवर - అడవి జంతువులు.

37. पक्षी

हम रोज कई पक्षी देखते हैं । कुछ पक्षी बहुत सुन्दर होते हैं । हम कुछ पक्षी पालते हैं । वे हमारे लिये बहुत उपयोगी हैं ।

कौआ कौआ हमारे आवास के आसपास रहता है । कौआ काला होता है । उसकी आवाज कर्कश होती है । वह सब प्रकार की चीजे खाता है । चूहे, मेढक, कीड़े-मकोड़े भी खाता है । कौआ बड़ो से डरता है लेकिन छोटे बच्चो से नही डरता । उनके हाथ से रोटी, बिस्कुट और मिठाई छीन कर ले जाता है । कौआ घर के सामने बोलने पर लोग मानते है कि घर पर कोई बन्धु आने वाला है ।

कोयल कोयल कौए की तरह काली होती है। लेकिन उसकी आवाज मीठी होती है । कोयल बसंत ऋतु मे मधुर स्वर मे गाती है लेकिन वर्षा ऋतु मे नही गाती । कोयल कीड़े, मकोड़े खाती है । कोयल घोंसला नही बनाती । वह पेड की डालियो पर रहती है । वह कौए के घोंसले मे अंडे रखती है तो कौआ उनको सेती है । कौआ कुछ दिनो तक कोयल के बच्चो को भी पालती है ।

कबूतर कबूतर दो प्रकार के होते है । जंगली कबूतर पुराने महालो मे और मन्दिरों मे रहते है । ये भूरे रंग के होते है । पालतू कबूतर सफेद होते है। कबूतर हमेशा जोड़ी बनकर रहते है । वे अनाज के दाने खाते है । कबूतर बहुत सुन्दर होते है । प्राचीन काल मे राजा लोग कबूतरों के द्वारा पत्र भेजते थे । कबूतर को शांति का प्रतीक मानते है । बड़े बड़े सम्मेलनों के प्रारंभ मे हजारों कबूतर आकाश मे उड़ा देते है ।

तोता तोता सुन्दर पक्षी है । इसका रंग हरा ता है । लेकिन चोंच का रंग लाल होता है । तोते प्रकार के फल और अनाज खाते है । लोग तोता

पालते हैं। उनको पिजड़ा में रखते हैं और बोलना सिखाते हैं। प्राचीन काल की राजकुमारियाँ ताँते पालती थीं। ताँते पेड़ के खोकलों में या घरों की सुराखों में रहती हैं।

मुगी पालतू पक्षियों में मुगी मुख्य है। मुगी अनाज, फल, तरकारी, कीड़े मकौड़े खाती है। मासाहारी लोग मुगी का मास खाते हैं। मुगी के अंडों में 'ए' और 'डी' विटामिन होते हैं। मुगी प्रातःकाल के समय जोर से बागाता है। कुछ लोग मुगी लडाते हैं। मुगी को लडाना एक प्रकार का जुआ है। जो मुगी जीतता उसका मालिक बहुत पैसा पाता है। भेट में हार हुये मुगी को भी पाता है।

अर्थ - काँआ - కాక. कबूतर - పావురము. मुगी - కోడి.
अंडे - గుడ్లు. मुगी लडाना - కోడిపందెములు. मालिक - యజమాని. ताँता - చిలుक. खोखला - చెట్టుకోर. सुराख - రంధ్రములు

38. कक्षा

मेरा नाम सुधीर है। मैं आठवी कक्षा पढ़ता हूँ। हमारी कक्षा में चालीस विद्यार्थी पढ़ते हैं। कक्षा तीस लडके और दस लडकियाँ हैं। कक्षा में कुरस मेज और काला तख्ता है। छात्रों को बैठने के लिए वेच है। दीवारों पर गांधीजी, नेहरूजी, सुभाष चंद्र बोस और इंदिरा गांधी के चित्र हैं। प्रकाशम पतुलु और पोर्ट्रेट श्रीरामुलू के चित्र भी हैं। दीवारों पर आन प्रदेश, भारत और ससार के नक्शे हैं। अध्यापक हमको पाठ पढ़ाते हैं। वे काले तख्ते पर चॉक (खडिया) से पाठ और गणित समझाता है। कभी कभी नवेश दिखाते हैं। प्रयोगशाला में प्रयोग दिखाते हैं। हम शाम को

मंदान में खलते हैं । हमारे अध्यापक हमें बहुत प्यार करते हैं । हमें अपने पुत्रों के समान देखते हैं । हम भी अपने अध्यापकों का आदर करते हैं । उनके उपदेशों का पालन करते हैं ।

39. पाठशाला

यह एक उन्नत पाठशाला है । इसका नाम जिला प्रजा परिषद् उन्नत पाठशाला है । पाठशाला का भवन बहुत सुन्दर और विशाल है ।

पाठशाला में छटवी कक्षा से दसवीकक्षा तक है । यहाँ कुल पाँच सौ लड़के पढ़ते हैं । पाठशाला में दस कमरे और दो प्रयोगशालाएँ हैं । पाठशाला के सामने एक छोटा बगीचा है । पाठशाला के पीछे एक बड़ा मैदान है । लड़के मैदान में फूटबाल, हाकी, क्रिकेट, बैटमिटन, वालीबाल, कबड्डी, खो-खो वगैरह खेल खेलते हैं । टैंड का अभ्यास भी करते हैं । पाठशाला में भौतिक शास्त्र और जीव शास्त्र की अलग अलग प्रयोगशालाएँ हैं । पाठशाला में पंद्रह अध्यापक हैं । अध्यापक हमको तेलुगु, हिन्दी, अंग्रेजी, गणित, भूगोल, इतिहास और विज्ञान पढ़ाते हैं । व्यायाम और खेल भी सिखाते हैं । स्कूल के सब लड़के मिल जुल कर स्नेह भाव से रहते हैं । वे पढ़ाई के साथ स्कूल के अन्य कार्यक्रमों में भी भाग लेते हैं । वार्षिकोत्सव के समय नाटक, वक्तृता, निबन्ध लेखन, चित्र लेखन, गाना आदि प्रतियोगिताओं में भाग लेते हैं । पाठशाला चरित्र निर्माण का जन्म स्थान है । पाठशाला एक मंदिर है तो विद्यार्थी देवता हैं ।

अर्थ दोड धूप - పరుగెత్తుట మొ॥ इतिहास - చరిత్ర.
रखाना - నేర్పుట. प्रतियोगिता - పోటీ. चरित्र - శీलము.
रेर - దేవాలయము

40. बाजार (संवाद)

- सुधीर : पिताजी । आप कहाँ जाते हैं ? मैं भी आपके साथ आऊँगा ।
- नारायणराव : बेटा । मैं बाजार जाता हूँ । अच्छा तुम भी मेरे साथ आओ । साथ एक थैली लाओ ।
- सुधीर : अच्छा पिताजी । जल्दी आता हूँ । (बाजार में)
- सुधीर : पिताजी । वहाँ पर अधिक भीड़ है । क्यों ?
- नारायण : बेटा । वह बाजार है । वहाँ तरह तरह की वस्तुये बेचते हैं । ग्राहक बड़ी सख्या में आते हैं । अपने लिये आवश्यक वस्तुये खरीदकर जाते हैं ।
- सुधीर : माताजी ने तरकारियाँ लाने को कहा । हम पहले तरकारियाँ खरीद लेंगे ।
- नारायण : अच्छा ! हम पहले सब्जी मंडी जायेंगे । हमारे लिये मटर, टमाटर, बैंगन, आलू, भिंडी, शलगम, तुरई और गोभी खरीदेंगे ।
- सुधीर : माताजी ने प्याज और साग भाजी लाने को कहा ।
- नारायणराव : उनको भी खरीद लेंगे । उनके साथ चटनी केलिये एक नारियल भी खरीद लेंगे । आजकल नारियल बहुत महंगे हैं । एक नारियल का दाम पाँच रुपये है ।

- సుధీర : పితాజీ! हम कुछ फल भी खरीद लेगे।
वहाँ पर फलों की दुकान है ।
- नारायणराव : हाँ बेटा! वहाँ जाकर आम, केले और
अगूर खरीदेगे ।
- సుధీర : किराने की दूकाने अगले बाजार में है।
हम वहाँ पर जाकर साबुन, दाल, इमली,
हल्दी, लाला मिर्च और गूड खरीदेगे ।
- సుధీర : పితాజీ! కపడో కి దుకానె कहाँ है ।
नारायणराव : कपडो की दूकाने उत्तर दिशा के बाजार
मे है । वहाँ पर सब प्रकार के कपडे
मिलते है । कुरते, कमीज, सलवार, पतलून
के तैयार कपडे (रेडी मेड) मिलते है ।
- సుధీర : పితాజీ ముझे प्यास लगती है ।
नारायणराव : अच्छा! चलो ! उस दुकान मे शरबत
पीकर घर चलेगे ।
- సుధీర : बहुत अच्छा ! पितాजी, मैं ने आज बाजार
और सब्जी मडी की अनेक बाते सीख
ली । आपको धन्यवाद।
- అర్థ : మఠర - బఠాణీలు, టమాటర్ - టమేటాలు
బేగన - పంకాయలు, ఆలూ - ఉల్లగడ్డలు,
గోభీ - కాబేజి, శయగమ - ఒకరకం దుంప, తుర్రీ
- బీరకాయ, ప్యాస - దప్పిక, ప్యాజ -
ఉల్లిపాయలు, నారయిల - కొబ్బరికాయ, దామ
- వెల, అగూర్ - ద్రాక్ష, సాబున - సబ్బు,
దాల - పప్పు, ఇమలీ - చింతపండు,
హలదీ - పసుపు

41. डाकघर

मालती : माँ ! डाकिया खत दे गया है । यह खत कहाँ से आया है ?

सावित्री : बेटी ! खत दिल्ली से आया है । तुम्हारे मामा ने लिखा है । (पत्र पढ़कर) मामा को मेरा खत मिला । वे पंद्रह तारीख को विजयवाड़ा आनेवाले हैं ।

मालती : माँ ! हमारा खत मामाजी को कैसे मिला ? मामा का खत यहाँ तक कैसे आया ? क्या, कोई आदमी दिल्ली से विजयवाड़ा आया है ?

सावित्री : नहीं बेटी ! दिल्ली से कोई नहीं आया । मामा ने पत्र लिखा । उसे डाक-पेट में डाला । डाक पेटी लाल रंग की होती है । दो राहे और चौराहे पर डाक पेट रखी जाती है । डाक विभाग का नौकर डाक पोटी के खत डाक-घर ले जाता है । डाक घर में कर्मचारी और डाक वावू रहते हैं । वे पत्रों पर मुहर लगाते हैं । उनको थैलो में रखकर देश के विविध प्रान्तों को भेजते हैं । विजयवाड़ा के सभी पत्र रेल के द्वारा आये हैं । यहाँ पर डाक वावू पत्र अलग करते हैं । डाक घर से डाकिया हमारा पत्र लाया है ।

मालती : माँ! खत विदेशे को कैसे भेजे जाते हैं?
सावित्री : विदेशों को खत हवाई जहाज और जहाज
द्वारा भेजे जाते हैं।

मालती : माँ, क्या डाक से पैसा भी भेज सकते
हैं?

सावित्री : हाँ, धनादेश (मनी आर्डर) के जरिये पैसा
भी भेजते हैं। हम यहाँ डाक घर में पैसा
भरते हैं। फारम पर पाने वाले का पता
लिखते हैं। डाक वाले उस पते के अनुसार
जाकर धन देते हैं।

मालती : डाक द्वारा पार्सल वगैरह भी भेज सकते
हैं। बीमा करके कीमती वस्तुये भी भेज
सकते हैं। डाक विभाग हमारे लिये बहुत
ही उपयोगी है। उसमें तार (टेलिग्राम) और
दूर वाणी (टेलिफोन) का इतजाम भी होता
है। तार के द्वारा हम जरूरी समाचार तुरत
भेज सकते हैं। दूरवाणी द्वारा मित्रों से,
बन्धुओं से और अधिकारियों से खुद बात
कर सकते हैं।

मालती : धन्यवाद मा। आज मैं ने तुमसे डाक-घर
के बारे में अनेक बातें जान ली। अगली
बार मामाजी को खत मैं लिखूंगी।

सावित्री : अच्छा! तुम ही लिखो।

अर्थ : डाकिया-తపాల బంట్లు (Post Man),
खत-पत्र - జాబు इतजाम - ఏర్పాటు,
दो राहा - రెండు రోడ్ల కూడలి, चौराहा -
నాలుగు రోడ్ల కూడలి, हवाई जहाज -
విమానము, जहाज - ఓడ, कीमती -
ఖరీదైన, अगली बार - ఈసారి, खुद -
స్వयముగా

42. कृष्णा नदी

कृष्णा नदी दक्षिण भारत की एक प्रसिद्ध नदी है। यह बड़ी पवित्र नदी मानी जाती है। इसका जन्म महाराष्ट्र राज्य के महाबलेश्वर के पास हुआ था। थह महाराष्ट्र, और कर्नाटक राज्य से होकर महबूबनगर जिले में आन्ध्र प्रदेश में प्रवेश करती है। कृष्णा जिले के हसलदीवि के निकट समुद्र में प्रवेश करती है।

तुंगभद्रा, दिंडि, मूसि, पालेरू कृष्णा की उपनदियाँ हैं। कृष्णा नदी प्रचीन काल से आज तक आन्ध्र के जन जीवन से निकट सम्बन्ध रखती है। इसके किनारे पर श्रीशैलम, विजयवाडा, अमरावती, विजयपुरि जैसे प्रसिद्ध स्थान हैं। श्रीशैलम का बाध बिजली उत्पन्न करने में, नगार्जुन सागर बाध सिचाई के लिये विश्व विख्यात है। अमरावति और विजयपुरि प्रसिद्ध बौद्ध विहार थे। धान्यकटक प्रचीन आन्ध्र राज्य की राजधानी थी। नागार्जुन कोडा पर आचार्य नागार्जुन रहते थे। विजयवाडा के इन्द्रकीलाद्रि पर देवी कनकदुर्गा का प्रसिद्ध मंदिर है। विजयवाडा के पास ही प्रकाशम बराज नाम से एक बाध है। इससे लाखों एकड़ भूमि को पानी मिलता है। खेत उपजाऊ बनते हैं। कृष्णा नदी आन्ध्र प्रदेश को सुख सपन्न बनाती है। उसके किनारे पर कोडपल्लि, कूचिपूडि, जैसे प्रसिद्ध गाँव भी हैं। बारह वर्ष में एक बार कृष्णावेणि पुष्कर मनाते हैं। लाखों लोग इस पवित्र नदी में स्नान करके अपने को धन्य मानते हैं। १९९२ में कृष्णा नदी के पुष्कर मनाये गये।

अर्थ : बाध - ఆనకట్ట, उपजाऊ - సారవంతము

43. हमारा झंडा

हमारा देश भारत है। भारत का राष्ट्रीय झंडा तिरंगा झंडा है। इसमें तीन रंग हैं। वे हैं केसरिया, सफेद और हरा। झंडे के ऊपर केसीरया रंग त्याग औरनीये बरारंग है। रंग है। बीच में सफेद और , विरता का सूचक है। सफेद रंग शांति तथा अहिंसा का सूचक है। हरा रंग सौभाग्य और सहकारिता का सूचक है। अशोक चक्र धर्म और न्याय का प्रतीक है। चक्र की चौबीस छड़ियाँ चौबीस घटों के प्रतीक हैं आन्ध्र प्रदेश के पिगलि वेकय्या ने झंडे का नमूना तैयार किया । कांग्रेस ने इसे राष्ट्रीय झंडे के रूप में स्वीकार किया। पहले झंडे के बीच चरखे का चिह्न होता था। बाद में उसके स्थान में अशोक का धर्म चक्र अंकित किया गया। सम्राट अशोक विश्व विख्यात सम्राट थे। उन्होंने बौद्ध धर्म स्वीकार किया । सारे भारत में और आसपास के कई देशों में बौद्ध धर्म का प्रचार कराया । तिरंगा झंडा 15 अगस्त, 26 जनवरी और अन्य प्रमुख प्रसंगों में फहराया जाता है। हमें तिरंगे झंडे का आदर करना चाहिये।

अर्थ केसरिया-काश्याकरंग, सफेद-शुद्ध, हरा-उत्पल, चौबीस-
उत्पल, प्रतीक-सत्य, आसपास-सत्य, प्रकृत, फह
ना-उत्पल

44. गांधीजी

भारत में कई सत और महापुरुष पैदा हुये। बीसवीं सदी के महापुरुषों में गांधीजी प्रमुख हैं। गांधीजी का पूरा

नाम मोहनदास करमचंद गांधी है। वे गुजरात राज्य के पोरबंदर में 2 अक्तूबर 1869 को पैदा हुए। उनके पिता का नाम करमचंद था और माता का नाम पुनलीबाई। छोटी उम्र में ही गांधीजी की शादी कस्तूरबा से हुयी। कस्तूरबा एक साध्वी और आदर्श पत्नी थी।

गांधीजी इंग्लैंड गये और वरिस्टर बनकर आये। वे कुछ साल केलिये दक्षिण आफ्रिका में रहे। वहाँ रहते समय वहाँ के भारतीयों की दीन दशा सुधारने केलिये आंदोलन चलाया। 1916 में वे भारत लौटे।

गांधीजी कांग्रेस सस्था में भारती हुये। उन्होंने भारत को स्वतंत्र बनाने केलिये अनेक सत्याग्रह चलाये। अनेक आंदोलन चलाये। असहयोग आंदोलन, व्यक्ति सत्याग्रह, नमक सत्याग्रह और भारत छोडो आंदोलन उनमें प्रमुख है।

गांधीजी ने सारे देश वासियों में देश प्रेम जगाया। सभी नेताओं को एक मार्ग पर चलाया सत्य और अहिंसा को हथियार बनाकर आंदोलन चलाये।

गांधी जी ने देश के लिये अपना तन, मन, धन लगाया। दिन रात परिश्रम किया। कई बार जेल गये। उपवास किये। जन जन के दिलों में स्वतंत्रता की इच्छा जगायी। उनके अथक आंदोलन के फल स्वरूप भारत 15 अगस्त 1947 को आजाद हुआ।

गांधीजी बड़े त्यागी थे। उन्होंने अपना सारा जीवन देश सेवा केलिये अर्पित किया। उन्होंने सादगी, हरिजन उद्धार, खादी प्रचार, हिन्दी प्रचार, कुटीर उद्योग, गो सेवा

आदि रचनात्मक कार्यक्रमों पर भी जोर दिया। वे देश की सर्वतोमुखी उन्नति चाहते थे। 30 जनवरी 1948 के दिन वे गोली से मारे गये। गांधीजी हमारे देश की बड़ी विभूति हैं। उनका जीवन आदर्श और अनुकरणीय है।
अर्थ: कुटीर उद्योग-కుటీర పరిశ్రమలు, विभूति- మహాపురుషుడు

4 5. अच्छी सबक

धनगुप्त और विष्णुगुप्त दोनो मित्र थे। दोनो एक शहर में रहते थे। दोनो व्यापारी थे। उनमें धनगुप्त सच्चा था और विष्णुगुप्त कपटी।

एक बार धनगुप्त तीर्थयात्रा करने निकला। जानें से पहले वह विष्णुगुप्त के पास जाकर बोला “प्यारे दोस्त! मैं दक्षिण देश की यात्रा करने जाता हूँ। मेरे पास दस मन लोहा है। उसे तुम्हारे घर में रखूँगा। यात्रा से लौटने के बाद तुमसे ले लूँगा। विष्णुगुप्त अपने मित्र की प्रार्थना मान गया।

छ. महीने बीत गये। धनगुप्त तीर्थ यात्रा से लौट आया। वह विष्णुगुप्त के पास जाकर अपना लोहा मागने लगा तो उसने बड़ी चिंता के साथ कहा-” भाई! हमारे घर में चूहे अधिक हैं वे तुम्हारा सारा लोहा खा गये। यह सुनकर धनगुप्त समझ गया कि विष्णुगुप्त झूठ बोल रहा है। वह चुपचाप घर चला गया।

दो महीने बीत गये। एक दिन धनगुप्त विष्णुगुप्त के घर पर आया। तब विष्णुगुप्त का बेटा बेरो के लिये ज़िद कर रहा था। धनगुप्त उसे साथ लेकर बेर

ఖరదినె గయా । उसने बालक को एक स्थान में छिपाया । एक घटे के बाद वह विष्णुगुप्त के पास आकर राने लगा । कारण पूछने पर उसने कहा - घर आते वक्त एक चील तुम्हारे बेटे को उठा ले गयी। यह बात सुनकर विष्णुगुप्त आग बबूला हो गया।

यह मामला काजी तक गया। काजी समझ गये कि विष्णुगुप्त कपटी है। उसने धनगुप्त को उसका लोहा दिलाया और विष्णुगुप्त को उसका बेटा ।

अर्थ : लोहा - యినుము, निकला - బయలుదేరెను, मन - మణుగుబరువు, मान गया - అంగీకరించెను, सारा - మొత్తము, समझ गया - గ్రహించెను, चुपचाप - మౌనముగా, ज़िद - మొండి, छिपाया - దాచెను, मामला - విషయము, సందర్భము, आग बबूला होना - ఎక్కువకోపపడుట, काजी - न्यायाधीश, बेर - రేగు పండ్లు, चील - గ్రద్ద

विराम चिह्न : विराम चिह्नములు

మనము మాట్లాడునపుడు ఏకబిగిన మాట్లాడము సమయసందర్భాలను బట్టి ఆగుతూ, భావానికి అనుగుణంగా మాట్లాడుతాము. అప్పుడే మనం చెప్పిన విషయం ఎదుటి వారికి అర్థం అవుతుంది. అలాగే వ్రాయునప్పుడు కూడ విషయాన్ని, భావాన్ని, సందర్భాన్ని అనుసరించి కొన్ని విరామచిహ్నములను వ్రాస్తాము. వాటిని బట్టి చదివేవారు విషయాన్ని స్పష్టంగా అర్థం చేసికోగలుగుతారు హిందీ భాషలో వుపయోగింపబడుతున్న విరామ చిహ్నములు క్రింద యివ్వబడినవి:

1. अल्प विराम (कामा)
2. अर्ध विराम (सेमि कोलन),

- 3 अपूर्ण विराम (कोलन) 4 पूर्ण विराम 1
 5 प्रश्न बोधक 6. विस्मयादि बोधक।
 7 निर्देशक (डैश) 8. योजक (हाइफन) -
 9. कोष्ठ (ब्रैकेट) ( ) 10. उद्धरण चिह्न “ ”
 11. लाघव जिहन

उदा:

डॉक्टर, मिस्टर, तारीख, पंडित, शब्दों के लिये. डा
 मि ता प.

परिशिष्ट : అనుబంధము

1. गिनती: ఒంటు

1 एक	13 तेरह	25 पच्चीस
2 दो	14 चौदह	26 छब्बीस
3 तीन	15 पन्द्रह	27 सत्ताईस
4 चार	16 सोलह	28 अठ्ठाईस
5 पाँच	17 सत्रह	29 उनतीस
6 छ	18 अठारह	30 तीस
7 सात	19 उन्नीस	31 इकतीस
8 आठ	20 बीस	32 बत्तीस
9 नौ	21 इक्कीस	33 तैतीस
10 दस	22 बाईस	34 चौतीस
11 ग्यारह	23 तेईस	35 पाँतीस
12 बारह	24 चौबीस	36 छत्तीस
		37 सैतीस

38	अडतीस	62	वासठ	86	छियासी
39	उनचालीस	63	तिरसठ	87	सत्तसी
40	चालीस	64	चांसठ	88	अट
41	इकतालिस्	65	पेसठ	89	न
42	वयालीस	66	छियासठ		
43	तेतालीस	67	स		
44	चवालीस	68			
45	पतालीस	69			
46	छियालीस	70			
47	सेतालीस	71			
48	अडतालीस	72			
49	उनचास	73			
50	पचास	74			
51	इक्कावन	75			
52	वावन	76			
53	तिरपन	77			
54	चावन	78			
55	पचपन	79			
56	छप्पन	80	अस्सी	10,000	दस हजार
57	सत्तावन	81	इक्यासी	1,00,000	एक लाख
58	अट्ठावन	82	वयासी	1,00,00,000	एककरोड
59	उनसठ	83	तिरासी		
60	साठ	84	चौरासी		
61	इकसठ	85	पचासी		

భిన్న (భాగ) భిన్నములు

1/4 పావ, चौयाई 1 1/4 సవా 2 1/4 సవా దో
3 1/4 సవా తీన 4 1/4 సవా చార 1/2 ఆధా, एकवटे
దో

1 1/2 డెడ్ 2 1/2 ఢాई, అడాई 3 1/2 సాడె తీన
4 1/2 సాడె చార 3/4 పౌన 1 3/4 పౌన దో
2 3/4 పౌన తీన 3 3/4 పౌన చార 4 3/4 పౌన పాచ

నోట్ సవా, సాడె (చేర్చబడినపుడు పున్న అంకె కంటే ఎక్కువ
అని తెలియజేయును.

పౌన శబ్దము యిచ్చిన సంఖ్య కంటే ఒకటి తక్కువ అని
తెలియజేయును

2. हफते के दिन : వారములు

రవिवार, ఇతవార ఆదివారము

सोमवार, पीर : సోమవారము

मंगलवार : మంగళవారము

बुधवार బుధవారము

गुरुवार, बृहस्पतिवार, जुमेरात గురువారము

शुक्रवार, जुमा శుక్రవారము

शनिवार, शनीचार శనివారము

3: अंग्रेजी महीने : ఇంగ్లీషు నెలలు

जनवरी : జనవరి మే సెప్టెంబరు

फरवरी: ఫిబ్రవరి జూన్ జూన్ అక్టోబరు

मार्च మార్చి జూలై నవంబరు

अप्रैल : ఏప్రిల్ అగస్ట్ డిసెంబరు

4. తేలుగు కే మహీనే : తెలుగు నెలలు

చైత్ర, చైత చైత్రమాసము వైశాఖ వైశాఖమాసము
 జ్యేష్ఠ, జెఠ జ్యేష్ఠమాసము ఆషాఢ ఆషాఢమాసము
 శ్రావణ, శావణ శ్రావణమాసము భాద్రపద, భాదో భాద్రపదము
 ఆశ్విన్, కృంద్ర ఆశ్వయుజము కార్తీక, కార్తీక కార్తీకము
 మార్గశీర్ష, అగ్రహణ మార్గశీర్షము పౌష, పూస పుష్యము
 మాఘ, మాఘ మాఘము ఫాల్గుణ, ఫాల్గుణ ఫాల్గుణము

5. కాలమాన : కాలమానము

పల, క్షణ : క్షణము; సేకండ్ : సెకండు
 మినట్, మినట్ : నిమిషము : పఠర : రూము (3 గంటలు)
 ఘడి : ఘడియ (24 నిమిషములు), ఘంట : గంట
 దిన : దినము, పగలు; రాత్రి, రాత్రి : రాత్రి
 సుబహ, సబేర : ఉదయము; దోపఠర, దుపఠర : మధ్యాహ్నము
 సప్తాఠ, హఫ్తా : వారము, 7 దినములు
 పక్ష, పక్షవాశ : పక్షము, 15 దినములు
 శుల్క పక్ష : శుక్లపక్షము; కృష్ణ పక్ష : కృష్ణపక్షము
 మహీనా, మాస నెల, మాసము; సాబల, బరస, వర్ష : సంవత్సరము
 శతాబ్దీ, సదీ శతాబ్దము; యుగ : యుగము

6. దిశాయే : దిక్కులు

పూర్వ పూర్వ, మశరీక తూర్పు పశ్చిమ, మగరీబ : పడమర
 ఉత్తర ఉత్తరము దక్షిణ, దక్షిణ : దక్షిణము
 దక్షిణ-పూర్వ అగ్నేయము దక్షిణ-పశ్చిమ : నైఋతి
 ఉత్తర-పశ్చిమ వాయువ్యము ఉత్తర-పూర్వ : ఈశాన్యము
 దాయో, దాహినా కుడి బాయో ఎడమ

7. ऋतुः : ఋతువులు

वसंत मौसिम, बहार : వసంత ఋతువు

ग्रीष्म, गर्मी : గ్రీష్మ ఋతువు

वर्षा बरसत : వర్ష ఋతువు

शारद, शीत, जाड़ा శరదృతువు

हेमत : హేమంత ఋతువు

शिशिर : శిశిర ఋతువు

8. रिस्तेदार : బంధువులు

मौ, माता- తల్లి

भाई- సోదరుడు

डकी, बेटी- కుమార్తె

ना- తల్లితండ్రు

दा- తండ్రు

पति, मर्द- భర్త

ससुर- మామ

दामाद, जमाई- అల్లుడు

भानजी- మేనకోడలు

मामी- మేనత్త

देवर- భర్త తమ్ముడు

बहू- కోడలు

साली- భార్య చెల్లెలు

चाचा- పినతండ్రు

सौत- సవతి

समधी- వియ్యంకుడు

बहनोई- సోదరి మగడు

बाप, पिता- తండ్రి

बहिन- సోదరి

लडका- కుమారుడు

नानी- తల్లితల్లి

दादी- తండ్రితల్లి

स्त्री, पत्नी- భార్య

सास- అత్త

भानजा- మేనల్లుడు

मामा- మేనమామ

जेठ- భర్త జేష్ఠ సోదరుడు

ननद- ఆడబిడ్డ

साला- బావమరిది

मौसी- తల్లి సోదరి

चाची- పినతల్లి

सौतेली मौ- సవతి తల్లి

समधिन- వియ్యపురాలు

भाभी- సోదరుని భార్య

భతీజా- సోదరుని పుత్రుడు
 నాతిన- కూతురు కుమార్తె
 పోతా- కుమారుని కుమారుడు

భతీజీ- సోదరుని పుత్రిక
 నాతీ- కూతురు కుమారుడు
 పోతీ- కుమారుని కుమార్తె

9. शरीर के अग- శరీరావయవములు

मुख- ముఖము
 नाक- ముక్కు
 जीभ, जवान- నాలుక
 सिर- తల
 आख- కన్ను
 पपोटा- కనుబొమ్మ వెంట్రుక
 कान- చెవి
 माथा- నుదురు
 दाँत- దంతములు
 बाल, केश- వెంట్రుకలు
 ओठ, होठ- పెదవి
 कलाई- మణికట్టు
 कंधा- భుజము
 सींग- కొమ్మ
 बगल- చంక
 तलुआ- అరికాలు
 अगूठा- బొటనవ్రేలు
 दिल, हृदय- హృదయము
 फेफडा- ఊపిరితిత్తి
 हडडी- ఎముక

मुँह- నోరు
 मूँछ- మీసము
 जबडा- దవడ
 दाडी- గడ్డము
 पलक- కనురెప్ప
 भो- కనుబొమ్మ
 गाल- చెంప
 खोपडी- పుర్రె
 मगज, दिमाग- మెదడు
 गर्दन- మెడ
 हाथ- చెయ్యి
 हथेली- అరచెయ్యి
 बाह, बाजू- బాహువు
 चमडा- చర్మము
 जाँघ- తొడ
 एडी- మడమ
 छाती - వక్షస్థలము
 कलेजा- గుండెకాయ
 ठठरी- ఆస్టిపంజరము
 पैर, टांग- కాలు

కమర- నడుము	నాఫ- నాభి
నాడీ, నవ్జ- నాడి	గాశత, మాస- మాంసము
మన- మనస్సు	వగల- ప్రక్క
ఘూసా, ముట్రవీ- పిడికిలి	నఖ, నాఖన- గొరు
ఖుర- గిట్ట	మరదా- మృతశరీరము
టఖనా- చీలమండ	పోఠ- వీపు
శరీర, వదన, దేహ- శరీరము	ఁగలీ- వ్రేలు
ఖూన, లోహ్- నెత్తురు	నాడీ- నాడి
మన- మనస్సు	చూతడ- పిరుదులు
థన- పొదుగు	అతడియో- ప్రేగులు
పెట- పొట్ట	తిల్లీ- ప్లీహము

10. जानवर और पक्षी : జంతువులు-పక్షులు

గాయ- ఆవు	వేల- ఎద్దు
చూహ- ఎలుక	హాథీ- ఏనుగు
ఖరగాశ- కుందేలు	కుత్తా- కుక్క
కుతिया- ఆడకుక్క	బదర- కోతి
ऊँट- ఒంటె	ఖచ్చర- కంచరగాడిద
चीता- చిలుతపులి	घोडा- గుఱ్ఱము
भैस- నేడ	गधा- గాడిద
गैडा- ఖడ్గమృగము	भेड़- గొట్ట
लोमड़ी- గుంటనక్క	कछुआ- తాబేలు
भेड़िया- తోడేలు	बारहसिंगा- దుప్పి
गिलहरी- ఉడుత	मेढक- కప్ప
भालू रीछ- ఎలుగుబంటి	गीदड़- నక్క

సుఅర- పంది
 సాప- పాము
 నేవలా- ముంగిస
 హిరన- లేడి
 మగర, ఘడియాల- మొసలి
 ఖటమల- నల్లి
 గోధ- రాబండు
 మకఖి- ఈగ
 విచ్ఛూ- తేలు
 చీటి- చీమ
 కాయల- కోకిల
 చీల- గద్ద
 ఉల్లూ- గుడ్లగూబ
 చిడియా- పక్షి
 గోరేయా- పిచ్చుక
 నోతా- చిలుక
 హేస- హంస
 మోనా- మైనాపక్షి, గొరువంక

బిల్లీ- పిల్లి
 బాఘ- పెద్దపులి
 శేర, సిహ- సింహము
 వకరా- మేక
 ఘూస- పందికోక్క
 మచ్చర- దోమ
 మకడి- సాలీడు
 చీలర- జోరీగ
 త్రిపకలీ- బల్లి
 కొంఆ- కాకి
 మృగా- కోడిపుంజు
 చమగోదడ- గబ్బిలము
 మోర- నెమలి
 కబూతర- పావురము
 వతఖ- బాతు
 గోధ- రాబండు
 బగులా, వక- కొంగ
 వులవుల- బుల్బుల్ పక్షి

11. फल और तरकारियाँ : పండ్లు, కూరగాయలు

కేలా- ఆరటి
 ఆలూబుఖరా- ఆలుబకారా
 అఖరోట- ఆక్రొటు
 జదాల్- జలతారుపండు
 తరబూజ- తర్బూజాపండు

అననాస- అనాస
 కిసమిస- కిస్మిస్ పండు
 అజీర- అత్తిపండు
 అమరూద- జామపండు
 అనార- దానిమ్మ పండు

అగూర- ద్రాక్ష
 నీబూ- నిమ్మకాయ
 కఠహల- పనసపండు
 ఆమ- మామిడికాయ
 శరీఫా- సీతాఫలము
 నారయల- కొబ్బరికాయ
 పిస్తా- పిస్తాపండు
 గోభీ- క్యాబేజీ
 సేమ- చిక్కుడు
 ఖీరా- దోసకాయ
 మటర్- బరాణీలు
 భిడీ- బెండకాయ
 వేగన- వంకాయ
 తురకీ- బీరకాయ
 హరీమిచ్- పచ్చిమిరపకాయలు

నారగీ- నారింజ
 జామన- నేరేడు
 ఖరబూజ- పుచ్చకాయ
 నాశపాతీ- బేరిపండు
 సేబ- సీమరేగు
 బేర- రేగుపండు
 ప్యాజ- ఉల్లిపాయ
 ఫూల గోభీ- కాలిఫ్లవర్
 కుమ్హడా-గుమ్మడికాయ
 ఆలూ- బంగాళదుంప
 చుకదర్- బీట్‌రూట్
 మూలీ- ముల్లంగి
 కరేలా- కాకరకాయ
 లాంకీ- సొరకాయ
 టమాట- టమాటా

12. అనాజ . ధాన్యములు

ధాన్- వడ్డు
 గోహే- గోధుమలు
 జొ- యవలు.బార్లీ
 జ్వార- జొన్నలు
 కడద- మినుములు

చావల- బియ్యము
 వాజరా- సజ్జలు
 తిల- నువ్వులు
 అరహర్- కందులు
 మూగ- పెసలు

13. खाने की चीजे : భాద్య పదార్థములు

భాత-అన్నము
 డహీ- పెరుగు

సాగ- కూర
 ఖానా- అన్నము

పకవాన- పిండివంటలు
 మఱి- చేప
 ఘీ- నెయ్యి
 నమక- ఉప్పు
 దారూ, శరాబ- సారాయి
 రోటీ- ఠిట్టె
 మఱ్ఱా, తాట- మజ్జిగ
 శాహద- తేనె
 శాకర, చీనీ- పంచదార
 చాయ- తేనీరు
 మురబ్బా- లేహ్యము

మేదా- మైదాపిండి
 మిశ్రీ- పంచదార
 దూధ- పాలు
 ముఖన- వెన్న
 కిసమిస- ఎండుద్రాక్ష
 మాస, గోస్వ- మాంసము
 ఖీర- పరమాన్నము
 దాల- పప్పు
 ఆటా- పిండి
 మిఠాई- మిఠాయి
 శరవత్- పానీయము

14. कुछ लोकोक्तियाँ : కొన్ని సామెతలు

(తెలుగులో సమానార్థకములు)

1. कढ़ाई से निकला चूल्हे में नुल में
పొయ్యిలో పడినట్లు
2. कभी नाव गाड़ी पर, कभी गाड़ी नाव में
బండ్లు ఓడలును ఓడలు బండ్లును అయినట్లు
3. करेगा सो भरेगा जैसे ननु वाचिक जैसे ननु वाचिक
చేసికొన్నవాచిక చేసికొన్నవాచిక
4. कहाँ राजा भोज कहाँ गेहूँ तेली नक़्क़ ఎక్కడ
నాగలోకమెక్కడ ?
5. काला अक्षर भीस बराबर विद्यते निवाचु पित
పశువు
6. खरबूजे को देख कर खरबूजा रंग बदलता है
పులిని చూపి నక్క వాత పెట్టుకొన్నట్లు

- 7 గగా గయె గగాదాస, జమునా గయె జమనాదాస
ఏరోటికి ఆ పదం పాడినట్లు
8. గాగర మె సాగర భరనా బిందువులో సింధువును
ఇముడ్చుట.
9. ఘర కీ మురగీ దాల బరాబర . పెరటి చెట్టు మందుకాదు.
10. ఘోషీ కా కుత్త న ఘర కా, న ఘాట కా .
రెంటికి చెడిన రేవడి.
- 11 నీమ హకీమ జాన కా ఖతరా నీచేతి మాత్ర
వైకుంఠయాత్ర
- 12 జేసీ కరనీ వేసీ భరనీ చేసికొన్నమాడికి చేసికొన్నంత
దక్కుతుంది.
13. జిసకీ లాఠీ उसकी भैस . కర్రగలవానిదే గొర్రె
14. చొర కీ దాఢీ మె తినకా . గుమ్మడికాయ దొంగ
అంటే భుజాలు తడుముకున్నట్లు.
15. నాచ న జానె ఆంగన టెడా . అడలేక మద్దెల తోడు
అన్నట్లు
16. దూర కే ఢొల సుహాజనె . దూరపు కొండలు నునుపు
17. పహలే ఆత్మా, फिर परमात्मा . మొదట యింట్లో
దీపం వెలిగించి తర్వాత గుడిలో వెలిగించు
18. हाथ कगन को आरसी क्या ముంజేతి
కంకణమున కద్దమేల
19. ऊँची दूकान फीका पकवान . పేరు గొప్ప ఊరు
దిబ్బ
- 20 अब पछताये होत क्या, जब चिड़िया चुग गई
ఖेत గత జల సేతుబంధనము

15. एक शब्द में लिखना

1. नगरो मे रहनेवाले मनुष्य ----- नागरिक
2. गीत गानेवाला ----- गायक
3. पठने के लिए पुस्तके रखने का स्थान ---- पुस्तकालय
4. जो मंदिर मे पूजा सम्बन्धी कार्य करता है ----- पुजारी
5. जो देख नहीं सकता ----- अन्धा
6. जो खूब परिश्रम करता है----- परीक्षिमी
7. जो सत्य बोलता है----- सत्यवादी
8. विद्या पाने की इच्छा रखने वाला----विद्यार्थी
9. जो खेती का काम करता है----- किसान
10. दूसरो को दान देनेवाला ----- दानी
11. किसी की गुलामी करनेवाला ----- गुलाम
12. जो हिंसा नहीं करता ----- अहिंसक
13. पाठ पढ़ाने वाला ----- अध्यापक
14. घोडे पर सवारी करनेवाला ----- घुडसवार
15. कविता करने वाला ----- कवि
16. नौकरी करनेवाला ----- कर्मचारी
17. उपन्यास लिखनेवाला ----- उपन्यासकार
18. कहानी लिखनेवाला ----- कहानीकार
19. हिंसा करनेवाला ----- हिंसक
20. धोखा देनेवाला ----- धोखेबाज
21. दूसरो पर दया करनेवाला ----- दयालू
22. प्रेम करनेवाला पुरुष ----- प्रेमी

23. प्रेम करनेवाली स्त्री -----प्रेयसी, प्रेमिका
24. दूसरो को शिक्ष देनेवाला -----शिक्षक
25. उपदेश देनेवाला ----- उपदेशक
26. जो अनेक विषय जानता है ----- पंडित
27. जो अधिक ज्ञान रखता है ----- ज्ञाना
28. जिसे अधिक जमीन होती है वह ----- जमींदार
29. पिता से मिलनेवाला सपत्ति -----विरासत, बपौती
30. दूसरो का उपकार करनेवाला ----- परोपकारी
31. जो सुन नहीं सकता ----- बहरा
32. जो चल नहीं सकता ----- लगडा
33. जो लडकी अविवाहित है, वह ----- कन्या,
कुमारी
34. जो स्वेच्छा के साथ जीवन बिताता है -----
स्वेच्छाचारी
35. पुराणो से सम्बन्ध विषय ----- पौराणिक
36. सहयोग न देना ----- असहयोग
37. सलाह देनेवाला ----- सलाहकार
38. जो बोल नहीं सकता ----- गूंगा
39. एक अकवाला नाटक ----- एककी
40. मार्ग दिखानेवाला ----- मार्गदर्शक
41. सहायता करनेवाला ----- सहायक
42. दूसरो को हानि पहुँचने के लिए किया जाने-वाला
गुप्त प्रयत्न ----- षडयंत्र
43. अधिक डरनेवाला ----- डरपोक
44. साहस दिखानेवाला ----- साहसी

45. पहरा देनेवाला ----- पहनेदार
46. जिससे अधिक बल हो, वह ----- बलवान,
मजबूत
47. जिसमे बल नहीं है, वह ----- निर्बल
48. चित्र की रचना करनेवाला -----चित्रकार
49. कपट व्यवहार करनेवाला -----चित्रकार
50. गाडी चलानेवाला ----- गाडीवान, गाडीवाला
51. जो नहीं मरता वह ----- अमर
52. बहुत समय तक जीवित रहनेवाला -----
चिरजीव
53. शिकार खेलनेवाला -----शिकारी
54. जो घमड करता है वह -----घमडी
55. इतिहास से सम्बन्धित ----- ऐतिहासिक
56. पैसा कम खर्च करनेवाला ----- कजूस
57. भिक्षा मागनेवाल -----भिक्षुक, भिखारी
58. भिक्षा मागनेवाला स्त्री ----- भिखारिन
59. पाठ पढ़ानेवाला -----अध्यापक
60. सोने के आभूषण बनानेवाला ----- सुनार
61. लोहे की चीजे बनानेवाला ----- लुहार
62. कपडे बुननेवाला ----- जुलाहा, बुनकर
63. मिट्टी के बरतन बनानेवाला ----- कुम्हार
64. मँन हरनेवाला ----- मनोहर
65. अधिक शराब पीनेवाला ----- शराबी,
पियक्कड
66. अकसर कृपित हानेवाला -----क्रांथी

67. जिसमे अधिक लालच है वह ----- लालची
68. कूली (मजदूरी) करनेवाला ----- मजदूर
69. यात्रा करनेवाला ----- यात्री
70. जो दुःख में है वह ----- दुखी
71. जिसका कोई अंत नहीं है, वह ----- अनंत
72. जिसका कोई नाम नहीं है, वह ----- अनाम
73. जो अच्छे गुण रखता है, वह ----- गुणवान, गुणी
74. संस्कृति से सम्बन्धित-----सांस्कृतिक
75. अधिक स्वार्थ की चिन्ता रखने वाला -----स्वार्थी
76. जो ईश्वर को नहीं मानता है वह ----- नास्तिक
77. जो ईश्वर को मानता है वह ----- आस्तिक
78. विरह से व्याकुल पुरुष -----विरही
79. विरह से व्याकुल स्त्री -----विरहिणी
80. दूसरो का माल लूटनेवाला -----डाकु, लुटेरा
81. गुप्त रूप से दूसरो की चीजे ले जाने वाला ----- चोर
82. जिनकी तुलना नहीं कर सकते -----अतुलित
83. जो प्रशंसा पात्र है ----- प्रशंसनीय
84. भूत काल से सम्बन्धित ----- अतीत
85. निंदा करनेवाला -----निंदक
86. प्रशंसा करनेवाला -----प्रशंसक
87. सुधार के कार्य करनेवाला -----सुधारक
88. दूसरो को हत्या करनेवाला -----हत्यारा
89. हित चाहनेवाला -----हितचिन्तक
90. देश या समाज के लिए प्राण अर्पण करनेवाला -----शहीद
91. जिस में अधिक पराक्रम हो, वह ----- पराक्रमी
92. जो कोई काम नहीं करता -----बेकार, बेकाम
93. समय को व्यर्थ गँवानेवाला -----सुस्त

94. वुरा आचरण करनेवाला -----पतित
 95. नीति से सम्बन्धित ----- नैतिक
 96. जा पहले कभी नहीं हुआ हां --- अपूर्व

1. भिन भिन अर्थ वाले शब्द :

భిన్న భిన్న అర్థములు గల మాటలు

1. मगर इस तालाब में दां मगर हैं। (पानी में रहने वाला एक जानवर, మొసలి)
 मैं कालेज में पढना चाहता हूँ मगर मेरे पिताजी नहीं मानते हैं। (लेकिन, కాని)
2. दो पेड पर दां कबूतर बैठे हैं (सख्य) वाचक शब्द, రెండు)
 मुझे एक कलम दो (देना क्रिया का विधिवाचक रूप, యిమ్ము)
3. पर बेच पर किताब है (ऊपर, పైన, మీద)
 पक्षी के दो पर होते हैं (पख, రెక్కలు)
4. डाल : पेड की डाल पर वदर है (डाली, కొమ్మ)
 सिपाही ने चार शतृओं को मार डाला।
 (काम पूरा कर देना, చంపివేయుట, చేసివేయుట...)
5. जल : कल हमारे गाव में साँ घर जल गये,
 (जल जाना, కొలిపోవుట)
 इस नदी का जल बहुत साफ है (पानी, నీరు)
6. की राम की पत्नी सीता है (षष्टि विभक्त, యొక్క)
 तुमने ऐसी हानि क्यों की? ('कर' धानु, का भूतकाल, చేయుట)

7. भूल : उसकी भूल माफ कीजिये (गलती, పొరపాటు, తప్పు)
मै कलम लाना भूल गया (भूल जाना, మరచిపోవుట)
8. कि : पिताजी ने कहा कि आज रात को जरूर पानी बरसेगा (योजक, అని)
तुम मेरे साथ आओगे कि नहीं (या, छंद)
उसका भाई इसलिये नहीं आया कि वह बीमार है (क्योंकि, ఎందుకనగా)
9. मान : कवि का मान सब देशो मे होता है। (आदर, గౌరवము)
मेरे भाई को तौल का मान नहीं आता (परिमान, పరిమాణము)
10. और : सीता और गीता सिनेमा जाती है। (तथा, మరియు)
हमको और दो लीटर दूध चाहिए (अधिक, యింక)
11. जी : रगाराव जी बडे पंडित है (आदरसूचक, గారు)
आज उसका जी अच्छा नहीं है (मन, మనస్సు)
12. बदर : बबई का बदर बहुत बडा है। (बदरगाह, రేవుపట్టణము)
बदर पेडो पर रहते हैं एक जानवर , इंड्र)
13. कर : हम कर जोडकर भगवान की वन्दना करते हैं (हाथ, చేతులు)
मेरे मामाजी दस हजार रूपये कर चुकाते हैं। (लगान, పన్ను)
14. कल : कल मैं उदकमडल जाऊंगा (आनेवाला दिन, రేపు)
मेरा भाई ओगोल से आया (बीता हुआ दिन, నిన్న)
कल मे आटा पीसते हैं (यत्र, యంత్రము)

15. सोना . मेरे पिताजी रात के दस बजे सोते हैं।
(सो जाना, నిదించుట)
सोना बहुत महंगा है (स्वर्ण, బంగారము)
- 16 लाल माधवी लाल कपड़े पसंद करती है।
(लाल रंग, ఎర్రని)
हम सब भारत माता के लाल हैं (पुत्र, కుమారుడు)
- 17 तीर धनुष के सहारे तीर छोड़ते हैं (बाण, బాణము,
समुद्र के तीर कई लोग बैठे हैं (किनारा, ఒడ్డు)
- 18 पत्र मेरे मामाजी ने एक पत्र लिखा (खत, జాబు)
बरगद के पत्र चौड़े होते हैं (पत्ते, ఆకులు)
- 19 काम आज का काम कल पर मत छोड़ो (कर्म, పని)
शिवजी ने काम देव को भस्म कर डाला
(कामदेव, మన్నుధుడు)
- 20 काल भूतकाल के छः भेद हैं (समय, కాలము)
काल के हाथ से राजा भी नहीं बच सकता (यमराज, యముడు, మృత్యువు)
- 21 मत जमीन पर मत बैठिये (निषेध वाचक, పద్దు)
हम मत देकर ससद के सदस्य को चुनते हैं। (मतदान, ఓటు)
- 22 आम आम मीठा होता है (एक फल, మామిడిపండు)
हमारे देश के आम लोग गरीब हैं।
(साधारण, సామాన్యమైన)
- 23 उत्तर भारत के उत्तर में हिमालय पर्वत है (उत्त दिशा, ఉత్తరదిక్కు)
मेरे प्रश्न का उत्तर लिखो (जवाब, జవాబు)
- 24 भाग उस लकड़ी के तीन भाग करो (टुकड़े, భాగము)
सिपाही रणभूमि से भाग गया (भाग जाना, పారిపోవుట)
शाम की जुलूस में मैं भी भाग लेना चाहता हूँ, (हिस्सा लेना, పాల్గొనుట)

17. विलोम शब्द

- 1 వ్యతిరేక అర్థమునిచ్చు పదములను "వिलोम" శబ్ద అంటారు. ప్రాణివాచక శబ్దములు, గుణము, ఆకారము, స్థలము తెలిపే విశేషణాలు. క్రియలు వ్యతిరేక అర్థాలను కలిగి ఉంటాయి
2. స్త్రీ వాచక శబ్దములకు ఇ, ఇన, ఆఇన, నీ ప్రత్యయములు చివర వచ్చును కాని చాలా పదములు ప్రత్యేకముగా ఉండును
- 3 కొన్ని పదములకు ముందు అ, అన, బె, దూర, అ అను ఉపసర్గలు చేరును.

ఉదా

వडा	-	छोटा	కాలా	-	सफेद
कपट	-	निष्कपट	इज्जत	-	बेइज्जत
अमीर	-	गरीब	साक्षर	-	निरक्षर
आगे	-	पीछे	सदाचार	-	दुराचार
तेज	-	धीरे - धीरे	सोना	-	जागना
दिन	-	रात	बहुत	-	कुछ
अदर	-	बाहर	सत्य	-	असत्य
वीर	-	भीरू	ज्ञान	-	अज्ञान
पास	-	दूर	उठना	-	बैठना
अदर	-	बाहर	सवाल	-	जवाब
अच्छा	-	बुरा	मान	-	अपमान
सुख	-	दुःख	आदि	-	अत
गरम	-	ठंडा	भाई	-	बहन
यश	-	अपयश	सुर	-	असुर
गचीन	-	नवीन	रोग	-	निरोग

या	-	पुराना	सज्जन	-	दुर्जन
लिक	-	नौकर	सुन्दर	-	असुन्दर
ना	-	देना	रौना	-	हँसना
	-	पर	गरम	-	ठंडा
कलमद	-	बेवकूफ, मूर्ख	उँचा	-	नीचा
र्म	-	अधर्म	स्वतंत्र	-	अस्वतंत्र
पर	-	नीचे	आगे	-	पीछे
च	-	झूठ	सस्ता	-	महंगा
भ	-	अशुभ	दिन	-	रात
ला	-	सफेद	साहसी	-	डरपोक
र	-	व्देष	आना	-	जाना
र्ग	-	नरक	आजाद	-	गुलाम
फ	-	गदा	अधकार	-	प्रकाश
मानदार	-	बेईमानदार	आदमी	-	औरत
रभ	-	अत	कीर्ती	-	अपकीर्ती

18. समान अर्थ वाले शब्द : సమానార్థకములు

ता	-	माँ	पशु	-	जानवर
ता	-	बाप	मरण	-	मौत मृत्यु
ई	-	सहोदर,			
		अनुज, अग्रज	नीद	-	निद्रा
ध्यापक	-	गुरू, उस्ताद	मदिरा	-	शराब, मदध, दारू
धा	-	शिक्षा, तालीम	पक्षी	-	विहग
ोध	-	कोप, नाराज	वन	-	जंगल, अरण्य
न्न	-	भात	बाग	-	बगीचा, फुलवारी

पानी	-	जल	फूल	-	पुष्प, कुसुम, सुमन
कीचड़	-	पक्क	मंदिर	-	देवालय
शेर	-	सिंह	कपड़ा	-	वस्त्र
लडका	-	बालक	नाव	-	नौका
लडकी	-	बालिका	सम्राट	-	महाराजा
औरत	-	स्त्री, वनिता	सम्राज्ञी	-	महारानी
आदमी	-	मनुष्य, इनसान	छल	-	कपट
पहाड़	-	पर्वत	अमीर	-	धनवान
सोना	-	सुवर्ण, कचन	गरीब	-	कगाल
तारे	-	नक्षत्र	अकलमद	-	बुद्धिमान
आकाश	-	आसमान	बेवकूफ	-	मूर्ख
सच	-	सत्य	घर	-	मकान
झूठ	-	असत्य	कुटीर	-	झोपड़ी
प्राचीन	-	पुराना	भवन	-	महल
नवीन	-	नया, अर्वाचीन	निरक्षर	-	अनपढ़
प्रश्न	-	सवाल	पढालिखा	-	साक्षर
रात	-	रात्री, निशा, निशीधि	शुरू	-	प्रारभ
भीरू	-	डरपोक	प्रकाश	-	उजाला, काति, छवि
वीर	-	साहसी, पराक्रमशाली	अैधेरा	-	अधकार
पास	-	नजदीक	सेना	-	फौज
अदर	-	भीतर	गाँव	-	ग्राम

आजाद	-	स्वतंत्र	यशा	-	कीर्ति
ईमानदार	-	विश्वासपात्र	प्रेम	-	प्यार, अनुराग
मान	-	गौरव, आदर	गलती	-	दोष, भूल
अपमान	-	अनादर,			
		अगौरव	क्षमा	-	माफी
इज्जत	-	आदर	पेड	-	वृक्ष
रोग	-	बीमारी	तटाक	-	तालाब
पराधीन	-	परतंत्र	पक्षी	-	चिड़िया
सुर	-	देवता	तोता	-	शुक
असुर	-	राक्षस	कोयल	-	पिक
			आग	-	अग्नि
बेटा	-	पुत्र	विद्वान	-	पंडित
बेटी	-	पुत्रिका, पुत्री	सम्राट	-	महाराजा
खुशबू	-	सुगंध	साप	-	सर्प, भुजग
बदबू	-	दुर्गंध	हाथी	-	गज
युवती	-	कन्या	चाँद	-	चंद्रमा, हन्दु
सेनिक	-	सिपाही	सूरज	-	सूर्य, दिनकर
सरदार	-	सेनापति	कृपा	-	दया
दीवान	-	मुख्य मंत्री	शिष्य	-	चेला
रण क्षेत्र	-	युद्ध भूमि	पत्र	-	खत
ईश्वर	-	भगवान	वज्र	-	हीरा
गोरा	-	सफेद	पुस्तक	-	किताब
नदी	-	सरिता	श्यामल	-	काला
समुद्र	-	सागर	तारीफ	-	प्रशंस
दर्पण	-	आइना	मुसाफिर	-	यात्री

बूढी	-	बुढिया	भिखारी- भिक्षुक
छात्र	-	विद्यार्थी	जुलाहा - बुनकर
आँख	-	नयन	किसान - खेतिहर, कृषक
वस्तु	-	चीज	मजदूर - कूली
लहर	-	तरंग	मदद - सहायता
मित्र	-	दोस्त, सखा	मछली - मीन
शत्रु	-	दुश्मन, वैरी	कपडा - वस्त्र
निशेग	-	स्वस्थ, तदुरुस्त	दही - दजि
घोडा	-	अश्व	
अभिलाषा	-	इच्छा	
कमल	-	सरोज	
दास	-	नौकर, गुलाम	
गणपति	-	गणेश	
जन	-	दौलत, द्रव्य	
बाण	-	तीर, शर	
आसान	-	सुलभ, सरल	
कठिन	-	कठोर	
युवक	-	जवान	
सुन्दर	-	खूबसूरत	
पाठशाला	-	विधालय	
नालायक	-	असमर्थ	
शाम	-	सायकाल	
सवेरा	-	प्रातः काल	
सुधा	-	अमृत	

19. पत्र लेखन

1. चार दिन की छुट्टी मागते हुये अपने कालेज के प्रधान आचार्य (प्रिन्सिपाल) के नाम एक छुट्टी पत्र लिखो।

भीमवरम

23-9-1994,

सेवा मे,
प्रिन्सिपाल महोदय,
डि.यन.आर.कालेज
भीमवरम।

पूज्य महाशय,

आपसे निवेदन है कि मैं कल रात से बुखार से पीडित हूँ। मैं बिस्तर से उठ नहीं सकता, मेरी डाक्टर ने जाँच की और कहा कि चार दिन तक आराम लेना होगा। वे इज्जेशन और दवा देते हैं। अतः आपसे विनती है कि मुझे 23-9-1994 से 26-9-94 तक चार दिन की छुट्टी मजूर करे। मेरे पिताजी की स्वीकृति भी इस पत्र के साथ भेज रहा हूँ।

धन्यवाद।

आपका विनीत विद्यार्थी,
के. वेकटेश्वर्लु,
वि.ए.तृतीय वर्ष।

2. इन्टर मीडियट की पुस्तके मागते हुये किसी पुस्तक
कंपनी के नाम एक पत्र लिखिए

10-9-1994

पेषक :-

यम किरण कुमार,
इन्टर व्दितीय वर्ष,
श्री शर्मा कालेज
ओगोल।

सेवा में
मारूति बुक डिपो,
पुस्तक विक्रेता,
गुन्दूर।

प्रिय महाशय,

मैं अपने लिये इन्टर व्दितीय वर्ष की हिन्दी पुस्तके
(खंड 2) चाहता हूँ। मेरे कुछ मित्र भी हिन्दी पुस्तके
खरीदना चाहते हैं। कृपया नीचे लिखी पुस्तके वि.पी.पी.
व्द्वारा भेजिये। अमानत के रूपये 10/- भेज रहा हूँ।

1 गद्य प्रभा	- 5 प्रतियाँ
2 काव्य प्रभा	- 5 प्रतियाँ
3. कथा लहरी	- 5 प्रतियाँ
4 सरल हिन्दी व्याकरण	- 5 प्रतियाँ
5. पत्र लेखन	- 5 प्रतियाँ
6 हिन्दी तेलुगु कोश	- 5 प्रतियाँ

पुस्तके जल्दी भेजिये। वहाँ पैसा चुका कर पुस्तके
लूँगा।

भवदीय,
यम. किरणा कुमार

पता :-

मारूती बुक डिपो,
गुन्दूर।

3. अद्यापक नौकरी मागते हुये किसी कालेज के प्रिन्सिपाल के नाम एक आवेदन पत्र लिखिए ।

कर्नूल

दि. 15-9-1994

पेषक -

के अनिल कुमार,
1/50, जवहर नगर,

कर्नूल।

सेवा मे
प्रिन्सिपाल महोदय,
के. बि. एन कालेज,
विजयवाडा।

प्रिय महाशय,

कल के समाचार पत्रो मे मै ने एक विज्ञापन देखा कि आपके कालेज मे एक हिन्दी अध्यापक की आवश्यकता है। उस पद केलिये मै यह आवेदन पत्र भेजता हूँ। मेरी योग्यताएँ इस प्रकार है।

1. मै आन्ध्र विश्वविद्यालय की एम.ए.परीक्षा (हिन्दी) प्रथम श्रेणी में पास हुआ। मुझे 55% अंक मिले।

2. मै हिन्दी साहित्य सम्मेलन की साहित्यरत्न परीक्षा भी पास हुआ।

3. मै हिन्दी और अग्रजी टकन की लोयर परीक्षा पास हुआ।

4. मै हाकी, फुटबाल, कबडी और खो-खो खेलो का अच्छा खिलाडी हूँ।

5. मै 24 वर्ष का स्वस्थ युवक हूँ। मै एक गरीब परिवार का हूँ। मै आपको विश्वास दिलाता हूँ कि मेरे कारण आपको कोई कष्ट नही होगा। अत आपसे विनती है कि मुझे हिन्दी अद्यापक नौकरी दिलावे।

आपका विनम्र,

के. अनिल कुमार.

पता -

प्रिन्सिपाल,
के.बि.यन कालेज,
विजयवाडा ।

4. आप पिता को परीक्षा शुल्क भेजने के लिए पत्र लिखिये

विजयवाडा,

दि. 25-9-1994,

पूज्या पिताजी,

मैं यहाँ पर कुशल हूँ। आप लोगो का कुशल समाचार सुनना चाहता हूँ। मैं खूब पढ़ रहा हूँ। परीक्षाओ मे मुझे साठ प्रतिशत से भी अधिक अंक मिले। मैं ने सब पुस्तके और कापियो खरीदी। कलम और आवश्यक वस्तुये भी खरीदी। कालेज मे सूचना दी गया कि 30-9-1994 तक परीक्षा शुल्क आदा करना होगा। मुझे 35-00 शुल्क के रूप मे आदा करना चाहिए अब मेरे पास पैसा नही है। इसलिये आप परीक्षा शुल्क केलिए रू. 35-00 और जेब खर्च केलिए रू 25-00 कुल रू. 60-00 भेजने का कष्ट करे। आप समय पर पैसा नही भेजते तो रू. 10 का विलम्ब शुल्क भी चुकाना पडेगा। अतः पैसा जलदी भेजिए। माताजी को मेरे प्रणाम बताइयेगा।

आपका प्रिय पुत्र,

बि. गोपाल

पता

बि. भस्कर राव,

6-1-20, गांधी नगर,

चीराला

5. हिन्दी सीखने की आवश्यकता बताते हुये अपने छोटे भाई को एक पत्र लिखिए।

तेनाली,

15-9-1994,

प्रिय रमेश,

तुम्हारा पत्र मिला। बड़ी खुशी हुयी की घर पर सब लोग आनंद है और तुमको पकीक्षा मे अच्छे अक मिले। मैं यहाँ पर कुशल हूँ। मैं तुमको एक उपयोगी सलाह देना चाहता हूँ कि तुम हिन्दी सीखो। हिन्दी परीक्षाये लिखो। तब तुमको हिन्दी का अच्छा ज्ञान मिलेगा। हिन्दी हमारी राजभाषा है। यह हमारी राष्ट्र भाषा भी है। उत्तर भारत मे हिन्दी का ही बोलबाला है। हिन्दी मे कवीर तुलसी, सूर जैसे महाकवि हुये। हिन्दी भारत को अनुसन्धान भाषा है। संस्कृत भाषा से, हिन्दी धर्म से और भारतीय संस्कृति से हिन्दी का गहरा संबंध है। हिन्दी एक आसान भाषा है। इसलिए तुम हिन्दी सीखो। भविष्य मे वह तुम्हां लिये बहुत उपयोगी सिद्ध होगी। आशा है कि तुम मेरे सलाह का पालन करोगे। जल्दी जवाब लिखो।

पता.-

के.रमेश,

6 बी कक्ष,

सरकारी हाइस्कूल,

कर्नूल.

तुम्हारा भाई

मोहन.

20. అనువాద అనువాదము

మనిషి ఎక్కువ భాషలు నేర్చుకొనే కొలది అతని జ్ఞానం పెరుగుతుంది. యితర భాషల్లో, వాటి సాహిత్యాలలో వున్న మంచి విషయాలు గ్రహించగలుగుతాడు. ఒక భాషలోని విషయాన్ని వేరొక భాషలోనికి అనువాదం చేయునప్పుడు చాల జాగ్రత్తగా వుండాలి. ఈ క్రింది విషయాలు మనసులో ఉంచుకోవాలి.

1. వ్యాకరణ నియమాలను పాటించాలి.
2. మనం చేసిన అనువాదము సరళంగా, స్పష్టంగా ఉండాలి.
3. మూల విషయాన్ని వదిలిపెట్టడం, లేని విషయాన్ని చేర్చడం మంచిది కాదు.
4. మూల విషయాలలోని భావమే అనువాదంలో కూడ ఉండాలి.
5. అవసరం అయినప్పుడు, రెండు వాక్యములను ఒకటిగా చేయవచ్చును లేదా ఒక వాక్యమును రెండుగా విభజింపవచ్చును.
6. లింగము, వచనము, పురుషలు, కాలము, కర్త, కర్మ, క్రియలను గమనించవలెను.
7. హిందీలో నైప్రత్యయము వచ్చినప్పుడు క్రియను కర్మను బట్టి మార్చవలెను.

कुछ उदाहरण

1. Never utter lie.
कभी झूठ मत बोलो।
2. She can speak Tamil
वह तमिल बोल सकती है।
3. We should learn Hindi.
हमे हिन्दी सीखनी चाहिए।
4. Tomorrow Lalitha will go to Kakinada.
ललिता कल काकिनाडा जायेगी।
5. The Ganges starts from Himalayas.
गंगा हिमालयों से निकलती है।
6. Ravivarma drew this picture
रविवर्मा ने यह चित्र रचा।
7. Go to school intime.
समय पर स्कूल जाओ।
8. My sister's name is Madhumathi.
मेरी बहन का नाम मधुमति है।

9. An old woman is selling vegetables.
एक बुढ़िया तरकारियाँ बेच रही है।
10. There was no ink in my pen, so I
did not write the lesson. मेरी कलम में स्याही नहीं
थी, इसलिये मैंने पाठ नहीं लिखा।
11. The goats are grazing in the fields.
बकरे खेतों में छर रहे हैं।
12. The teacher had finished teaching the lesson
अध्यापक पाठ पढ़ा चुके।
13. Where are they going?
वे कहाँ जा रहे हैं?
14. Please donot drink Coffee. Drink milk.
कृपया काफी मत पीजिये। दूध पीजिये।
15. We shall bath in the river Kaveri
हम कावेरी नदी में नहें करेंगे।
16. What did you see in Hyderabad?
तुमने हैदराबाद में क्या देखा?
17. Why is that woman crying?
वह औरत क्यों रो रही है?
18. That big boy is playing hockey.
वह बड़ा लड़का हॉकी खेल रहा है।

19. His shop is near the bus station
उसकी दूकान बस स्टेशन के पास है।
20. There is nobody in the house.
घर में कोई नहीं है।
21. If Ramesh comes he will certainly get me a watch. अगर रमेश आता तो मेरे लिए जरूर एक घड़ी लाता ।
22. I want twenty rupees.
मैं बीस रुपये चाहता हूँ।
23. We drink milk only in the nights.
हम सिर्फ रातों में दूध पीते हैं।
24. My mother drinks coffee without Sugar
मेरी माँ शक्कर के बिना काफी पीती है।
25. Vinod cannot do this do this work.
विनोद यह काम नहीं कर सकता ।

విద్యార్థిని విద్యార్థులకు అమూల్య నేస్తాలు (సరళ సులభశైలిలో వ్రాయబడినవి)

ఇంగ్లీష్ - తెలుగు డిక్షనరీ
 తెలుగు - ఇంగ్లీష్ డిక్షనరీ
 హిందీ - తెలుగు డిక్షనరీ
 తెలుగు నిఘంటువు
 త్రిభాషా డిక్షనరీ
 తెలుగు - హిందీ డిక్షనరీ
 ఇంగ్లీష్ - ఇంగ్లీష్ డిక్షనరీ
 ఇంగ్లీష్ - హిందీ డిక్షనరీ
 హిందీ - ఇంగ్లీష్ డిక్షనరీ
 రసాయన శాస్త్రము డిక్షనరీ
 జంతుశాస్త్రము డిక్షనరీ
 వృక్షశాస్త్రము డిక్షనరీ
 గణితశాస్త్రము డిక్షనరీ
 భౌతిక శాస్త్రము డిక్షనరీ
 ఇంగ్లీష్ వ్యాసాలు - లేఖలు
 హిందీ వ్యాసాలు - లేఖలు
 తెలుగు వ్యాసాలు - లేఖలు
 ఇంగ్లీష్ గ్రామర్
 హిందీ గ్రామర్
 (హైస్కూల్ స్టూడెంట్స్)
 హిందీ గ్రామర్

(డిగ్రీ స్టూడెంట్స్)
 త్రిభాషా వ్యాకరణం
 తెలుగు వ్యాకరణము
 సులభవ్యాకరణము
 45 రోజుల్లో ఇంగ్లీష్
 45 రోజుల్లో హిందీ
 ఇంగ్లీష్ తెలుగు స్వబోధిని
 హిందీ తెలుగు స్వబోధిని
 గణిత ఒలింపియాడ్- తెలుగు
 గణిత ఒలింపియాడ్-ఇంగ్లీష్
 గణిత సూత్రములు
 గణితము-సమస్యలు-సాధనలు
 ప్రాథమిక గణిత శాస్త్రస్వబోధి
 అంకగణితం
 గణిత శాస్త్రం - (బీజగణితం
 101 స్వయం ఉపాది పథకాలు
 ఫోటోగ్రఫీ నేర్చుకుందాం
 తెలుగు సామెతలు
 ఇంగ్లీష్ తెలుగు సామెతలు
 మీ ఆంగ్ల పదజాలం
 పెంపొందించుకోండి
 1001 జోక్స్ - జోక్స్ - జోక్స్

దిప్రకృత క్రియా విశిషణ : ద్విరుక్త క్రియా విశేషములు

జవ జవ - తవ తవ ఎప్పుడెప్పుడు - అప్పుడప్పుడు జహ్ం
 జహ్ం - వహ్ం వహ్ం ఎక్కడెక్కడ - అక్కడక్కడ కఘీ న కఘీ
 ఎప్పుడో ఒకప్పుడు. కఘీ న కఘీ ఎక్కడో ఒక చోట. కఘీ
 కఘీ అప్పుడప్పుడు. జ్యా జ్యా - త్యాత్యా ఏయే విధముగా
 - ఆయా విధముగా కఘ్ం, కఘ్ం కిధర కిధర ఎచ్చటెచ్చట
 ప్రకృతి కే జతుఱొ, పక్షియా తథా వస్తుఱొ కీ ఆవాజ
 కే అనుకరణ మే కుఱ్ఱ శబ్ద ప్రచార మే ఆయే హే ।

ఉదా ధడధడనా ఉరుముట. చహచహనా పిట్టలు
 అరచుట. ధరధరనా గడగడ వణకుట. హిఱహిఱనా గుఱ్రము
 సకిలించుట కుఱ్ఱ కుఱ్ఱ వొలనా క్కయిల కూ. కూ అని అరచుట
 టర టరనా కప్పలు అరచుట

సమానార్థక ద్విధ శబ్ద : సమానార్థక ద్వంద్వ శబ్దములు

రొనా పీటనా ఏడ్చి మొత్తుకొనుట. గానా - బజనా
 పొడుట, వాద్యములు వాయించుట. లడనా - ఇగడనా
 పోట్లాడుట, జాఱ బూజుకర, సమడ సమడ కర అంతా తెలిసి.
 జాఱ - పఱచాఱ : పరిచయము. ఘర ద్దూర : యిల్లు వాకిలి.
 బాల బచ్చె. పిల్లలు - జిల్లలు గలీ - కూచె సందులు గొందులు
 , సొచ, సమజు కర బాగా పరిశీలించి.

కామ కీ నిరతరతా బతాఱే వాలే శబ్ద

జాతే జాతే వెళ్ళగా. వెళ్ళగా ఖాతే ఖాతే తిని తిని .
 పడతే పడతే చదివి చదివి. కరత కరతే చేసి చేసి. రొతే రొతే
 ఏడ్చి ఏడ్చి దెఖతే దెఖతే : చూసి చూసి.

उदा गोविंद ने कहा कि कल यहाँ बड़ी सभा होगी । गौरी ने कहा कि मैं हिन्दी नहीं जानती।

- 2 'कि' సముచ్చయ బోధక మయినను వేరు వేరు అర్థములలో ప్రయోగింపబడుచున్నది 'కి' అనుమాట యా, అथవా, ఇతనే మే అను అర్థములలో కూడా ప్రయోగింపబడును
जैसे तुम गुटूर आ ओगे कि नहीं ।

वह परीक्षा लिखेगा कि नहीं ।

तुम हिन्दी जानते हो कि नहीं ।

हम रेल पर चढ़ना चाहते हैं कि वह चली गयी खेल समाप्त होने वाला था कि ताड़का बेहोश होकर गिर गया ।

3. కొన్ని సందర్భములలో కార్యము యొక్క కారణము ను సూచించును

जैसे वह बहुत दुखी है कि उसकी माँ बीमार है । हम बहुत प्रसन्न हैं कि आप आ गये ।

అభ్యాస ఈ క్రింది వాక్యములను ఉపయోగించి తిరిగి వ్రాయండి .

- 1 हमने राजू को तालाव में स्नान करते देखा ।
- 2 आज भाई साहब आयेगा । ऐसा माताजी ने कहा
- 3 रेल गाड़ी कब रवाना होगी । हम नहीं जानते
- 4 तुम यहाँ दो दिन ठहरोगे । गावें जाओगे ।
- 5 व अंग्रेजी में भाषण देगे २ तेलुगु में भाषण देगे
6. तुम लडको से चुप रहने को कहो ।
- 7 सरिता ने कहा, मैं दीपावली के लिये नये कपड़े खरीदूंगी ।
8. वह आदमी कहाँ से आया है २ मैं जानता ।
- 9 वह बहुत बीमार है । वह स्कूल नहीं आ सकता
- 0 मैंने बच्चे को रोते हुये देखा ।
- 11 आप कब कलकत्ता जायेंगे २ सुलोचना ने पूछा
- 12 कल कालेज को छुट्टी होगी । ऐसा मेरे मित्र ने कहा ।

कुछ उदाहरण वाक्य

1. मैं उसके बारे में कुछ नहीं जानता।
2. मेरा भाई अँगोल में नहीं है।
3. नाँकर ने रोटी नहीं खायी है।
4. वे बाजार नहीं जाते।
5. आप कल गुटूर जायेंगे न ?
6. कभी न कभी वह धोका खायेगा।
7. शराब मत पियो।
8. जमीन पर मत बैठिये।
9. झूठ मत बोलो।
10. ज्यादा मत खाओ।
11. रोज सिनेमा मत देखिये।
12. थोड़ी देर यहाँ बैठो न।
13. आप भी मेरे कमरे में रहेंगे न ?
14. मैं उसका मुँह न देखूँगा।
15. कभी न कभी उसको पुरस्कार मिलेगा।

25 "ने" प्रत्यय

1. 'ने' प्रत्ययము హిందీలో వున్న ఒక ప్రత్యేక నియమము హిందీ భాష అభ్యసించువారు ఈ నియమమును జాగ్రత్తగా నేర్చుకొనవలెను యిది విభక్తులలో మొదటిది (కర్తాకారక)
2. 'ने' ప్రత్యయము సకర్మక, క్రియకు, భూతకాలములో మాత్రమే కర్త వెంబడి వచ్చును భూతకాలములోని సామాన్య భూత, ఆసन्न భూత, पूर्णभूत, सदिग्ध భూत అను 4 భేదములలో మాత్రమే వచ్చును వర్తమాన కాలములోను, భవిష్యత్ కాలములోను రాదు
3. 'ने' ప్రత్యయము వచ్చినపుడు క్రియ కర్మయొక్క లింగ వచనము లను బట్టి మారుచుండును (కర్తను అనుసరించి వుండదు.)

9	कारखाना पाच वजे बंद होता है। कर्मागारము అయిదు గంటలకు మూయబడుతుంది	कारखाना पाच वजे बंद हुआ। कर्मागारము అయిదు గంటలకు మూయబడింది
10	लडके मैदान में गेद खेलते हैं। బాలురు మైదానములో బంతి ఆడుతున్నారు	लडके मैदान में गेद खेलते हैं। బాలురు మైదానములో బంతి ఆడినారు
11.	मोटर गाड़ी देरसे पहुँचती है। మోటారు బండి ఆలస్యంగా చేరుతుంది	मोटर गाड़ी देर से पहुँची। మోటారు బండి ఆలస్యంగా చేరెను.
12.	तुम दिल्ली में कब रहते हो? నీవు ఢిల్లీలో ఎక్కడ వుంటున్నావు?	तुम दिल्ली में कहाँ रहे నీవు ఢిల్లీలో ఎక్కడ ఉన్నావు?
13	सूरज कितने वजे निकलता है సూర్యుడు ఎన్ని గంటలకు ఉదయించును?	सूरज कितने वजे निकलता సూర్యుడు ఎన్ని గంటలకు ఉదయించాడు

క్రియా - సకర్మక (సకర్మక క్రియ)

- 1 సకర్మక క్రియలు కూడా కర్తను అనుసరించి వుండును వర్తమాన భవిష్యత్ కాలములలో అన్ని సందర్భములలో కర్తను అనుసరించి వుండును.
- 2 భూతకాలములో మాత్రము కర్తకు నే ప్రత్యమయు చేర్చబడును నే ప్రత్యమయు చేర్చినపుడు క్రియ కర్మయొక్క లింగవచననష్టలను అనుసరించి మారును కర్తను బట్టి ఉండదు. (అపూ భూతకాలము మరియు హేతు హేతు మద్భూత కాలములో ప్రత్యయము రాదు
- 3 లా, బోల, భూల అను క్రియలు, సక, చుక, లగ అను సహాయక క్రియలు వచ్చినపుడు కర్తకు నే ప్రత్యయము రాదు
- 4 కర్మలోపించినను, కర్మ తరువాత కౌ వచ్చినను క్రియ పుంలింగ ఏకవచనములో మాత్రమే ఉండును.